

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Tereza Dlešíková

PROBLEMATIKA OBĚTI TRESTNÉHO ČINU V KRIMINOLOGII

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Jaromír Hořák, Ph. D.

Katedra: Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): květen 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval/a samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5.5.2015

Tereza Dlešítková

Obsah

Úvod	1
1 Viktimologie jako vědní disciplína.....	3
1.1 Kriminologie jako referenční rámec	3
1.2 Viktimologie a trestní právo	6
1.3 Předmět viktimologie.....	8
1.4 Pojem oběti	10
1.5 Procesní viktimologie	14
1.6 Historický vývoj viktimologie a jeho etapy.....	16
1.6.1 Pozitivistická viktimologie	16
1.6.2 Radikální viktimologie	17
1.6.3 Kritická viktimologie.....	18
1.6.4 Sektorová viktimologie.....	18
1.7 Viktimodogmatika	19
2 Viktimizace.....	21
2.1 Pojem a kategorie	21
2.2 Očekávání a potřeby oběti	23
2.3 Vliv a následky viktimizace.....	24
2.4 Viktimnost	25
2.5 Typologie obětí.....	26
2.5.1 Zranitelnost jako typologický znak.....	26
2.5.2 Typologie dle podílu oběti na genezi trestného činu	28
3 Viktimogenní faktory.....	30
3.1 Endogenní faktory	30
3.2 Exogenní faktory	32
3.3 Oběť a osobní kontrola	32

3.4	Příležitost jako základ viktimizace	33
3.5	Styl života oběti	33
3.6	Kariéra oběti	34
3.7	Interakce oběti s pachatelem.....	35
3.7.1	Manipulace s obětí.....	36
3.7.2	Specifické reakce obětí v důsledku interakce s útočníkem.....	37
3.8	Žena jako oběť a genderově podmíněné násilí (violencia de género)	42
3.9	Vyrovňávání se s viktimizací a desviktimizace.....	48
3.10	Reakce společnosti na viktimizaci.....	49
3.11	Reviktimizace a její viktimologický význam	50
3.12	Strach z viktimizace.....	53
3.13	Viktimologický výzkum a dotazování ohledně viktimizace.....	55
4	Viktimologická prevence.....	57
4.1	Primární, sekundární a terciární prevence	58
4.2	Typy preventivních programů	58
4.3	Metody prevence.....	59
5	Postavení oběti v právním systému	60
5.1	Právo na ochranu	61
5.2	Právo na přístup ke službám podpory.....	62
5.3	Právo na informace a účast v trestním procesu.....	65
5.3.1	Postavení poškozeného v českém trestním řízení.....	67
5.3.2	Postavení poškozeného ve španělském trestním řízení	73
Závěr		79
Seznam zkratk		82
Seznam literatury a pramenů		83
Zahraniční monografie:.....		83

Příspěvky v zahraničních odborných časopisech a sbornících:	85
Tuzemské monografie:	88
Příspěvky v tuzemských časopisech a sbornících:	89
Učebnice, komentované zákony a zákony:.....	90
Tuzemská judikatura:.....	91
Španělské zákony:	91
Španělská judikatura:.....	92
Mezinárodní a evropská legislativa:	93
Název diplomové práce v anglickém jazyce.....	96
Resumé	97
Abstract.....	98
Klíčová slova	99
Keywords.....	99

Úvod

Cílem diplomové práce je teoreticky analyzovat problematiku oběti trestných činů z kriminologického pohledu. Proto, že je předkládána v rámci právnického studia, zabývá se i řadou ryze právnických otázek, a podává výklad o domácí i zahraniční právní úpravě, která se obětí trestných činů i jejich práv dotýká.

Obětmi trestné činnosti se zabývá viktimologie, některými považována za součást kriminologie, jinými za samostatnou nauku, a proto se v první části práce zabývám jejím vývojem v historii a tím, jak na oběť nahlíží a charakterizuje ji.

Hlavní část práce potom tvoří problematika viktimizace a její vysvětlení pomocí viktimogenních faktorů. Krátce se zaměřuji i na viktimologickou prevenci a nakonec na právní předpisy týkající se jak pomoci, ochrany a odškodnění oběti trestné činnosti, tak jejím postavením jako poškozeného v trestním řízení, přičemž srovnávám právní úpravu Španělska a České republiky. Tato komparace mi přijde vhodná, neboť oba systémy náleží do kontinentální právní kultury, a jsou tedy postaveny na stejných principech, na druhou stranu nejsou zcela totožné a vykazují zajímavé odlišnosti.

Dané téma jsem zvolila proto, že jsem se již dříve viktimologickou problematikou zabývala v rámci studentské vědecké odborné činnosti zaměřené na dnes již platný a účinný zákon č. 45/2013 Sb., o ochraně obětí trestných činů, který nahrazuje dřívější, evropským požadavkům nevyhovující, úpravu pouze peněžité pomoci obětem trestných činů. Komparaci španělské a české právní úpravy pak provádím proto, že sběr poznatků a pramenů k vypracování této práce byl jedním z důvodů studia na Právnické fakultě Univerzity v Seville v rámci programu Erasmus. Zde jsem měla možnost navštěvovat mimo jiné kurzy viktimologie vedené profesorkou zdejší katedry trestního práva Myriam Herrera Moreno, jejíž monografie *La hora de la víctima* mi byla neocenitelným zdrojem poznatků v oblasti viktimologie a stejně tak odkazů na další díla významných kriminologů, viktimologů, psychologů a teoretiků trestního práva nejen hispánského světa.

Vzhledem k vybranému tématu tedy vycházím především z kriminologické literatury, dále pak z evropské legislativy a právních předpisů Španělska a České republiky. Čerpám zejména z trestních řádů a „viktimologických“ zákonů těchto zemí. V České republice je jím výše zmíněný zákon o obětech trestných činů, účinný

s výjimkou některých ustanovení účinných dříve teprve od srpna 2013, přitom obdobný zákon je součástí španělského právního řádu již od roku 1995. V případě Španělska je třeba poukázat i na speciální zákony reflektující fenomény pro něj tak příznačné, jako je terorismus a genderově podmíněné násilí páchané na ženách nazývané také jako násilí machistické.

1 Viktimologie jako vědní disciplína

1.1 Kriminologie jako referenční rámec

Kriminologie je definována jako empirická a interdisciplinární věda zabývající se studiem trestného činu, jeho pachatelem a rovněž i obětí, stejně jako studiem prostředků sociální kontroly. Je vědou, která se snaží poskytnout relevantní informace nejen o trestném činu a jeho formách, ale i o tom, jak mu účinně předcházet¹. Je tedy zřejmé, že oběť tvoří jeden ze základních prvků předmětu kriminologie, nestojí však v centru jejího zkoumání, neboť vždy nad zájmem o studium oběti a jejích potřeb převažoval zájem na analýze trestného činu a potrestání pachatele. To dokládají i slova Bernarda de Quirós, který se vyjádřil ve smyslu, že kriminologie existuje od nepaměti, stejně jako existuje od nepaměti samotný zločin². Na druhou stranu, klasičtí autoři jako Beccaria, Bentham, Carrara nebo Lardizábal poukázali na právo obětí na odškodnění a tato otázka byla později i hlavním bodem Kongresu o vězeňství konaného v Paříži v roce 1985.

Zájem o oběti jako takové se začíná rozvíjet až v polovině dvacátého století, v důsledku makroviktimizace určitých skupin obyvatelstva³ v souvislosti s válečnými konflikty, ale situace ekonomické nejistoty po druhé světové válce, stejně jako nástup války studené a vytvoření politicko-ideologických bloků zabránily dalšímu rozvoji tohoto zájmu. Nicméně, v roce 1949 Federico Wertram ve svém díle „*The show of*

¹ BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIOZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch. 2006, ISBN 84-8456-638-2. s. 17

² MORILLAS FERNANDEZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s.5

³ Genocida arménského či židovského obyvatelstva, oběti jaderných útoků v Japonsku, oběti občanské války ve Španělsku a oběti zločinů proti lidskosti ze strany frankistického režimu.

Zajímavé je si uvědomit, že zločiny páchané v období Frankova režimu jsou dnes prakticky nepostizitelné, a to jak z důvodů právních spočívajících v promlčení a principu zákazu retroaktivity, tak i z důvodů faktických, neboť většina z pachatelů již nežije nebo není schopna čelit trestnímu řízení. Demokratický stát navíc přijetím zákona o amnestii (*Ley de amnistía*) v roce 1977 nevyužil příležitosti zahájit trestní proces, ve kterém by byla konstatována odpovědnost konkrétních osob za masové vraždy spáchané v první fázi Frankova režimu.

K tomuto tématu je nutno ještě poznamenat, že ve Španělsku byly podniknuty určité kroky k trestnímu stíhání případů nelegálních adopcí realizovaných po celou dobu konání diktatury (ne z ideologických, ale čistě ekonomických důvodů), přičemž z hlavním důvodem promlčení se vypořádává interpretace, že právní zájem chráněný zákonem, který byl porušen, je mimo jiné osobní stav obětí, který je považován za výraz práva na svobodný rozvoj osobnosti, které je základem politického pořádku a sociálního míru, jak stanoví článek 10 odstavec 1 španělské ústavy. Proto by bylo rozumné považovat za začátek běhu promlčení lhůty až chvíli, kdy oběť měla možnost rozpoznat skutek, což dává reálnou možnost pro trestní stíhání těchto činů. In: TAMARIT, Josep, *Los límites de la justicia transicional penal: la experiencia del caso español*, Política criminal Vol. 7, N°13 (Julio 2012), Art. 2, s. 74 – 93. Dostupný také z WWW: http://www.politicacriminal.cl/Vol_07/n_13/Vol7N13A2.pdf

violence“ poukázal na fakt, že nelze porozumět psychologii pachatele, aniž by byla zkoumána stránka oběti⁴. Tato myšlenka je podle mého klíčovým argumentem pro existenci viktimologie jako takové. Zdůrazňuje, že je nutné zkoumat nejen osobnost pachatele, ale i oběti, neboť tato se spolupodílí na vývoji a průběhu trestného činu, hraje roli v motivaci pachatele a trestný čin vlastně spočívá v interakci mezi ní a pachatelem. Rovněž von Hentig ve svém díle „*The criminal and his victim*“ z roku 1948 poukazuje na fakt, že pouze spojení pachatele a trestného činu je nekompletní, neboť důležitou roli hraje i oběť⁵.

Pojem viktimologie poprvé používá Mendelsohn v díle „*New bio-psycho-social horizons: Victimology*“ a zmiňuje jej i na konferenci v Bukurešti v roce 1945, a to jako prostředek vymezení se vůči kriminologii. K rozvoji viktimologie ovšem dochází až v letech sedmdesátých⁶ v souvislosti se stále zvyšující se potřebou poskytovat ochranu určitým skupinám osob, jako jsou zejména ženy, děti nebo menšiny. Ve Španělsku je viktimologie na vzestupu v osmdesátých a devadesátých letech minulého století, a to díky terorismu a genderově podmíněnému násilí páchanému na ženách. Tím se oběti, dlouho společností opomíjené či dokonce stigmatizované obviňováním z trestného činu, konečně dostává pozornosti, kterou zasluhuje.

Co se vztahu viktimologie ke kriminologii týče, někteří odborníci⁷ ji považují za samostatnou disciplínu, jiní⁸ ji chápou jako část kriminologie zaměřující se v porovnání s klasickou kriminologií více na oběť trestného činu. Mezi těmito dvěma krajními pojetími se nachází názor Jiménéze de Asúa, který tvrdí, že není třeba vytvářet vědu novou, ale je třeba, aby ty stávající smysluplně spolupracovaly⁹. Také významný mexický kriminolog Rodríguez Manzanera považuje viktimologii za samostatnou vědu, i když ji současně vidí i jako součást kriminologie. Zdůrazňuje, že viktimologické poznatky jsou velmi přínosné pro kriminologii, ovšem vědecký záběr viktimologie je z určitého pohledu daleko širší a zkoumá i takové jevy, které se již do kriminologie řadit

⁴ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 10

⁵ Tamtéž. s. 9

⁶ V roce 1979 vzniká Světová společnost Viktimologie (*Sociedad Mundial de Victimología*)

⁷ Mendelsohn, López Tapia, Tamarit Sumalla či Beristain Ipiña

⁸ Fattah, Ellenberger, Goldstein, Gulotta, Neuman či Marchiori

⁹ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 19 - 21

nemohou¹⁰. Navrhuje proto dělit viktimologii na obecnou, mající status samostatnosti, a viktimologii kriminologickou.

Ať už je viktimologie vnímána jakkoliv, je velkým přínosem v oblasti trestní prevence i reintegrace pachatele do společnosti, přispívá k porozumění motivů pachatelů často plynoucích ze vztahu mezi nimi a oběťmi. Autonomii viktimologie na druhou stranu podporuje argument specifičnosti jejího předmětu zkoumání, kterým je i terapeutická intervence, náhrada újmy způsobené trestným činem, pomoc, podpora a znovuzачlenění do společnosti, což jsou oblasti stojící mimo zájem kriminologie. Navíc viktimologie se neomezuje jen na zkoumání viktimizace kriminální, tj. viktimizace způsobené trestnou činností, ale i zabývá se i tzv. viktimizací sociální, popřípadě viktimizací způsobenou přírodními katastrofami či jinými událostmi nezávislými na lidské vůli. V neposlední řadě existují i viktimologicky orientované časopisy¹¹ nebo webové portály¹².

Diskuze na toto téma považuji za velmi teoretické, viktimologii a kriminologii vidím jako dvě vzájemně se více či méně překrývající množiny, které by se v tom, co nemají společné, měly vzájemně doplňovat a obohacovat.

Viktimologie byla poprvé označena za vědu v roce 1973 na prvním mezinárodním sympoziu viktimologie v Jeruzalémě¹³, následované sympoziem v Bostonu v září 1976, dále v Münsteru v roce 1979, v Tokiu 1982 a Záhřebu 1985. Jejich výsledkem byl také obecný konsensus ohledně práv obětí jako základu trestního práva hmotného i procesního, stejně jako práva penitenciárního. Rada Evropy uspořádala v roce 1984 ve Štrasburku konferenci týkající se výzkumu viktimizace a lze pozorovat i iniciativy ze strany Spojených národů, kdy v roce 1985 byl konán v Miláně VII. Mezinárodní kongres OSN týkající se prevence trestných činů a zacházení s pachatelem, kde Mezinárodní viktimologická společnost představila první deklaraci o právech obětí a jejich pomoci.

Trestní právo za přispění kriminologie obětí do značné míry opomíjí, ovšem viktimizace, tedy následky trestného činu dopadající na oběť, jsou s ním úzce spojeny.

¹⁰ RODRÍGUEZ MANZANERA, Luis. *Victimología: estudio de la víctima*. México: Editorial Porrúa, 2005. ISBN 97-007-5565-7. s. 13

¹¹ International Review of Victimology, Temida, International Perspectives in Victimology apod.

¹² Victim Assistance Online nebo International Victimology website

¹³ Závěry a doporučení vycházející z tohoto sympózia spočívají v uznání viktimologie jako vědní disciplíny a konstatování, že kriminologie by se měla obohatit o viktimologické poznatky. Dále se týkají i viktimizace a jejích příčin, prevence, zacházení s oběťmi a kompenzace způsobené újmy.

Navíc pro celkové hodnocení fungování trestního systému je důležitý i pohled ze strany oběti¹⁴. Takovými ukazateli může být poměr oznámených trestných činů a odsuzujících rozsudků, opakovaná viktimizace, úroveň uspokojování potřeb a očekávání oběti, úroveň jejich důvěry v trestní systém, vnímání obecné bezpečnosti ve společnosti apod.¹⁵

1.2 Viktimologie a trestní právo

Účelem trestního práva procesního je nalezení takových právních pravidel, která by zajišťovala, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé spravedlivě potrestáni a aby přitom nedocházelo k bezdůvodnému a nepřiměřenému zásahu do lidských práv¹⁶. Tento účel je popsán i v prvním odstavci prvního paragrafu zákona č. 141/1961 Sb., ze dne 29. listopadu 1961, o trestním řízení soudním (dále jen „TrŘ“), který dále stanoví, že řízení musí působit i k upevnování zákonnosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti, k výchově občanů v duchu důsledného zachovávání zákonů a pravidel občanského soužití. I trestní řízení je charakterizováno jako zákonem stanovený postup orgánů činných v trestním řízení a dalších subjektů podílejících se na tomto postupu, jehož cílem je zjištění trestného činu a jeho pachatele, vynesení spravedlivého rozhodnutí o vině, trestu a nápravném opatření, případně o nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení, jakož i výkon těchto rozhodnutí¹⁷.

Z výše uvedeného je evidentní, že v centru zájmu trestního práva stojí trestný čin, v případě viktimologie je to ale oběť. Její pozici v systému trestního práva lze charakterizovat od tzv. zlatého věku přes neutralizaci až marginalizaci až ke znovuoobnovení jejich práv.

Primitivní právní systémy považují spáchání trestného činu za osobní újmu oběti, která je tedy chápána jako aktivní subjekt, do jisté míry jako pán sporu (obdobně jako žalobce v civilním procesu), a má tedy právo ve svých rukou. Právě toto období krevní

¹⁴ Tzv. viktimologické indikátory kvality systému

¹⁵ CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. *Criminologia*. Madrid: Solana e Hijos, A.G., S.A., 1994. ISBN 1134-9670. s.82

¹⁶ MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, Právnícké učebnice (C.H. Beck). ISBN 978-807-1795-728. s.8

¹⁷ Tamtéž. s. 5

msty je považováno za výše zmíněný zlatý věk oběti, nicméně autokompozitivní řešení sporů je považováno v zásadě za nežádoucí, a je tedy opouštěno ve prospěch tradičního trestního procesu s odkazem na fakt, že výkon *ius puniendi*, tedy práva trestat, má být monopolem státu. Klasické pojetí trestního práva tak redefinuje trestný čin, neboť zaměřuje pozornost zejména na jeho vyšetření a usvědčení pachatele, v důsledku čehož je oběť chápána pouze jako pasivní subjekt v postavení svědka a zdroj důkazů. Na této neutralizaci, instrumentalizaci a marginalizaci oběti je pak postaven i další vývoj trestního procesu, který chápe projednávání trestného činu, tedy trestně procesní vztah, jako vztah mezi státem a pachatelem, a na oběť tedy logicky zapomíná. I trestněprávní vztah, který vzniká spácháním trestného činu, je považován za vztah mezi pachatelem a státem, a jeho obsahem je právo státu uložit pachateli trest či ochranné opatření, čemuž odpovídá povinnost pachatele se tomuto trestu či ochrannému opatření podrobit; povinností státu je se při ukládání sankce řídit zákonem definovanými podmínkami a pachatel má právo na to, aby stát tyto podmínky dodržoval¹⁸. Oběť tedy hraje především úlohu zdroje důkazů, což je logické, neboť je zdrojem relevantním, a často také jediným. Je to zpravidla ona, kdo podává trestní oznámení, je tedy nosičem tzv. *noty criminis*, v procesu je vyslýchána v postavení svědka, musí poskytovat součinnost od fáze vyšetřování až po hlavní líčení a navíc jako poškozený uplatňuje právo na náhradu škody.

Moderní přístupy snažící se o humanizaci a přiblížení justice občanovi zdůrazňují pomoc obětem, právní poradenství i psychologickou a sociální pomoc, dostatečnou informovanost o právech a povinnostech spojených s účastí v procesu, a také mimosoudní řešení sporu s důrazem na restorativní programy či mediaci v trestních věcech. Viktimologie v tomto duchu poukazuje na fakt, že mnoho skutků kvalifikovaných jako trestné činy, a to zejména ty méně závažné, by mohlo najít řešení za využití jiných odvětví práva, neboť existují i jiné metody, jak naplnit cíle sledované trestním právem, než jen potrestání pachatele. Jedná se především o odškodnění oběti a znovuzачlenění pachatele do společnosti. Tato alternativní řešení spočívající v dialogu oběti s pachatelem a smírném řešení sporů jsou mnohdy považovány za účinnější, neoddělují pachatele od oběti a nestigmatizují jej, ani nevedou k možné sekundární viktimizaci oběti, v neposlední řadě je třeba zmínit i jejich finanční výhodnost

¹⁸ Tamtéž. s. 4

v porovnání s řízením před soudem. Tyto netradiční přístupy se snaží o nahrazení represivních mechanismů jako výlučných nástrojů v boji s kriminalitou a také o to, aby oběť viděla reálnou satisfakci a uspokojení práva na náhradu škody¹⁹.

Přínos viktimologie je tedy spatřován v posílení práv obětí spočívající zejména v informovanosti, ochraně, aktivní účasti a zapojení do řešení sporu, pomoci a náhradě škody.

1.3 Předmět viktimologie

Snaha o vymezení předmětu zkoumání viktimologie je patrná snad u všech odborníků touto problematikou se zabývajících. Mendelsohn ji považuje za vědu o obětech a viktimnosti. Fattah ji definuje jako odnož kriminologie, která se zabývá obětí trestného činu z hlediska biologie, sociologie, psychologie a kriminologie. Gulotta ji vidí jako vědu, ovšem nesamostatnou, jejímž předmětem je studium oběti, její osobnosti, jejich charakteristik biologických, psychologických, morálních, sociálních a kulturních, stejně jako její vztah s pachatelem a role při genezi trestného činu. Jako multidisciplinární vědu zabývající se zejména procesy viktimizace a desviktimizace ji popisuje Tamarit Sumalla. Pro Beristaina Ipiňu je víceoborovou vědou, která v úzkém spojení s trestním právem, kriminologií, sociologií, filosofií a teologií zkoumá primární, sekundární a terciární viktimizaci, jejich etiologii a kontrolu, a jejich význam pro překonání konfliktů a trestné činnosti²⁰.

V každém případě, v centru pozornosti viktimologie, jak už bylo několikrát řečeno, stojí oběť, která je analyzována z hlediska bio-psycho-sociálního. Zkoumají se tedy faktory, které způsobují, že se určitý jedinec nakonec stane obětí, dále z hlediska kriminologického, které se zabývá zejména jejím vztahem s pachatelem a podílem na genezi trestného činu a z hlediska právního zaměřeného na její postavení v trestním procesu²¹.

¹⁹ DEPARTAMENT DE JUSTICIA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. *Libro Blanco de la Mediación en Cataluña*. Barcelona: Huygens Editorial, 2011. ISBN 978-84-393-8675-9. s. 105

²⁰ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDESA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 73

²¹ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 32 - 33

Světová společnost Viktimologie ji považuje za společenskou vědu, která se zabývá studiem osobnosti oběti, interakcí mezi ní a pachatelem, podstatou, příčinami a důsledky viktimizace, následné reakce společnosti, zejména orgánů činných v trestním řízení, systému trestního práva, jakož i organizací či jednotlivců poskytujících obětem pomoc a podporu²². Předmět jejího zájmu tvoří i otázky opětovného začleňování oběti do společnosti po zkušenosti s viktimizací, preventivní a intervenční opatření, finanční odškodnění a jiné způsoby kompenzace způsobené újmy. Jde o vědu interdisciplinární, v níž se spojují poznatky z oblasti práva, zejména trestního, ale i mezinárodního a evropského, psychologie, psychiatrie, forenzní antropologie a sociální práce. Viktimologie tedy není jen vědou teoretickou, ale snaží se být i přínosem pro praxi, zejména v oblasti prevence kriminality a účinné pomoci obětem trestné činnosti. Viktimologická prevence se snaží o nalezení vhodných taktik chování oběti v situacích, kdy dochází k deliktu²³, je však otázkou, zda je vůbec možné stanovit generální pravidla vzhledem k ohromné variabilitě situací, kdy reakce oběti i pachatele vyplývá nejen z jejich osobnostního založení, a je tedy do velké míry individualizována, ale záleží i na okolnostech a konkrétnosti dané situace.

Snaží se být vědou objektivní a vycházet z důvěryhodných zdrojů poznatků, proto je její významnou součástí i viktimologický výzkum založený na práci s viktimizovanými subjekty, a to zejména formou dotazování, průzkumu a vyšetřování i prací se statistikami. Snaží se určit nejen míru viktimizace, ale i proniknout do latentní kriminality.

Od sedmdesátých let dvacátého století zaměřuje svou pozornost i na oblast práv obětí a způsoby, jakými je s nimi zacházeno. Navzdory jejímu slibnému vývoji bylo pochybováno nejen o její objektivnosti, ale i o její existenci jako vědy samostatné. Jejímu vědeckému proudu byla vyčítána nedostatečná orientace na společenské jevy, humanističtější náhled zaměřený na pomoc a podporu obětem byl zase považován za příliš propagandistický²⁴. I když se oba tyto přístupy překrývají, Fattah dělí viktimologii na akademickou a aktivistickou. Dále bylo poukazováno na její slabé teoretické

²² HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDESA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 75

²³ NOVOTNÝ, Oto a Josef ZAPLETAL. *Kriminologie*. 3., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008, 527 s. ISBN 978-807-3573-775. s. 166

²⁴ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDESA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 135

základy, což je ale dáno její relativní mladostí a důrazem na praktickou a aplikovanou stránku.

1.4 Pojem oběti

Viktimologie pochází z latinského slova *víctima* znamenající oběť, etymologicky tedy odkazuje na obětování náboženského charakteru. Materiálně je však chápána jako někdo, komu je způsobena újma nebo utrpení, a to jak nepřízní osudu, tak spontánním či záměrným chováním jiného, což s sebou nese velké množství možných situací od obětí nešťastných událostí, nemocí, přírodních katastrof, přes oběti v důsledku jednání v nutné obraně či krajní nouzi, které de facto samy vyvolaly protiprávní stav, až po oběti společenského vyloučení či útlaku, stejně jako oběti politických a válečných konfliktů či terorismu²⁵.

Trestní právo považuje za oběť v zásadě osobu poškozenou trestným činem. I když pojem oběti a poškozeného do jisté míry překrývá, nelze je ztotožňovat. Španělská legislativa to ovšem do jisté míry činí, pojmy oběť (*víctima*) a poškozený (*agraviado/perjudicado/ofendido*) do jisté míry zaměňuje a chápe jako synonyma. Na rozdíl, český trestní řád pracuje výhradně s pojmem poškozený, kterého dle dikce § 12 odstavce 6 považuje za stranu trestního řízení a rozumí pod ním jak osoby fyzické, tak právnické. Termín oběť používá zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů (dále jen „Zotč“), který jej přebírá z předchozí úpravy zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, a rozumí pod ním zásadně osoby fyzické. Zotč v odstavci druhém § 2 stanoví, že obětí se rozumí fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem nebo činem jinak trestným ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. Odstavec třetí pak považuje za oběti i pozůstalé po obětech, kterým byla způsobena smrt, přičemž specifikuje jejich okruh²⁶. Tyto tzv. sekundární oběti by neměly být opomíjeny, neboť emocionální újma utrpěná v důsledku ztráty blízkého člověka je často srovnatelná nebo ještě horší než újma či trauma způsobené přímo trestným činem. V odstavci čtvrtém zmíněného paragrafu je pak stanovena kategorie zvlášť zranitelných

²⁵ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 99

²⁶ Příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh, je-li osobou blízkou.

obětí, kam patří děti, postižené osoby, oběti trestného činu obchodování s lidmi a oběti trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestného činu, který zahrnuje násilí či pohrůžku násilím, s ohledem na možné nebezpečí vzniku sekundární viktimizace a s ohledem na konkrétnost situace.

Poškozený je tedy na jednu stranu pojmem širším než pojem oběti, neboť je stranou trestního řízení a je nadán určitými procesními právy a povinnostmi; může jím být jak fyzická, tak právnická osoba, naopak oběti může být jen osoba fyzická²⁷. Z jiného úhlu pohledu je zase širší pojem oběti, neboť zahrnuje i oběti nepřímé, tj. sekundární, kterými jsou pozůstalí po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela. Oběť je chápána jako subjekt zvláštní péče, neboť jí v důsledku trestného činu vznikla újma, a proto je nutné s ní zacházet právě s ohledem na tuto újmu, a poskytnout jí taková práva, která takové zacházení garantují; tato práva ale nemůže převést právním úkonem na jinou osobu, na rozdíl od poškozeného, kterým se rozumí i jeho právní nástupce²⁸.

Záleží tedy, jakou optikou se na tyto pojmy díváme. Poškozený je subjektem trestního řízení, který je nadán určitými procesními právy sloužícími k dosažení účelu tohoto řízení²⁹. Práva a povinnosti poškozeného pak končí tam, kde by mohly přesáhnout rámec účelu trestního řízení nebo zpomalit jeho dosažení³⁰. V souvislosti s obětí je zdůrazňován fakt, že jí byla způsobena újma, a proto by jí měl být garantován způsob zacházení právě s ohledem na tuto újmu, dále tato újma by měla být určitým způsobem kompenzována³¹.

Každopádně v trestněprávním smyslu se status oběti váže na protiprávní jednání pachatele, a tedy závisí na tom, co daná společnost za protiprávní považuje.

²⁷ Takové pojetí je v souladu s evropskou úpravou neboť vychází z článku 1 písm. a) Rámcového rozhodnutí Rady Evropské Unie 2001/220/JHA ze dne 15. března 2001 o postavení obětí v trestním řízení

²⁸ GRÍVNA, Tomáš a Josef ZAPLETAL. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, Beckovy komentáře. ISBN 978-807-4005-138. s. 14

²⁹ K tomu též Pl. ÚS 587/04 - Jakkoliv je poškozený coby strana trestního řízení vybaven celou řadou procesních práv, upravených v § 43 a násl. tr. ř., je třeba výkon těchto práv sladit s účelem trestního řízení (náležitě zjistit trestné činy a jejich pachatele podle zákona spravedlivě potrestat, srov. § 1 odst. 1 tr. ř.). Usnesení sp. zn. III. ÚS 587/04 ze dne 9. 11. 2004 (U 53/35 SbNU 621), dostupné z WWW: <http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=3-587-04>

³⁰ MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, Právnické učebnice (C.H. Beck). ISBN 978-807-1795-728. s. 229 - 230

³¹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, Velké komentáře. ISBN 978-807-4004-650. s. 510

V rámci viktimologie rozlišujeme mikroviktimologii, pod kterou se rozumí studium oběti trestné činnosti stricto sensu a otázky s touto problematikou spojené, a makroviktimologii která pod viktimizací rozumí zneužití politické či ekonomické moci a zabývá se například i oblastí ochrany spotřebitele, ochrany zdraví a životního prostředí, počítačovou kriminalitou, zločiny proti lidskosti či případy porušení základních práv a svobod³². Pokud se týká vědeckého náhledu na pojem oběti, Mendelsohn ji definuje jako osobu či skupinu osob, která je zasažena sociálními následky utrpení způsobeného faktory původu fyzického, psychického, ekonomického, politického nebo sociálního³³. Rodríguez Manzanera stejně jako dělí viktimologii na obecnou a kriminologickou, dělí takto i oběti. Za oběť z obecného pohledu tedy považuje jedince či skupinu osob, kterým je způsobena škoda konáním či opomenutím, a to vlastním či cizím, nebo i náhodně, obětí z hlediska kriminologického pak rozumí oběť trestné činnosti³⁴.

O definici oběti se snaží i řada mezinárodních dokumentů. Deklarace o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestných činů a zneužití moci přijatá Valným shromážděním OSN v rezoluci A/RES/40/34 ze dne 29. listopadu 1985³⁵ definuje oběti jako osoby, které individuálně či kolektivně utrpěly újmu charakteru fyzického, psychického či emocionálního, materiální ztrátu, závažný útok na jejich základní práva,

³² Zde je na místě zmínit oběti nepřiměřené délky trestního řízení, neboť právo na projednání věci bez zbytečných průtahů, respektive právo na vyřízení věci v přiměřené lhůtě, je součástí práva na spravedlivý proces, tedy jednoho ze základních práv garantovaných článkem 6 odst. 1 Úmluvy, který se promítá do článku 36 odst. 1 a článku 38 odst. 2 Listiny základních práv a svobod.

Problémem však je, že přiměřená délka trestního řízení není stanovena žádným právním předpisem a ani Evropský soud pro lidská práva v žádném ze svých rozhodnutí nekonkretizoval „obecně závaznou“ dobu, jejíž překročení by bylo možno považovat za nepřiměřenou dobu trvání trestního stíhání (Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník*, 2. Vydání, C. H. Beck, Praha 2012, s. 528). Z jeho judikatury ale plyne, že je vždy třeba vycházet z okolností konkrétního případu, k čemuž se přiklání i Ústavní soud, ačkoli ve svém nálezu II. ÚS 535/03 ze dne 6. 9. 2006 zmiňuje jako hraniční dobu trvání trestního řízení šest let. (nález sp. zn. II. ÚS 535/03 ze dne 6. 9. 2006 (N 157/42 SbNU 287), dostupný z WWW: <http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=2-535-03>)

Způsoby odškodnění za újmu způsobenou porušením práva na projednání věci v přiměřené lhůtě jsou dle Evropského soudu pro lidská práva nejen finančního charakteru, ale mohou spočívat i ve zmírnění uloženého trestu, odpuštění povinnosti hradit státu náklady trestního řízení nebo i v krajním případě zastavení trestního stíhání. I § 39 odst. 3 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, hovoří v souvislosti se stanovením druhu a výměry trestu o přihlédnutí k době, která uplynula od spáchání trestného činu a k délce trestního řízení, trvalo-li nepřiměřeně dlouhou dobu.

³³ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. str. 100

³⁴ RODRÍGUEZ MANZANERA, Luis. *Victimología: estudio de la víctima*. México: Editorial Porrúa, 2005. ISBN 97-007-5565-7. s. 150

³⁵ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, dostupné z WWW: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>

a to jako důsledek konání či opomenutí, které porušuje platné a účinné zákony v daném členském státě či normy mezinárodního charakteru týkající se lidských práv a základních svobod, stejně tak újma způsobená v důsledku zneužití moci. Status oběti neváže na fakt, zda pachatel je či není znám, zda byl či nebyl odhalen, zadržen, stíhán, obviněn, obžalován či odsouzen. V duchu této deklarace jsou chápány jako oběti i osoby pozůstalé, tj. rodinní příslušníci či osoby blízké přímé oběti, stejně jako osoby, které utrpěly újmu při pomoci obětem přímým. Status oběti samozřejmě nezávisí na rase, barvě pleti, pohlaví, věku, národnosti, politických názorech či náboženském vyznání, kulturních znacích, majetku a rodinné situaci, místě narození, etnickém či sociálním původu nebo psychické způsobilosti. Tato deklarace tedy pojem oběti spojuje pouze s trestnou činností, tedy vyjímá oběti katastrof či nemocí, na druhou stranu zahrnuje i oběti v důsledku porušení lidských práv a zneužití moci, čímž vytváří mezinárodní kategorii obětí *stricto sensu*. Vychází proto z makroviktimologického pojetí a pod pojmem oběť rozumí fyzickou i právnickou osobu, stejně tak skupiny osob nebo společnost jako celek.

Tuto globální dimenzi ještě doplňuje Rezoluce 60/147 přijatá Valným shromážděním OSN 16. prosince 2005, která za oběti považuje osoby, které utrpěly újmu v důsledku porušení mezinárodních norem chránících lidská práva nebo mezinárodních norem humanitárního práva. Zná i kategorii nepřímých obětí, jimiž rozumí příbuzné nebo osoby blízké oběti, která zemřela. Jedná se o kategorii morální, která zahrnuje všechny osoby, které by způsobenou újmu pociťovaly jako újmu vlastní.

Na komunitární úrovni je důležitým pramenem Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje Rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV³⁶, která ve svém článku 2 stanoví, že pod pojmem oběť se rozumí jednak fyzická osoba, která utrpěla újmu, včetně fyzické, duševní či citové, či hmotnou ztrátu, které byly přímo způsobeny trestným činem, a jednak rodinný příslušník osoby, jejíž smrt byla přímo způsobena trestným činem, a který v důsledku smrti této osoby utrpěl újmu.

³⁶ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA / Directiva 2012/29/UE del Parlamento Europeo y del Consejo de 25 de octubre de 2012, por la que se establecen normas mínimas sobre los derechos, el apoyo y la protección de las víctimas de delitos, Dostupné z WWW. <http://www.boe.es/doue/2012/315/L00057-00073.pdf>

Dělení obětí na primární a sekundární vychází z pojetí oběti v úzkém nebo širším slova smyslu a také z označení oběti přímé a nepřímé. Například v případě vraždy je obětí přímou, primární a obětí v úzkém slova smyslu zavražděný a oběťmi druhotnými a nepřímými, tedy oběťmi v širším slova smyslu jsou pozůstalí po něm.

Je tedy zřejmé, že na pojem oběť může být nahlíženo z několika úhlů pohledu, od laického přes vědecký až po právní, který tento pojem konfrontuje s pojmem poškozený.

Poškozený je tedy v zásadě chápán jako strana trestního řízení mající určitá práva a povinnosti, zatímco oběť je považována za subjekt zvláštní péče ze strany státu. Za oběti lze považovat i pozůstalé po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, a to i kdyby takováto osoba neměla postavení poškozeného³⁷.

Španělský pohled je takový, že pojem oběť v zásadě zahrnuje pojem poškozeného a svým významem přesahuje pasivní subjekt trestného činu. Mnoho odborníků³⁸ na trestní právo a kriminologii rozumí pod pojmem oběť jako osobu fyzickou, tak právnickou, které byla přímo či nepřímo trestným činem způsobena újma.

1.5 Procesní viktimologie

Právě oběť je iniciátorem celého procesu, neboť svým trestním oznámením³⁹ dává podnět k vyšetřování a případnému trestnímu řízení. Herrera Moreno na základě viktimologických studií vyjmenovává tři okolnosti, které vedou oběť k podání trestního oznámení. Jedná se o pocit společenské povinnosti, přání emocionálního a ekonomického zadostiučinění a únik od konfliktu, ke kterému došlo mezi obětí a pachatelem⁴⁰.

³⁷ MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, Právnické učebnice (C.H. Beck). ISBN 978-807-1795-728. s. 230

³⁸ Polaino Navarrete ve svém díle „*Victimología y criminalidad violenta en España*“, Beristain v díle „*De los delitos y de las penas desde el País Vasco*“, Rodríguez Manzanera v díle „*Victimología. Estudio de la víctima*“, Silva Sánchez v „*Innovaciones tecnicopráticas de la Victimología en el Derecho penal*“ nebo Tamarit Sumalla v „*La reparación a la víctima en el derecho penal*“ apod. In: MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 181

³⁹ Ve španělsku je dána povinnost nejen oběti, ale i přímých svědků trestného činu tento oznámit orgánům činným v trestním řízení

⁴⁰ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 266

Existují však i opačné motivy, tedy motivy, na základě kterých se oběť rozhodne trestnou činnost neoznámít. Předně se jí to zdá neúčinné a zbytečné, nemá dostatečnou důvěru k orgánům činným v trestním řízení a obává se přístupu z jejich strany. Obává se i toho, že bude případně považována za nedůvěryhodnou⁴¹ a počítá s další viktimizací ze strany těchto institucí. Čírtková v této souvislosti hovoří o sekundární viktimizaci v soudních síních a poukazuje na fakt, že oběť představuje specifický typ svědčící osoby, neboť je trestným činem přímo poškozena a traumatizována, což ovlivňuje její výpověď a je důvodem pro zpochybňování její věrohodnosti⁴². Původ vidí v „chybě previktimní osobnosti“, jejíž podstata spočívá v tom, že přechodné následky viktimizace jsou mylně interpretovány jako trvalé vlastnosti oběti⁴³.

Důvodem pro nepodání trestního oznámení mohou být i obavy z administrativních potíží spojených se zahájením procesu, s vyšetřováním a celým trestním řízením. Často má oběť strach trestný čin oznámít z obavy z možné msty útočníka a v neposlední řadě je třeba zmínit tzv. syndrom špinavých rukou, kdy oběť trestný čin neoznámí, neboť je spolupachatelem nebo má přinejmenším pocit, že do jisté míry sama ke své viktimizaci přispěla.

Kontaktem oběti s orgány činnými v trestním řízení a její účastí v celém procesu se zabývá procesní viktimologie a jedním z jejích cílů je i předcházet sekundární viktimizaci z jejich strany, tedy další nadbytečné zraňování oběti. Proto se snaží o zlepšení postavení oběti v trestním řízení, aby si nepřipadala pouze jako pasivní nosič klíčových informací o průběhu skutkového děje, ale aby byla informovanou osobou, která vystupuje jako důstojná a plnohodnotná strana trestního řízení⁴⁴.

⁴¹ Judikatura španělského Nejvyššího soudu stanoví kritéria, z kterých lze usuzovat na důvěryhodnost výpovědi oběti. Je to především fakt, že oběť musí působit důvěryhodně, nelze tedy v jejím chování spatřovat extrémní touhu po pomstě či finančním odškodnění, i když je nepochybné, že tyto pocity jsou jí vlastní. Objektivní pravdivost její výpovědi, zvláště je-li podložena objektivními důkazy, a celková koherence jejího projevu, tedy bez rozporů a protirečení si.

⁴² JELÍNEK, Jiří, Tomáš GRIVNA a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Nakladatelství Leges, 2013. ISBN 80-875-7639. s. 61

⁴³ Tamtéž. s. 62

⁴⁴ Tamtéž. s. 53

1.6 Historický vývoj viktimologie a jeho etapy

1.6.1 Pozitivistická viktimologie

Za otce viktimologie jsou považováni Hans von Hentig a Benjamin Mendelsohn, jejichž díla dala vzniknout první viktimologické škole označované jako tradiční, konvenční či pozitivistická, jejíž přínos spočívá v zahrnutí oběti do procesu poznání původu a vývoje trestného činu⁴⁵. Hans von Hentig ve svém díle „*The Criminal and his Victim*“ z roku 1948 pokládá základy viktimologie a zároveň vytváří významný mezník v jejím vývoji. Poukazuje totiž na interakci mezi obětí a pachatelem, čímž navazuje na své dřívější dílo „*Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim*“⁴⁶ a dílo Franze Werfela „*Nicht der Mörder, der Ermordete ist schuldig*“, které zastává teorii přispění oběti k trestnému činu. V návaznosti na toto pojetí oběti jako aktéra trestného činu, von Hentig reformuloval vědecké kritérium vztahující se na jakoukoli oběť, jako strůjce trestného činu, jako někoho, kdo podněcuje pachatele a podílí se na vývoji trestného činu. Spáchání trestného činu tedy vidí jako výsledek protnutí *Iter criminis* a *Iter victimae*, tedy sociální integraci mezi oběma stejně rovnými aktéry, útočníkem a obětí. V pozdější studii z roku 1958 „*La estafa*“ dále rozvíjí koncepci oběti podílející se na své viktimizaci. Oběť podvodu uvádí jako typický příklad oběti z vlastního rozhodnutí a za vlastního přispění⁴⁷.

Mendelsohn ve svém díle „*New bio-psychosocial horizons: Victimology*“ z roku 1946 poukazuje na interdisciplinaritu a autonomii viktimologie, neboť pojem oběti je velmi široký a viktimnost jako odraz kriminality je specifický jev charakterizující všechny kategorie obětí bez ohledu na to, co ji způsobilo. Dalšími významnými autory v této oblasti jsou Ellenberg, který se zabývá viktimogenezí a poukazuje na zranitelnost oběti, Wolfgang zabývající se zejména násilnými trestnými činy a Amir analyzující ty sexuální, Gulotta, který podobně vidí pachatele a oběť jako vzájemně na sebe působící dvojici, Fattah a Schaffer hovořící o odpovědnosti oběti za svou viktimizaci⁴⁸.

⁴⁵ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 96

⁴⁶ HENTIG, Hans von, Sherry HAMBY, David FINKELHOR a Heather TURNER. *Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim. Journal of Criminal Law and Criminology (1931-1951)* [online]. 1940, vol. 31, issue 3 [cit. 2015-04-18]. DOI: 10.1037/e621642012-124.

⁴⁷ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 110

⁴⁸ Tamtéž. s. 111

1.6.2 Radikální viktimologie

Radikální nebo také realistická viktimologie se vymezuje vůči předešlé etapě zaujetím opačného přístupu, tj. přístupu spočívajícího v neobviňování oběti, ale solidaritě s ní. Za spouštěcí mechanismus je považováno Amirovo dílo „*Patterns of forcible rape*“ z roku 1971, které navazuje na Wolfgangův model vraždy provokující oběti a ve kterém analogicky vysvětluje znásilnění, z něhož v podstatě obviňuje samotnou oběť s tím, že jej zapříčinila svou nedbalostí či provokací. To vzbuzuje ve vědeckých kruzích velké rozhořčení a započíná tak novou etapu vývoje viktimologie, která označuje viktimologii pozitivistickou za neobjektivní, empiricky nepodloženou a sekundární viktimizaci způsobující. Radikální viktimologie tedy nabízí nový pohled na trestní i asistenční systém. Stojí na myšlenkách prosazujících práva obětí, poukazuje na potřebu humanizovat trestní systém solidaritou s oběťmi a vnímáním jejich potřeb, a to zejména ze strany státu, neboť pozornost věnovaná oběti souvisí se samotnými základy sociálního a demokratického právního státu a pokojného soužití jeho občanů⁴⁹.

Tyto myšlenky jsou aktuální i dnes, zejména v rámci boje s fenoménem sekundární viktimizace, o což se snaží tzv. procesní viktimologie reformováním trestních řádů ve snaze dosáhnout zlepšení procesního postavení obětí, k čemuž výrazně přispívá i Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/UE ze dne 25. října 2012⁵⁰. Rovněž se pracuje na nových diagnostických praktikách a formě zacházení s oběťmi a jejich pomoci a podpory, ať už ve formě právního poradenství či finanční podpory, tak způsobem terapeutické pomoci s poukazem na negativní dopad viktimizace. Objevují se snahy hlouběji prostudovat a pojmenovat utrpěné trauma jako je posttraumatická stresová porucha objevující se zejména po násilné viktimizaci nebo syndromy související s konkrétními traumatickými zkušenostmi jako je syndrom týraného nebo deprivovaného dítěte, syndrom týrané ženy, syndrom vyhoření apod. Roste i zájem o popis jevů jako je šikana, a to jak ve školním, tak pracovním prostředí, stalking, popřípadě kyberstalking. Tento přístup se zakládá na empirické metodologii spočívající

⁴⁹ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 63

⁵⁰ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA/ Directiva 2012/29/UE de 25 de octubre de 2012, por la que se establecen normas mínimas sobre los derechos, el apoyo y la protección de las víctimas de delitos, y por la que se sustituye la Decisión marco 2001/220/JAI, Dostupné z WWW: <http://www.boe.es/doue/2012/315/L00057-00073.pdf>

ve viktimologickém výzkumu, zejména formou dotazování, a pracující s policejními statistikami; to vše ve snaze poznat vnímání a prožívání ze strany oběti a tím porozumět *Iter victimae* a tomu, jak ona sama vidí způsobenou viktimizaci, jak vnímá institucionální zacházení a zda má strach z další viktimizace.

1.6.3 Kritická viktimologie

Tento přístup se objevuje na konci dvacátého století jako postoj silně skeptický a zaměřující svou pozornost zejména na sociální viktimizaci, tj. viktimizaci v širším kontextu než poskytuje tradiční pojetí. Jde o viktimizaci určitých skupin osob jako jsou nižší sociální vrstvy, spotřebitelé či přistěhovalci. Za viktimizaci považuje i chudobu či sociální vyloučení. Kritizuje tzv. instrumentalizaci oběti, tedy přístup ze strany orgánů činných v trestním řízení, které ji využívají jen jako zdroj důkazů, přičemž opomíjejí její potřeby. S tím souvisí prosazování restorativních forem řešení sporů, kdy oběť i pachatel jsou aktivními účastníky procesu, v němž se snaží o znovuobnovení vztahu narušeného trestným činem. Kritická viktimologie také poukazuje na nejistotu a nedůvěru prostupující celou společnost, avšak často uměle vyvolanou masovými médii, které tak vytváří kulturu, v níž se každý cítí být potencionální obětí⁵¹.

1.6.4 Sektorová viktimologie

Co se dalších proudů viktimologie týče, stojí za zmínku viktimologie feministická související s rozvojem feministického hnutí na konci století. Orientuje se především na vyvracení mýtů panujících ohledně znásilnění, snaží se potlačit zejména všudypřítomný názor, že v těchto případech si oběť svou viktimizaci vyvolala sama. Svou pozornost zaměřuje i na násilí mezi partnery či mutilaci ženských genitálií. Zajímavým faktem je, že se tento přístup snaží označovat ženu ne jako oběť, ale jako přeživší, proto, aby nebyla nazírána jako slabý, pasivní a podmaněný objekt viktimizace.

Dále lze zmínit viktimologii životního prostředí, která se zaměřuje na aktivity, které jsou legální, avšak životnímu prostředí neprospěšné. Oběti tedy vidí v celé populaci, která je postižena znečišťováním životního prostředí. Zajímá se i o oběti nenadálých událostí jako jsou přírodní katastrofy a masivní devastace. Poukazuje na pocit bezmoci jednotlivých obětí v těchto případech, ztrátu blízkých osob a celkové jistoty. I zde je proto nutné vhodné zacházení s takto zasaženými.

⁵¹ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 116

Právě tyto trestné činy jsou někdy považovány za trestné činy bez obětí, což je podporováno argumentem, že neexistuje oběť v podobě jednotlivce. Tento je ale vyvrácen tvrzením, že se nejedná o neexistenci oběti, nýbrž o její neviditelnost, neboť obětí je v tomto případě celá společnost či alespoň určitý kolektiv, a ti jsou současně i poškozenými v procesně právním významu⁵².

1.7 Viktimodogmatika

Jak již bylo řečeno výše, s rozvojem moderního státu získává trestní právo veřejný charakter, trestní proces spočívá v udělení sankcí ze strany státu a nezaměřuje se na privátní otázky. Naopak, zaměřuje se na garanci práv zejména obžalovaného v trestním procesu, což s sebou nese pojetí oběti jako neutrální až pasivní prvek, na který pouze napadá trestný čin. Ovšem oběť často není jen pasivním objektem, v mnoha případech se podílí na spáchání trestného činu a přispívá k porušení zájmu chráněného zákonem, jehož je držitelem. Jedna věc je viktimogeneze, tedy analýza predispozic určitých osob vedoucích k jejich viktimizaci, a druhá, odlišná, viktimodogmatika, která hledá míru přispění oběti na vývoji trestného činu.

Viktimodogmatika tedy tvoří část viktimologie, kterou profesor Silva Sánchez popisuje jako „dogmatiku orientovanou na chování oběti, která se ať už úmyslně nebo z nedbalosti, podílí na genezi trestného činu a může být posouzena více či méně jako spoluodpovědná za tento trestný čin“⁵³.

Viktimodogmatika tedy zkoumá, do jaké míry a za jakých podmínek se přispění oběti považuje za její spoluúčast na trestném činu, do jaké míry je za něj spoluodpovědná a jakým způsobem tento fakt ovlivňuje trestní odpovědnost pachatele. Je důležité zmínit, že chování oběti bere v potaz i klasická viktimologie či doktrína při snížení odpovědnosti pachatele v závislosti na chování oběti. Teorie objektivní přičitatelnosti v mnoha případech totiž nepřičítá výsledek pachateli s tím, že je způsoben chováním oběti. Roli oběti zohledňují i trestní zákoníky při stanovení

⁵² BERISTAIN, Antonio. *Nueva criminología desde el derecho penal y la victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 1994, ISBN 84-800-2146-2. s. 140

⁵³ SILVA SÁNCHEZ, Jesús María a Claus ROXIN. *Política criminal y nuevo derecho penal: libro homenaje a Claus Roxin*. Barcelona: José María Bosch Editor, 1997, ISBN 84-769-8439-1. s. 187

polehčujících a přitěžujících okolností závislých na svolení či provokaci ze strany oběti nebo definici nutné obrany, rovněž i soudy ve své rozhodovací praxi⁵⁴.

Typickým promítnutím viktimodogmatiky do španělského trestního práva je trestný čin podvodu, poukazující na spoluzavinění a spoluodpovědnost podvedeného, k čemuž i judikatura dodává, že pokud podvedený mohl poznat omyl, který je znakem skutkové podstaty trestného činu podvodu, nebo se jej vyvarovat, nemůže se považovat za poškozeného tímto jednáním. Viktimodogmatický pohled je uplatňován i v občanskoprávním institutu spoluzavinění a sdílené odpovědnosti při nedbalostních trestných činech s poukazem na porušení obecné odpovědnosti a principu generální prevence.

Problémem je tzv. viktimodogmatické dilema, které považuje jakékoli z extrémních řešení za neuspokojivé, jen přispění oběti totiž vede k obvinění pachatele z trestného činu v celém rozsahu, i když je mu objektivně přičítáno jen částečně, a tím pádem uložení trestu vede k porušení principu proporcionality. Na druhou stranu zproštění odpovědnosti pachatele s poukazem na spoluodpovědnost oběti je velmi diskutabilní. Důležitou roli rovněž hraje, zda se jedná o trestné činy úmyslné či nedbalostní. Pokud se jedná o nedbalost jak na straně pachatele, tak oběti, spoluodpovědnost může vést k nepřičtení výsledku pachateli. Příkladem může být dopravní nehoda, kdy oběť neměla bezpečnostní pás. Co se úmyslných trestných činů týče, obecně platí, že pokud současně s chováním pachatele nebo poté intervenuje oběť, a to jak úmyslně, tak z hrubé nedbalosti, čímž přispěje ke zhoršení předvídatelného výsledku, tento závažnější výsledek se přičítá jí.

Většinovým názorem je, že chování oběti do jisté míry ovlivňuje trest pachatele. Menšinový přístup k viktimodogmatice vycházející z principu vlastní odpovědnosti vidí v chování oběti základ možného zbavení odpovědnosti pachatele, což vidí jako důsledek principů fragmentace a subsidiarity trestního práva a principu ultima ratio. Tento úhel pohledu vychází z předpokladu, že chování pachatele přestává být trestněprávně relevantní, pokud se oběť nechovala v souladu s principem obecné opatrnosti, kterou lze od ní očekávat, a tím dovolila, aby byl porušen zájem chráněný zákonem. Tento pohled je kritizován, neboť oběť nemůže být, ať už je její chování jakékoli, úplně zbavena

⁵⁴ Španělský Nejvyšší soud v případech kdy se oběť podílí na genezi trestného činu, aplikuje doktrínu kompenzace zavinění, která snižuje občanskoprávní odpovědnost pachatele k náhradě škody nebo jej jí úplně zprošťuje.

ochrany ze strany trestního práva, neboť toto vytváří klima nedůvěry v právo a vede k tendencím uchopit spravedlnost do vlastních rukou. Viktimodogmatika tedy analyzuje souběh chování dvou různých subjektů podílejících se na spáchání trestného činu a snaží se určit míru odpovědnosti u každého z nich. Je tedy logické, že se uplatňuje při analýze vztahových trestných činů, tedy takových, kde existuje vztah mezi obětí a pachatelem, a vyjímá trestné činy spočívající v náhlém útoku.

Jak zmiňuje Silva Sánchez, v rámci viktimodogmatiky existují dva úhly pohledu. Umírněné názory, které zastávají Hillenkamp, Arzt, Hassemer nebo Kratzsch, vychází z myšlenky, že podíl oběti na trestném činu do jisté míry snižuje odpovědnost pachatele, což se poté promítá i do výše trestu, ale ne více než polehčující okolnosti. Radikální proud prezentovaný Schünemanem zastává názor, že přispění oběti může vést nejen ke snížení odpovědnosti pachatele, ale v určitých případech i k jejímu úplnému zproštění a vede tak až k principu vlastní odpovědnosti oběti za viktimizaci, čímž chování pachatele považuje za trestněprávně irrelevantní s poukazem na fakt, že oběť se nechovala dostatečně odpovědně⁵⁵. Kontroverzní princip vlastní odpovědnosti pramení z povinnosti občana sám sebe chránit. Pokud tedy oběť měla možnost vlastní ochrany, ale nevyužila jí, nezaslouží si ani ochranu ze strany trestního práva, čímž logicky mizí zájem na potrestání pachatele⁵⁶.

2 Viktimizace

2.1 Pojem a kategorie

Viktimizací se rozumí proces, v němž se člověk stává obětí trestného činu, je tedy určitým způsobem poškozován a je mu způsobována újma, ať už materiální či morální povahy⁵⁷. Základem pro tento proces je viktimnost, tj. disponovanost jedince stát se obětí trestného činu, jeho viktimogenní potenciál je dán jak faktory sociálními, jako je profese, věk, příslušnost k sociální vrstvě či menšině, tak faktory psychickými a

⁵⁵ REY NAVAS. *La Corresponsabilidad de la Víctima en la Comisión de la Conducta Punible: Desde la Victimología a la Victimodogmática*. *Revista Principia Iuris* [online]. 2011, č. 15, 121 - 138 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: <http://revistas.ustatunja.edu.co/index.php/piuris/article/view/423/572> s. 126 - 136

⁵⁶ SILVA SÁNCHEZ, Jesús María a Claus ROXIN. *Política criminal y nuevo derecho penal: libro homenaje a Claus Roxin*. Barcelona: José María Bosch Editor, 1997, ISBN 84-769-8439-1. s. 191

⁵⁷ MORILLAS FERNÁNDEZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 88

osobnostními vlastnostmi, jakož i jeho chováním v dané situaci⁵⁸, která je spolu s viktomogenní lokalitou dalším relevantním prvkem viktimizace.

Von Hentig či Schaffer, tedy pozitivistický úhel pohledu, chápe viktimizaci jako dynamický proces interakce mezi pachatelem a obětí, jehož výsledek závisí na chování obou aktérů. Radikální viktimologie zdůrazňuje útrapy, které s sebou viktimizace nese a definuje ji jako asymetrický vztah charakteru zneužívajícího, bolest způsobujícího, destruktivního a nespravedlivého⁵⁹. Další pojetí viktimizace ji spojuje se společenským vyloučením a různými odlišnostmi.

Z pohledu struktury a intenzity rozlišujeme polyviktimizaci chápanou jako vystavení oběti více formám viktimizace současně nebo v krátkém časovém úseku. Příkladem může být týrané či sexuálně zneužívané dítě žijící v nebezpečné čtvrti, které je zároveň šikanováno ve škole. Jedná se o jednu z nejtraumatičtějších viktimologických situací, která negativně a dlouhodobě poznamenává psychiku a vnímání světa ze strany oběti. Dále opakovanou viktimizaci, která je velmi podobná výše zmíněné, avšak neodehrává se v tak širokém časovém horizontu. A konečně dlouhodobá viktimizace spočívající v akumulaci viktimizací po celou dobu života oběti, proto bývá také označována jako „kariéra oběti“. Klíčovou roli zde hraje viktimizace prvotní, která vyvolává viktimizace následující.

Co se týče úrovně viktimizace, dělíme ji na primární, sekundární a terciární. Primární viktimizace je přímým a bezprostředním důsledkem trestného činu nebo traumatické události a primární újma je charakteru materiálního či emocionálního⁶⁰. Sekundární viktimizace vzniká jako důsledek reakce společnosti, ať už blízkého okolí či orgánů činných v trestním řízení nebo institucí formální kontroly⁶¹, na následky viktimizace primární. Sekundární rány jsou výlučně psychologického rázu a spočívají především v pocitu nespravedlnosti, nedůstojnosti a izolace, který oběť prožívá⁶². Může jít o odmítání, pohrdání, opovržlivé přehlížení či obviňování oběti, ztráta důvěry a

⁵⁸ NOVOTNÝ, Oto a Josef ZAPLETAL. *Kriminologie*. 3., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008, ISBN 978-807-3573-775. s. 142

⁵⁹ BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIÓZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimologia*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2. s. 69

⁶⁰ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 118

⁶¹ Sekundární viktimizace institucionální

⁶² ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forenzní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, ISBN 978-807-3804-619. s. 103

hodnoty, vzbuzování studu v oběti, to vše ji odrazuje od oznámení trestného činu. Za nevhodnou reakci se považuje rovněž reakce dramatická a přehnaná, která v oběti ještě více prohlubuje strach a vyvolává pocity závislosti. Také zacházení s obětí v průběhu trestního procesu by mělo být takové, aby oběť neutrpěla další újmy a nebylo znemožňováno její vyrovnání se s důsledky trestného činu⁶³. Na sekundární viktimizaci se do značné míry podílejí i sdělovací prostředky. V důsledku medializace případu je pak oběť vystavena veřejnému tlaku a pozornosti, opakovaně dotazována zejména na ty nejdramatičtější momenty, hodnocena a souzena a její chování je často zkreslováno.

Terciární viktimizace může označovat jak viktimizaci nepřímou, například v případě svědka násilného trestného činu, tak i emocionální přerod osoby, kdy viktimizace ovlivnila celou jeho osobnost a stala se jeho stálým rysem, osoba tak není schopná ani v delším časovém horizontu se s traumatickou zkušeností vyrovnat.

2.2 Očekávání a potřeby oběti

S viktimizací jsou úzce spojeny dva aspekty, očekávání a potřeby oběti. Její legitimní očekávání mohou být uspokojena ze strany právního systému, ovšem mezi těmito očekáváním se u oběti objevují v reakci na spáchání trestného činu či v kontaktu s orgány činnými v trestním řízení určité potřeby a požadavky, které by měly být uspokojeny, opačný případ má na oběť zbytečně negativní dopady. O očekávání oběti hovoří García Pablos tak, že oběť zpravidla očekává nejen obnovení porušeného právního a společenského pořádku, spočívajícího ve vyšetření skutku a potrestání pachatele a náhradu způsobené újmy, ale i určitý způsob chování pachatele, jako vyjádření lítosti či snahu po nápravě, a vhodné zacházení ze strany orgánů činných v trestním řízení; informace, kterým porozumí a které pochopí, a samozřejmě brzkou a spravedlivou reakci na její trestní oznámení, stejně jako účinnou reakci ze strany státu a veřejných institucí vedoucí k zabránění opakované viktimizace⁶⁴. Způsoby jak tohoto dosáhnout spočívají ve vhodné trestní politice, reintegraci pachatele do společnosti, konciliaci mezi obětí a pachatelem, a rovněž i obecné prevenci.

⁶³ DEPARTAMENT DE JUSTICIA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. *Libro Blanco de la Mediación en Cataluña*. Barcelona: Huygens Editorial, 2011. ISBN 978-84-393-8675-9. s. 655

⁶⁴ GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Criminología: una introducción a sus fundamentos teóricos*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2007. ISBN 978-84-8456-950-3. s. 104

Konkrétní potřeby obětí spočívají v tom být přijímána s respektem, neboť se často cítí psychicky poškozená, může trpět post-traumatickou stresovou poruchou, její primární potřebou je zpravidla obnovení emoční rovnováhy, pocitu bezpečí a důvěry v okolní svět narušené trestným činem. Oběť potřebuje přijít do kontaktu s osobou, která jí bude naslouchat a porozumí jí a umožní jí vyjádřit své pocity a poskytne morální podporu. Další důležitou potřebou je potřeba informací, které jsou poskytovány orgány činnými v trestním řízení, a v neposlední řadě oběť očekává náhradu způsobené újmy, zvláště pokud se v důsledku trestného činu dostane do těžké životní situace či se ocitne bez prostředků. V některých případech je přítomná i naléhavá potřeba policejní ochrany, zejména jde-li o domácí či partnerské násilí⁶⁵.

V případě určitých typů trestných činů, zejména mravnostního a násilného charakteru, je na místě okamžitá akutní pomoc oběti v podobě viktimologické intervence spočívající v první psychologické pomoci a terapii akutního traumatu, které mají za cíl oběť psychicky stabilizovat a zmírnit stresové stavy a příznaky⁶⁶. Viktimologická intervence slouží k pomoci oběti vypořádat se s traumatizujícím zážitkem tím, že jí pomáhá zpracovat pocity viny, neboť oběť si často vyčítá, že se měla zachovat jinak, také jí pomáhá obnovit pocity bezpečí, schopnost důvěřovat a víru v jistotu⁶⁷.

2.3 Vliv a následky viktimizace

Viktimizace je považována za hořkou zkušenost mající za následek negativní vnímání světa a nedůvěru v něj a způsobující úzkost a pocity nejistoty. Následky trestných činů jsou považovány za závažnější a intenzivnější než následky nemocí či nepříznivých událostí, kriminální viktimizace je tedy kvalitativně odlišná od viktimizací ostatních a trvalost negativních následků závisí na její intenzitě a povaze, přičemž za nejvíce traumatickou je považována viktimizace násilná⁶⁸. Když pomineme tento typ, často k odstranění následků viktimizace není potřeba odborné pomoci, i když potřeba či

⁶⁵ BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIÓZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2. s. 308

⁶⁶ JELÍNEK, Jiří, Tomáš GRIVNA a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Nakladatelství Leges, 2013. ISBN 80-875-7639. s. 134

⁶⁷ Tamtéž. s. 135

⁶⁸ CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. *La victimología*. Madrid: Mateu Cromo S.A., 1993. ISBN 84-88031-42-4. s.170

vhodnost intervence záleží případ od případu. Viktimizace s sebou nese jak následky přímé, tj. následky fyzického charakteru, od úmrtí přes ublížení na zdraví až po sexuální zneužití, které dále může způsobit zažívací nebo gynekologické problémy, tendence k sebevraždě, poruchy imunitního systému apod., tak následky ekonomické povahy spočívající ve ztrátě zaměstnání, tendenci ke změně prostředí, návyků a stylu života, ve snaze vyhnout se situaci nebo kontextu, ve kterém k viktimizaci došlo. Zanedbatelný není ani psychologický efekt viktimizace, kdy klíčovým faktorem je ztráta základní životní důvěry⁶⁹. Z klinického hlediska je nutno poukázat na post-traumatické reakce jako je způsobení okamžitého stresu, diagnostikovaného asi v prvních čtyřech týdnech po viktimizaci. Jde o velmi intenzivní reakci obvykle doprovázenou emocionálním oslabením, pocitu úzkosti apod. Častou reakcí zvláště na násilné trestné činy, ať už se jedná o fyzickou agresi či působením na psychiku vyhrožováním nebo vyvoláváním strachu, je post-traumatická stresová porucha, jejímiž klíčovými aspekty jsou vracející se vzpomínky na utrpenou agresi ve formě nočních můr či ubíjejících a deprimujících představ. Jedná se o stav silného rozrušení způsobující obtížné soustředění nebo poruchy spánku či tendence vyhýbat se kontextům souvisejícím s traumatickou událostí. Oběť často sama sebe obviňuje, že nezabránila traumatické události nebo že v důsledku viktimizace raději nepřišla o život⁷⁰. Může přetrvávat až měsíce i roky po traumatické události a objevovat se v maskované podobě ve formě deprese, poruch spánku či vzniku závislostí.

Viktimizace je tedy stresující událostí, která je nepředvídatelná a neočekávaná, není možné se na ni dopředu připravit a po jejím proběhnutí je zpravidla velmi obtížné se s ní vyrovnat⁷¹.

2.4 Viktimnost

Jak již bylo řečeno výše, viktimnost je charakterizována jako disponovanost osoby k tomu stát se obětí⁷². Mendelsohn ji charakterizuje jako sérii bio-psycho-

⁶⁹ BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIÓZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2. s. 30

⁷⁰ Fenomén nazývaný „*La culpa del superviviente*“

⁷¹ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, ISBN 80-868-9873-3. s. 205

⁷² MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 90

sociálních charakteristik společných všem obětem, na které by měla být cílena prevence bez ohledu na to, zda jsou určující či nikoliv⁷³. Na rozdíl od tohoto pojetí, Rodríguez Manzanera ji charakterizuje faktory vnějšími, zejména místními a časovými, a považuje ji za analogickou k pojmu kriminalita⁷⁴.

Promoční viktimologie spojovala viktimnost s pozorností ohledně potřeb obětí. Toto pozitivní pojetí je postupně překonáváno a viktimnost je kritizována jako uměle vytvořený produkt společnosti, je kritizován přístup asistenční i právní. Je poukazováno na to, že často jsou zcela normální reakce na nepříznivé situace zbytečně patologizovány a mohly by být překonány s pomocí okolí, neboť ne vždy je třeba profesionální intervence⁷⁵ a ne všechny oběti potřebují institucionalizovanou pomoc, kterou navíc často ani nevyžadují. Rovněž je poukazováno na zneužívání viktimnosti a pocitů s ní souvisejících k ospravedlnění rozšiřování společenské kontroly a manipulace s oběťmi, ať už politickými silami či sdělovacími prostředky, a viktimnost se tedy do jisté míry stává vykonstruovanou⁷⁶.

2.5 Typologie obětí

Dalo by se říct, že existuje tolik klasifikací a kategorií obětí, kolik je teoretiků viktimologie. Von Hentig a Mendelsohn vytvořili dva klasifikační znaky – zranitelnost oběti, tedy její náchylnost k viktimizaci, a její podíl na spáchání trestného činu, které potom tvoří základ pro typy další.

2.5.1 Zranitelnost jako typologický znak

Viktimizovatelnost ještě nutně nepředpokládá zranitelnost. Například jakákoli osoba mající v držení věc, která ji může být odňata, je majetkově viktimizovatelná, aniž by vykazovala znaky pasivity či slabosti, v tomto případě záleží tedy více na příležitosti. Například, starší žena představuje profil střední zranitelnosti, neboť její vystavení

⁷³ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDESA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 168

⁷⁴ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 90

⁷⁵ Za kontroverzní je například považována technika známá jako „*psychological debriefing*“ užívaná v souvislosti s přeživšími po útocích na Světové obchodní centrum 11. září 2001. Má se za to, že zhoršuje skutečnou situaci a vytváří problémy dříve neexistující, neboť zasažené osoby mají diskutovat o svých pocitech a ventilovat své emoce, ovšem tyto vynucené diskuze ohledně traumatických zážitků mohou způsobit více utrpení, než chtějí snížit.

⁷⁶ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDESA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 169

rizikům je malé, zato náchylnost ke způsobení újmy je zvýšená, mladý muž náležející do společenské menšiny přitahuje vysokou míru rizika, aniž by působil slabě či křehce. Na základě vystavení se rizikům můžeme rozlišovat zranitelnost osobní, vztahovou či situační. O zranitelnost sociální se jedná v případě společenské vyloučenosti nebo nejisté životní situace. Za osobní rysy zranitelnosti se považují psychobiologické faktory jako věk, pohlaví, nemoc či psychické založení. Tak děti, postižené osoby a osoby vyššího věku vykazují vyšší míru osobní zranitelnosti a často je zmiňována i zvýšená zranitelnost žen. Zranitelnost vztahová souvisí s asymetrickým vztahem mezi obětí a útočníkem, jde o situace, v nichž jde o výrazné zneužití důvěry či převahu, typicky u podvodných jednání. Situační zranitelnost spočívá v interakci oběti s viktimgenezním prostředím, kterým je lokalita, ve které oběť bydlí nebo se pohybuje, pracovní prostředí, škola, prostředí internetu apod.

Typologiemi obětí založenými na zranitelnosti se zabýval von Hentig, který považoval za velmi zranitelné děti, ženy a osoby vyššího věku, a to díky své bezbrannosti. Dále za náchylnější k viktimizaci díky své zranitelnosti považoval mentálně postižené, závislé na drogách nebo alkoholu, imigranty a společenské menšiny. Z psychologického hlediska se jedná o osoby deprimované nebo emočně či morálně křehké, osoby vystavující se rizikům ve snaze finančně si polepšit⁷⁷, osoby působící lascivně, osoby úzkostné, vystrašené a vyhledávající samotu, ale i osoby vykazující znaky frustrace a hněvu⁷⁸.

Stanciu rozlišuje viktimgenní faktory na exogenní a endogenní, zabývá se opakovanou viktimizací a co do typologie, rozlišuje násilí páchané na ženách, rasově motivované útoky, sexuální zneužívání, krádeže a loupeže. Polaino Navarrette kategorizuje oběti na institucionální, u nichž byla porušena základní práva, soudní, poškozené funkcí soudního systému, parlamentární, oběti legislativní činnosti nebo i nečinnosti na úseku trestního práva a oběti mezinárodní, tj. oběti zločinů proti lidskosti. Zaffaroni rozlišuje na jedné straně náchylnost ke kriminalizaci, na straně druhé k viktimizaci. První souvisí s teoriemi etiketizace, druhá s nerovností a diskriminací. Beristain upozorňuje na problém nedostatečné formální ochrany oběti, což vede k její

⁷⁷ Tzv. ambiciózní oběť, typická pro případ podvodu

⁷⁸ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 160

viktimizaci. Za oběti považuje osoby žijící v nepříznivých životních podmínkách a nedostatku, oběti zneužití moci či politik apartheidu a další formy institucionálního a sociálního vyloučení, jako vězni trpící ponižujícím zacházením ve věznicích, postižené osoby či přistěhovalci⁷⁹. Schneider z pohledu supranacionální viktimologie poukazuje na porušování lidských práv, rozlišuje kategorie obětí sociostrukturální, kulturní a institucionální. První skupinu představují okrajové, velmi málo početné menšiny a domorodci zbavení svého tradičního způsobu života, jde i o selektivní vraždy narozených holčiček, modifikace ženských genitálií apod. Za subtyp této skupiny považuje oběti kulturní trpící v důsledku ideologického a kulturního tlaku většiny na danou kulturní menšinu. Příkladem mohou být rasové, xenofobní a homofobní útoky a zločiny z nenávisti, tzv. *hate crimes*. Za institucionální viktimizaci pak pokládá například nedůstojné zacházení s vězni či seniory⁸⁰.

2.5.2 Typologie dle podílu oběti na genezi trestného činu

Toto dělení bere v potaz míru vyvolání či zavinění viktimizace samotnou obětí. Hovoří se tedy o viktimologickém zavinění, provokaci ze strany oběti či o trestných činech vyvolaných obětí.

Mendelsohn rozlišuje oběť zcela nevinnou či ideální, nemající žádný podíl či jen zanedbatelný nebo velmi nepodstatný, na trestném činu, typickým příkladem takové oběti je dítě nebo oběť kapesní krádeže. Další kategorií je oběť s menší mírou zavinění či oběť z neznalosti, neboť právě tato neznalost, nevědomost nebo nerozváženost má vliv na její viktimizaci, příkladem může být žena amatérsky provádějící potrat, při kterém sama zemře. Příkladem obětí se stejnou mírou zavinění jako pachatel, nazývané také dobrovolné, jsou osoby, které se chtějí zbavit života samy nebo za přispění jiného. Provokující oběti či oběti neopatrné je přisuzována větší míra zavinění než samotnému útočníkovi. Extrémní situací je případ, kdy je oběť jediným viníkem, je obětí v důsledku jednání v nutné obraně, jde o oběť útočící, dále je takovou obětí oběť simulující a falešná⁸¹.

⁷⁹ BERISTAIN, Antonio a José L. CUESTA ARZAMENDI. *Victimología: VIII Cursos de Verano en San Sebastián = VIII Udako Ikastaroak Donostian*. Spain: Servicio Editorial Universidad del País Vasco, 2010, ISBN 84-758-5241-6. s. 174

⁸⁰ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 163

⁸¹ Oběť z paranoi, hysterie, senility, nízkého věku apod.

Jiménez de Asúa dělí oběti na abstraktní a konkrétní, které dále rozlišuje na odolné a k trestnému činu přispívající, a tento jejich podíl na trestném činu klade na roveň zavinění z hlediska trestního práva, což vede ke zmírnění trestu pachatele a snížení nebo nepřiznání náhrady škody oběti; takové konstatování spoluodpovědnosti ovšem nezbavuje pachatele trestu.

O významu a důsledcích úmyslných jednání oběti před spácháním trestného činu z hlediska trestního práva hovoří i Hořák, kdy takové jednání označuje za provokaci a chápe jej jako vyjádření určitého podílu morální viny oběti na vyústění interpersonálního konfliktu v závažný násilný trestný čin, přičemž tento podíl viny zároveň umožňuje posoudit reakci pachatele shovívavěji z hlediska trestního práva⁸².

S tradičním kritériem sdílené odpovědnosti v závislosti na chování oběti pracuje i Fattah, který rozeznává oběť neúčastnící se, oběť předurčenou, která na základě biologických, psychologických či sociálních faktorů vykazuje silnou tendenci k tomu být viktimizována, oběť provokující, která přivolává trestný čin, oběť účastnící se na trestném činu či jej ulehčující a v neposlední řadě oběť falešná, simulující. Schaffer podle míry viktimologického přispění rozlišuje sedm kategorií obětí, avšak zahrnuje i aspekty zranitelnosti. Jedná se o oběti na trestném činu nijak nezúčastněné, provokující, předurčené, biologicky či sociálně znevýhodněné, oběti samy útočící nebo samoviktimizující a v případech zneužití moci oběti politické. Joutzen rozlišuje oběť opatrnou, podobnou oběti ideální, oběť napomáhající, oběť nijak se nechránící a nerozvážně podstupující riziko, kterému nijak nezabraňuje. Dále oběť provokující odpovědná za počátek útoku, oběť souhlasící či s útokem smířená, oběť navádějící či k činu podněcující, která svou pomocí podporuje jeho spáchání. Konečně oběť falešná, která spáchání trestného činu jen simuluje. Landrove Díaz⁸³ zaměřuje mimo jiné svou pozornost i na oběti z důvodu symbolického, ztělesňující určité institucionální hodnoty⁸⁴.

⁸² HOŘÁK, Jaromír. Agresivní a provokující oběť násilného trestného činu. *Kriminalistika* [online]. 2010, roč. 42, 2/2010 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/agresivni-a-provokujici-obet-nasilneho-trestneho-cinu-316160.aspx>, s. 3

⁸³ LANDROVE DÍAZ, Gerardo a José L. CUESTA ARZAMENDI. *La moderna victimología: VIII Cursos de Verano en San Sebastián = VIII Udako Ikastaroak Donostian*. Valencia: Tirant lo Blanch, 1998, ISBN 84-800-2672-3. s. 49

⁸⁴ Tzv. „Magnicidio“, příkladem takové oběti je J. F. Kennedy, Salvador Allende, Mahátma Gándhí, Abraham Lincoln

3 Viktimogenní faktory

Navazují na typologii obětí, neboť jako viktimogenní faktor se označují jevy umožňující viktimizaci, tedy okolnosti, podmínky a situace, díky nimž je osoba vybrána jako oběť⁸⁵. Existují různé způsoby jejich klasifikací, a to na biologické, psychologické či sociologické, dalším způsobem je dělení na exogenní a endogenní nebo dělení na predispoziční, připravující a spouštěcí či vyvolávající. Základní rozlišení faktorů je na okolnosti osobní, místní a časové.

Tyto faktory, popřípadě jejich kombinace, vysvětlují, proč si pachatel vlastně svou oběť vybírá, přičemž nelze uzavírat, že pachatel je subjektem aktivním a oběť pasivním. I když se oběť na genezi trestného činu vůbec nepodílí, to, co ji činí přitažlivou pro potenciálního útočníka je její osobnost, způsob života nebo projevoování se navenek. Proto je velmi důležité studovat vztah oběť - pachatel⁸⁶, přičemž je nutno přihlídnout k tomu, zda se navzájem znají, k vzájemnému chování a vnímání jeden druhého⁸⁷.

3.1 Endogenní faktory

Jde o aspekty charakterizující jedince, ať už po stránce biologické či psychologické. Takovými faktory jsou věk, pohlaví, fyzické či mentální postižení, temperament a osobnostní založení jedince stejně jako sklony k depresi či agresivita, dále závislost na alkoholu či omamných látkách nebo jakákoli duševní porucha. Vnímání viktimizace jako produktu osobních charakteristik a povahových rysů však bylo velmi brzy opuštěno ve prospěch identifikace rizik spojených s určitými situacemi. Myšlenka oběti od narození či oběti geneticky předurčené je neslučitelná s moderní vizí viktimologie. Například nespolečenská a samotářská osoba sice snižuje riziko pouliční viktimizace, zato je náchylnější k viktimizaci domácí⁸⁸.

Riziko viktimizace, které má původ v individuálních charakteristikách, vychází z faktorů zranitelnosti oběti souvisejících se sníženou schopností odolnosti, která usnadňuje viktimizaci. Jedná se například o děti menšího věku, děti fyzicky slabší,

⁸⁵ RODRÍGUEZ MANZANERA, Luis. *Victimología: estudio de la víctima*. México: Editorial Porrúa, 2005. ISBN 97-007-5565-7. s. 159

⁸⁶ Což Mendelshon nazývá „*pareja penal*“

⁸⁷ RODRÍGUEZ MANZANERA, Luis. *Victimología: estudio de la víctima*. México: Editorial Porrúa, 2005. ISBN 97-007-5565-7. s. 161

⁸⁸ MORILLAS FERNÁNDEZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 220

citově deprivované nebo s psychickými problémy. Roli hrají i faktory způsobující, že oběť je pachatelem žádaná či považována za vhodnou. Jsou to rysy fyzické nebo psychické povahy, díky kterým je pro útočníka zajímavá, typickým příkladem jsou sexuální delikty nebo obchodování s orgány. Některé znaky oběti probouzí v útočnickovi hněv nebo zlost, často se jedná o rasově motivované útoky či tzv. *hate crimes*. Je samozřejmé, že i biologické faktory se musí posuzovat v rámci kontextu, typicky u pohlaví. Žena není zranitelnější jen díky biologické skutečnosti, že je ženou⁸⁹. Na druhou stranu, aspekt pohlaví hraje důležitou roli zejména v případech domácího a partnerského násilí, kdy v naprosté většině případů jsou oběťmi ženy.

Viktimizaci často nevyvolává jen jeden biologický faktor, ale jejich kombinace⁹⁰. Tak spojení vyššího věku a určité poruchy či postižení vede k poruchám vnímání a orientace v prostoru a čase, k poruchám chování či zvýšené důvěřivosti. Tyto osoby se pak snadno stávají oběťmi týrání, podvodů či krádeží. I nízký věk v souvislosti s postižením, častěji mentálním než fyzickým, vede rovněž k viktimizaci, zejména v kolektivu vrstevníků. Velmi náchylné k viktimizaci jsou děti trpící autismem nebo Aspergerovým syndromem. Ačkoli nejsou mentálně opožděné, nemají dostatek sociálních dovedností, jako schopnost bránit se či navazovat kontakty, a to je činí zranitelnějšími. Vysokou míru viktimmnosti vykazují i děti hyperaktivní, neboť jsou velmi impulzivní, obtížně se soustředí, rozptylují svou pozornost a jsou neklidné, čímž do jisté míry obtěžují své okolí a ve svých vrstevnících probouzí nevraživost.

Velmi kontroverzní otázkou je téma genetické předurčenosti k viktimizaci. Faktem je, že genetika ve spojení s prostředím ovlivňuje chování lidí. Osobnostní založení zvyšuje riziko jak kriminalizace, tak viktimizace. Například osoba více temperamentní je logicky za určité situace náchylnější k viktimizaci než osoba umírněnější ve svých projevech, neboť tím podněcuje útočníka a vzbuzuje v něm negativní reakce. Často se genetické rysy spojují s viktimizací násilnou, autodestruktivním chováním či vznikem závislostí. Tak snížená sebekontrola vede k rizikovému způsobu života a ten samozřejmě k větší pravděpodobnosti viktimizace.

⁸⁹ Toto obecné tvrzení však neplatí absolutně, viz. případ tzv. femicidia – případ z Ciudad Juárez, Mexiko, kde bylo brutálně zmasakrováno více než 300 žen, právě z důvodu svého pohlaví

⁹⁰ Rodríguez Manzanera zmiňuje příklad „*mataviejitas*“, sériové vražedkyně, která má na svědomí nejméně osmnáct vražd spáchaných vždy na ženách pokročilého věku, na čemž ilustruje zvýšenou míru náchylnosti k viktimizaci danou kombinací věku a pohlaví. In: RODRÍGUEZ MANZANERA, Luis. *La elección de la víctima*. Eguzkilore, 2008, č. 22, s. 155 - 168

Existují studie poukazující na spojení určitého genu⁹¹ a prostředí⁹². Genetické faktory rovněž vysvětlují, proč se některé děti, na nichž bylo pácháno násilí, samy stávají násilníky a jiné nikoliv. Lze tedy zkonstatovat, že genetické faktory mohou výrazně přispět k vysvětlení viktimizace, samy o sobě jsou ale nedostačující.

3.2 Exogenní faktory

Jedná se o sociální faktory typu sociálního či vycházející z vnějších okolností a nikoliv z osobnosti člověka⁹³. Je třeba zdůraznit zejména osobní stav, neboť například svobodné či ovdovělé ženy jsou považovány za viktimizovatelnější než ženy vdané, a to zejména v případech trestných činů sexuálního charakteru. Dalším vnějším faktorem je školní prostředí, místo původu a národnost osoby s odkazem na nelegální přistěhovalce, rodina a její socioekonomická pozice a zaměstnání, neboť je logické, že s určitými profesemi je spojeno vyšší riziko než s jinými, stejně jako místní podmínky vztahující se k městským čtvrtím a jejich urbanistickému uspořádání a podmínky časové, jedná-li se o denní či noční dobu.

3.3 Oběť a osobní kontrola

Absence osobní kontroly tvoří základ obecné teorie deliktu studované kriminologií a přenesené i do oblasti studia viktimizace. Riziko viktimizace souvisí nejen s útočníkem, ale i se stylem života a chováním ohroženého, a to zejména mírou jeho sebekontroly, a pravděpodobností rizikových střetů. Nemusí ani jít o antisociální chování, už jen snížená sebekontrola samotná s sebou přináší zvláštní riziko viktimizace. Úroveň kontroly, kterou má určitá osoba nad jinými osobami a úroveň kontroly, které je sama podřízena, se zabývá teorie vyvážené kontroly. Cítí-li osoba převahu, má tendence ke zneužívání jiných, deficit kontroly zase poukazuje na

⁹¹ Jedná se o gen DRD2, jehož první alela výrazně zvyšuje riziko osobní viktimizace.

⁹² BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIOZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2. s. 86

⁹³ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 217

podřízenost. Oba tyto případy jsou případy zvýšené viktimizace, na rozdíl od situací kontroly vyvážené⁹⁴.

3.4 Příležitost jako základ viktimizace

Modely příležitosti spojují aspekty týkající se pachatele a oběti také s rizikovostí určitých situací a takové situace dokonce považují za spouštěče viktimizace. Vycházejí z premisy, že trestný čin by nebyl spáchán, kdyby k němu nevybízela vhodná příležitost. Někdy totiž místo a čas hrají větší roli než samotná oběť.

3.5 Styl života oběti

Tento model spojuje rizika viktimizace s každodenními aktivitami osob. Dochází tak ke spojení pravděpodobnosti viktimizace se způsobem života dané osoby. Tím aspekty sociologické a situační získávají prioritu před aspekty biologickými a psychologickými. Styl života je definován každodenními aktivitami, jak pracovními, tak volnočasovými. Tak například člen gangu obchodujícího s drogami nebo policista sloužící v noční hlídce jsou osoby silně vystavené riziku viktimizace tím, jak žijí a v jakém prostředí se pohybují, stejně tak mladý muž je díky tomu, kde se pohybuje a s kým se stýká, vystaven v určitých situacích více viktimizaci než osoba vyššího věku.

Na myšlenku stylu života navazuje model každodenních aktivit vzešlý z výzkumů násilné kriminality a loupeží a viktimizaci považuje za důsledek kriminálního střetu, ve kterém jedna strana zvítězí a druhá prohraje. Je způsobena kombinací motivace pachatele, vhodnosti oběti a absence účinné kontroly⁹⁵. Souvisí i se zranitelností oběti a její dostupností, z čehož tedy vyplývá, že útočník a jeho oběť často sdílí každodenní aktivity, mají podobné zvyky a způsob života nebo přichází do kontaktu se stejnými lidmi. Například rodina člena organizované skupiny páchající trestnou činností s ním sdílí rizika spojená s takovým způsobem života. Častým jevem je, že oběť a pachatele spojuje závislost na alkoholu či jiných drogách.

Nicméně, mnohdy více než na kriminální motivaci záleží na viktimní vhodnosti, předem tedy není jasné, kdo se v důsledku konfliktu stane obětí a kdo pachatelem.

⁹⁴ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 235

⁹⁵ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDESA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 180

3.6 Kariéra oběti

Perspektiva celoživotní viktimizace či viktimizace dlouhodobé se zaměřuje na viktimizace utrpené v dětství a zkoumá jejich vliv na dospělý život. Zaměřuje se tedy zejména na oběti, kterými jsou děti a mladiství, přičemž je nutno odlišovat trestné činy proti takovým osobám a trestné činy útočící na formální status osoby, tj. dítě či mladistvý je viktimizován právě z důvodu, že je dítětem či mladistvým, typicky jde o případy týrání, sexuální zneužívání, opuštění, šikana apod. Tímto se snaží vysvětlit původ a vývoj různých typů dlouhodobé, až celoživotní viktimizace.

Polyviktimizace je vysvětlována pobytem v okrajové lokalitě či vyloučených komunitách, kde jsou slabé společenské vztahy, limitovaná kontrola, k viktimizaci může docházet v různých oblastech, v rodině, škole, na ulici. Dále je vysvětlována rizikovou rodinou, kdy násilné rodinné prostředí a domácí viktimizace dětí může způsobit jejich zranitelnost i v ostatních sférách. Tak týrané dítě působí nedůvěřivě, trpí pocity strachu a citové nestálosti, což způsobuje jeho vhodnost jako oběti šikany vrstevníky. Obdobně na tom je dítě pocházející z problémové rodiny či rodiny s přetřhanými vazbami, často se jedná o děti žijící pouze s jedním rodičem nebo děti zanedbané či bez dostatečné rodičovské pozornosti a dohledu. Dalším spouštěcím mechanismem jsou psychické problémy, zejména na stránce citové, které vytváří antagonismus k prostředí a omezují schopnost vlastní ochrany a logicky tak vedou k viktimizaci, ať už v rodině, ve škole nebo místě, kde dítě tráví volný čas. Z výzkumů polyviktimizace plyne, že období zvýšeného rizika je sedmý a patnáctý rok, tedy momenty, kdy dítě vstupuje na základní a střední školu a dostává se tak do nového kolektivu vrstevníků⁹⁶.

Významným faktorem ovlivňujícím život člověka je prožitá násilná viktimizace v raném věku, neboť díky ní dochází ke změně vnímání světa a prostředí z přátelského, nebo alespoň neutrálního, na potencionálně nebezpečné⁹⁷. Strach a nedůvěra způsobují a priori defenzivní chování dítěte. Viktimizace samozřejmě negativně ovlivňuje i jeho duševní a fyzické zdraví a intelektuální vývoj, způsobuje školní neúspěchy a stigmatizaci, která je klíčová pro opuštění konvenčních aktivit a hledání aktivit

⁹⁶ CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. *La victimología*. Madrid: Mateu Cromo S.A., 1993. ISBN 84-88031-42-4. s. 375

⁹⁷ BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIOZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2. s. 90

okrajových. Zejména je-li dítě obětí šikany ze strany vrstevníků, stává se v důsledku soustavného ponižování a nahromaděné frustrace samo dříve či později útočником. Častým jevem je, že značná část populace delikventů trpěla v dětství sexuální zneužíváním, násilní agresori zase fyzickým týráním⁹⁸.

Dalším případem dlouhodobé viktimizace je viktimizace žen vykonávajících prostituci, což má také často původ v poměrech, ze kterých pocházejí. Příkladem je dívka v dětství zanedbávaná rodinou, týraná, možná i sexuálně zneužívaná, která v důsledku těchto okolností ve věku adolescence opustí domov, ocitne se tak bez domova a bez ochrany, a proto začne provozovat prostituci, díky čemuž se stane obětí obchodování s lidmi, je zavlčena do ciziny, kde je sexuálně viktimizována a začleněna do obchodování s drogami⁹⁹.

3.7 Interakce oběti s pachatelem

Z viktimodogmatického pohledu oběť svým vědomým či nedbalým chováním umožňuje, urychluje nebo dokonce způsobuje viktimizaci. Nejčastěji je tomu tak u vražd, znásilnění a násilí mezi partnery. Problematikou vražd se zabývá Wolfgang, který vytváří model unáhlené vraždy, pro nějž je klíčová provokace ze strany oběti, která je přímou příčinou reakce pachatele spočívající v samotném aktu vraždy. Oběť je tedy tím, kdo začíná s užitím fyzické síly proti svému následnému vrahovi. Mezi oběma aktéry neexistuje nerovnost či nerovnováha, záleží pouze na náhodě, kdo se stane pachatelem vraždy a kdo její obětí. Tento jev zvaný „*Victim-offender overlap*“ je hoden zvláštního zkoumání, neboť psychologie oběti se překrývá s psychologií útočníka.

Případy sexuální delikvence, zejména znásilněním, se zabývá Amir, ovšem jeho úhel pohledu je považován za zaujatý, subjektivní a oběť zbytečně stigmatizující¹⁰⁰. Zaměřuje se na situaci, ve které oběť buď skutečně, nebo jen v představách pachatele souhlasí se sexuálním aktem, ale později změní názor. Chování, ze kterého lze usuzovat

⁹⁸ SMITH, Carolyn a Terrence P. THORNBERRY. *The Relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency*. *Criminology* [online]. 1995, vol. 33, issue 4, s. 451-481 [cit. 2014-11-25]. DOI: 10.1111/j.1745-9125.1995.tb01186.x. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1745-9125.1995.tb01186.x>

⁹⁹ VILLACAMPA Carolina a Nuria TORRES, *Effects of the criminalizing policy of sex work in Spain*, *International Journal of Law, Crime and Justice*, Volume 41, Issue 4, December 2013, Pages 375-389, ISSN 1756-0616, Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2013.08.001>.

¹⁰⁰ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 155

na svádění nebo které lze považovat za pozvánku k sexuálnímu aktu, je velmi rizikové. Klíčové však není chování oběti, ale jeho interpretace pachatelem, a Amir jeho reakci ztotožňuje s reakcí v nutné obraně. V oblasti domácího či partnerského násilí jde zejména o vzájemné napadání či rvačky, kdy osoby nejsou v asymetrickém postavení. V opačném případě je žena ve španělském trestněprávním systému považována za privilegovaný subjekt, jak vyplývá z článku 153 španělského trestního zákoníku (dále jen „ŠpTrZ“).

Zajímavým případem je vražda jako situační dohoda, což je interaktivní model zahrnující širokou škálu situací, kde násilí je jedním ze způsobů řešení sporu a v níž se ocitají osoby, mezi kterými existuje předešlý vztah. Vývoj je takový, že v první fázi oběť vybočí v reakci na předešlé problémy ze svého dosavadního chování, což může spočívat v odmítnutí spolupracovat s útočником či dále snášet jeho ponižování nebo jiné negativní chování. Útočník si tuto reakci vyloží jako osobní útok a aby si udržel převahu nad obětí a utvrdil tak svou sílu a vážnost, rozpoutá konflikt. Pokud v jeho důsledku oběť nepřišla o život, i ona užije násilí, což vyústí v další střet, který končí až smrtí jednoho z aktérů¹⁰¹. Tento model je typicky aplikovatelný na násilí mezi partnery, i na konflikty v prostředí organizované kriminality, v prostředí mafie a drogových gangů, kde často jde o obranu statusu a postavení.

Hořák rozlišuje dvě kategorie takových konfliktů podle vyrovnanosti sil mezi potencionálním pachatelem a potencionální obětí na konflikty asymetrické a symetrické. První případ charakterizuje jako důsledek závislosti pachatele na oběti a vyvrcholení již dále neúnosného stavu tísně; pod druhým typem potom rozumí stav ztráty sebekontroly ze strany pachatele jako reakci na aktuální podnět ze strany oběti. Takový konflikt má v zásadě reciproční charakter a vychází z ideje odplaty či okamžitého protiútoku¹⁰².

3.7.1 Manipulace s obětí

V některých případech dokonce pachatel oběť používá k ospravedlnění svého jednání. K tomuto dochází v rámci procesu, kdy pachatel před samotným útokem s budoucí obětí vyjednává, ale jen symbolicky, aby tak stvrdil své záměry. Jedná se o

¹⁰¹ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 243

¹⁰² HOŘÁK, Jaromír. Agresivní a provokující oběť násilného trestného činu. *Kriminalistika* [online]. 2010, roč. 42, 2/2010 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/agresivni-a-provokujici-obet-nasilneho-trestneho-cinu-316160.aspx>, s. 22 - 23

jakousi legitimizující racionalizaci páčání trestné činnosti, aby tak pachatelé nestáli v cestě morální překážky či důvody podobného charakteru. Oběť je tedy centrální osobou pachatelových taktik ospravedlňujícího charakteru. V tomto symbolickém užití oběti lze spatřovat dvojí viktimizaci, psychickou a kriminální. Ta první spočívá ve zkreslení situace a postavení oběti, a je následována dalším logickým krokem, kterým je viktimizace kriminální spočívající ve skutečné akci. V tomto případě je klíčový výběr oběti, neboť jen těžko lze ospravedlnit viktimizující akce vůči určitým skupinám jako jsou imigranti, homosexuálové, lidé vyššího věku, ženy vykonávající prostituci apod. V této souvislosti je na místě zmínit střet práva na svobodu slova a invazivní primární prevence co se kontroverzních veřejných projevů či nevhodných vtipů týče.

Dalšími technikami manipulace s obětí se rozumí odmítnutí oběti, což je velmi charakteristické pro sexuální viktimizace, kdy oběť je považována za pouhý objekt bez osobní identifikace. Dále ponížení oběti, čímž se oběť dostane do ideální pozice pro útočníka, nebo popírání či bagatelizování jí způsobené újmy. Dalším psychologickým instrumentem je pachatele je popírání vlastní odpovědnosti a obviňování oběti tím, že si svou viktimizaci vlastně zasloužila. Ze snah zbavit se odpovědnosti vychází i kvalifikace činu jako osudového a nevyhnutelného, přirozeného a nekontrolovatelného. Tento typ jednání často svědčí o zvláštním psychologickém založení pachatele vykazující známky až zkreslujícího fanatismu.

3.7.2 Specifické reakce obětí v důsledku interakce s útočníkem

Jednou z neočekávaných reakcí oběti při kontaktu s pachatelem je Stockholmský syndrom zavedený kriminologem Nilsem Bejerotem na základě reakcí rukojmích zadržených při bankovním přepadení ve Stockholmu v roce 1973, kdy v průběhu šesti dní zbavení osobní svobody čtyři zadržení, z nichž tři byly ženy, začali vykazovat sympatie ke svým únoscům. Po osvobození pro ně dokonce vytvořili sbírku na právní pomoc. Příkladem obdobného charakteru je i únos Patricie Hearst v roce 1974 teroristickou skupinou a trestné činy sexuálního charakteru s tím spojené. I když jí později byla nabídnuta možnost propuštění, rozhodla se zůstat součástí skupiny a dokonce se s ní podílet na páčání trestné činnosti. Později byla zadržena při jednom bankovním přepadení a strávila dva roky ve výkonu trestu odnětí svobody, než jí byla udělena prezidentská milost. Podobně novinářka Yvonne Ridley unesená afgánskými talibánci v roce 2001 nakonec konvertovala k islámu a začala se vymezovat vůči

západní kultuře. Velmi známým případem je osmileté věznění rakouské dívky Nataschy Kampusch unesené Wolfgangem Priklopilem v roce 1998. Záhy po tom, co se jí podařilo uprchnout, její únosce spáchal sebevraždu. Dívka pak obviňovala policii, že výrazně přispěla k jeho smrti a o něm samotném se vyjadřovala bez negativních emocí. Paradoxně, o sobě mluvila jako o jeho ochránkyni a jeho nazývala slabým a zranitelným.

Stockholmský syndrom se tedy vyznačuje dvojí citovou reakcí – identifikací oběti se svým únoscem a pocity náklonnosti a sympatií vůči němu a naopak negativními reakcemi vůči policii či jiné autoritě. Jde o emocionální následky intenzity únosu, kdy oběť i pachatel sdílí nejisté podmínky prostředí, oběť je na útočníkovi extrémně závislá, neboť je to často jediný člověk, se kterým přijde do kontaktu a se kterým může komunikovat. Jde o patologickou reakci na traumatickou událost srovnatelnou s post-traumatickou stresovou poruchou, která je reakcí na intenzivní fyzické násilí, zatímco Stockholmský syndrom souvisí s psychickou stránkou a bývá připodobňován k procesům vymývání mozku¹⁰³. Oběť se ztotožňuje s pachatelem a pociťuje k němu sympatie a náklonnost, i když by jej měla správně odmítat. Tato reakce je určitým obranným mechanismem oběti. Výsledkem je, že oběť nevyvíjí snahy ke své záchraně, a dokonce ji sama ztěžuje. Po osvobození se totiž může cítit deprimovaná a zahanbená, neboť si byla velmi blízká s někým, koho by měla logicky nenávidět.

Stockholmský syndrom je tak považován za reakci na ztrátu kontroly nad vlastním životem v kombinaci s kontaktem s permanentním nebezpečím. Oběť nemůže svobodně rozhodovat o ničem, vše závisí na vůli jejího věznitele a toto je její intuitivní strategie jak přežít. Stockholmský syndrom by měl být chápán jako emocionální vazba vzrůstající ze strachu, ne z lásky.

Tento syndrom je uváděn i v souvislosti fenoménem prostituce, kdy žena v podstatě začne mít ráda svou profesi i klientelu, dále v souvislosti se sexuálním zneužíváním dětí v rodinném prostředí či partnerským násilím.

S násilím mezi partnery souvisí i syndrom týrané ženy, který poprvé popsala v roce 1979 psychologka Leonore Walker při analýze dynamik multiviktimizací přítomných při týrání partnera. Základními pilíři jsou cyklická struktura procesu,

¹⁰³ BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIOZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimologia*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2. s. 175

naučená bezmoc a samota či opuštěnost jako trvalý psychický stav oběti¹⁰⁴. Syndrom vysvětluje, proč ženy často nakonec zabijí své tyrany. Jedná se o jakýsi obranný mechanismus podobný jednání v nutné obraně, aniž by naplňoval její zákonné znaky, neboť se nejedná o reakci na přímo hrozící nebezpečí. Taková situace odpovídá „vraždě domácího tyrana“, jedné z kategorií agresivních obětí stanovené Hentigem¹⁰⁵.

Oběť totiž není schopna ze vztahu s tyranem odejít a ukončit tak dlouhotrvající týrání, neboť je na muži ekonomicky závislá a navíc viktimizace pobíhá v cyklu spočívajícím ve třech fázích, které se opakují. Nejprve dochází k akumulaci tlaku a emocí, kdy se začíná projevovat agrese muže vůči ženě a dochází k násilným incidentům, které se žena snaží klidnit nebo je snáší, aniž by na ně odpověděla protiútokem. Dále se snaží agresivní jednání partnera omlouvat, ospravedlňovat, či obviňuje sama sebe a v žádném případě nehledá pomoc. Další etapa bývá nazývána fází usmíření či svatební cesty, kdy útočník prosí o prominutí, zahrnuje oběť přízní, lituje svého chování a slibuje, že už jej nebude opakovat. Presentuje se jako osoba slabá a křehká, která si uvědomuje svou chybu a žádá ženu o odpuštění. Oběť to považuje za příležitost, jak překonat tuto krizi a celkově zlepšit vztah. Dosažením výsledku se ale celý koloběh opakuje. Navíc ke vzniku syndromu stačí pouhé dvojí zopakování¹⁰⁶. Vzniklý stav je následně projevem tzv. naučené bezmoci označující psychický stav osoby opakovaně zažívající nepříznivé události, které nemůže ovlivnit. Nepříznivou situaci, ve které se nachází, nakonec přijme za osudovou a nevyhnutelnou, v důsledku čehož se ponoří do apatie a rezignuje na jakoukoli možnost jejího řešení a nepodniká žádné kroky ke změně. Takový pocit bezmoci se pak stává jejím trvalým znakem. Symptomy, které vykazuje týraná žena, jsou velmi podobné post-traumatické stresové poruše. Jde zejména o znovuobjevování se traumatu či citové oslabení, k nimž Walker ještě přidává sociální poruchy vzniklé v důsledku izolace a kontroly, zkreslené sebehodnocení a v neposlední řadě i fyzické a sexuální nemoci.

Tento syndrom vzaly v potaz i soudy při rozhodování případů takových žen, které nakonec vyústily ve vraždu jejich trýznitele, stejně jako španělský trestní zákoník z roku

¹⁰⁴ Tamtéž. s. 173

¹⁰⁵ HOŘÁK, Jaromír. Agresivní a provokující oběť násilného trestného činu. *Kriminalistika* [online]. 2010, roč. 42, 2/2010 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/agresivni-a-provokujici-obet-nasilneho-trestneho-cinu-316160.aspx>, s. 8

¹⁰⁶ RODRÍGUEZ YAGÜE, Ana Cristina a Silvia VALMAÑA OCHAÍTA. *La mujer como víctima: aspectos jurídicos y criminológicos*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2000. ISBN 84-8427-029-7. s. 45

1995 a zákon o ochraně proti genderově podmíněnému násilí (*Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género*). Rovněž český trestní zákoník obsahuje skutkové podstaty trestných činů zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky, jejichž znakem je mezi jinými i předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného¹⁰⁷.

Za významný interpretační mezník je považováno rozhodnutí anglického soudu v roce 1949 *R v Duffy*, kdy šlo o případ vraždy manžela týranou ženou. Vzhledem ke způsobu a okolnostem spáchání (ve spánku, kladivem a sekyrou) soud interpretoval jednání ženy jako vraždu spáchanou po předchozím uvážení, což logicky znamenalo uložení vyššího trestu. Toto rozhodnutí bylo velmi kritizováno, což vedlo až k přijetí *Homicide Act* v roce 1957¹⁰⁸. Při rozhodování takových případů má být brána v potaz celá, zejména vztahová, historie mezi útočníkem a jeho obětí a neomezovat se pouze na požadavek bezprostřední časové návaznosti mezi provokací a trestným činem¹⁰⁹.

Za velmi kontroverzní je považován syndrom zavrženého rodiče, kdy jde o citové zneužívání dětí a odcizení rodiče, a to zejména v situacích po rozvodu manželství. Spočívá v ovlivňování dítěte jedním z rodičů, aby chovalo negativní pocity k rodiči druhému, čímž silně narušuje jeho duševní rovnováhu a zneužívá jeho citový stav¹¹⁰. Obětí je pak toto zmanipulované dítě i nenáviděný a pomlouvaný bývalý partner. Tento syndrom se snažil popsat dětský psychiatr Gardner v roce 1985, kdy na základě analýzy konfliktů následujících po vyhrocených rozvodových kláních, vytvořil osm kritérií pro jeho určení. Jsou jimi nenávistná kampaň jednoho rodiče vůči druhému, označovanému jako zavržený, která je navíc absurdně a iracionálně zdůvodňována, černobílé hodnocení rodičů dítětem a pocit jeho vlastního, nezávislého názoru, dále reflexivní podpora rodiče bez pocitů viny a automatické opakování jeho slov, a nakonec rozšíření negativních pocitů i na členy rodiny odcizeného rodiče¹¹¹.

¹⁰⁷ HOŘÁK, Jaromír. Agresivní a provokující oběť násilného trestného činu. *Kriminalistika* [online]. 2010, roč. 42, 2/2010 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/agresivni-a-provokujici-obet-nasilneho-trestneho-cinu-316160.aspx>, s. 42 a násl.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 47

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 48

¹¹⁰ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 590

¹¹¹ BOLAÑOS, Iñaki. *El Síndrome de Alienación Parental. Descripción y abordajes psico-legales. Psicopatología clínica, legal y forense*, 2002, s. 29. Dostupné z WWW: <http://151.236.42.157/pdf/2002/2002art15.pdf>

Jeden z rodičů tak podsouvá dítěti své negativní názory ohledně rodiče druhého, v očích dítěte jej očerňuje, přičemž se snaží tyto názory vysvětlit a dítěti dává pocit, že je samo myslící a nikoli zmanipulované. Dítě tak automaticky začne sympatizovat s jedním z rodičů a vůči druhému se radikálně vymezuje, přičemž netrpí pocitu viny a neuvědomuje si, že je loutkou v rukou jednoho z rodičů, na základě čehož chová averzi, odpor a antipatie k rodiči odcizenému. Bylo vyzorováno, že nejdříve byl tento syndrom vytvářen ze stany žen, s rozvojem institutu střídané péče se však zvýšil počet otců manipulujících děti proti jejich matkám, což se navíc spojuje i s předsudky o prohnání a vychytralosti žen a typických reakcí žen zklamaných a odmítnutých¹¹².

Spíše než tento syndrom, je za kontroverzní považována tzv. *metoda Gardner*, aplikovaná v některých případech španělskými soudy. Gardneriánský způsob řešení totiž spočívá v odnětí dítěte rodiči a jeho svěření rodiči druhému (odcizenému), kvůli čemuž je považován za tak drastický¹¹³. Vlnu kritiky rozpoutal rozsudek soudu v Manrese (*Sentencia de 14 de junio de 2007 de Juzgado de Primera Instancia n°4 de Manresa*), který po rozvodu rodičů svěřil nezletilé dítě do péče otce právě s poukazem na překonání zmíněného syndromu, který se měl u dítěte rozvinout pod vlivem matky¹¹⁴.

Syndrom zavrženého dítěte dává do souvislosti s fenoménem genderově podmíněného násilí rozhodnutí soudu ve Vizcaye (*Sentencia de 27 de marzo de 2008 de Audiencia Provincial de Vizcaya*), které poukazuje na chování muže, který jednak týrá svou ženu, jednak sexuálně zneužívá dítě, přičemž celou realitu nakonec překroutí v její neprospěch, a žena je poté obviňována, že dítě dostatečně nechránila a její svědectví v procesu je považováno za silně nedůvěryhodné. V tomto světle je považován spíše za pseudosyndrom a je interpretován jako jeden z nástrojů genderově podmíněného násilí,

¹¹² ESCUDERO NAFS, Antonio, AGUILAR REDO, Lola a DE LA CRUZ, Julia. *La lógica del Síndrome de Alienación Parental de Gardner (SAP): «terapia de la amenaza»*. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, 2008, s. 298. Dostupné z WWW: <http://www.revistaaen.es/index.php/aen/article/view/16031/15890>

¹¹³ Sentencia de la Audiencia Provincial de Cáceres (Sección 1ª) de 16 de octubre de 2006, Sentencia de la Audiencia Provincial de Oviedo (Sección 1ª) de 29 de septiembre de 2006, v: ALASCIO CARRASCO, Laura. *El síndrome de alienación parental: A propósito de la SJPI n° 4 de Manresa, de 14 de junio de 2007*. *Revista para el análisis del derecho* [online]. 2008, 1/2008 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.raco.cat/index.php/InDret/article/viewFile/77879/101734>, s. 7- 8

¹¹⁴ ALASCIO CARRASCO, Laura. *El síndrome de alienación parental: A propósito de la SJPI n° 4 de Manresa, de 14 de junio de 2007*. *Revista para el análisis del derecho* [online]. 2008, 1/2008 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.raco.cat/index.php/InDret/article/viewFile/77879/101734>, s. 3

neboť důvodem proč dítě odmítá jednoho z rodičů je skutečně chování tohoto rodiče, nikoliv snaha toho druhého dítětem manipulovat¹¹⁵.

Zkoumání cyklů násilí a viktimologického koloběhu se obecně snaží popsat faktory psychologické, kriminální i viktimologické, které vyvolávají riziko u obou aktérů, a snaží se přijít na to, jaká je kombinace psychologického typu pachatele a oběti, která nakonec způsobí viktimizaci. Například zda oběť duševně nevyrovnaná vzbuzuje kriminální motivaci v pachateli psychicky stálém, který tak zneužívá její psychickou zranitelnost, či zda se vyžaduje jistá anormalita u obou. Jde o to, kdy se protínají kriminologické cykly s těmi viktimologickými. Záleží tak na kombinaci agresivních, regersivních a rezignovaných typů obětí a pachatelů¹¹⁶. Pro vysvětlení viktimizace jsou relevantní tři kombinace obětí a pachatele¹¹⁷, a to oboustranná agrese, kdy viktimizace je vyvrcholením vzájemného agresivního chování. Typicky jde o případy vyvrcholení dlouhodobého a soustavného týrání v konflikt, kdy oběť tohoto útisku a mučení se vzbouří a stává se sama pachatelem. Regresivně-agresivní kombinace je modelem, kdy oběť díky svému psychickému stavu, ať už jde o senilitu či depresi, sama přispívá k tomu, že se stává objektem agrese ze strany jiného. Spojení rezignace a agrese vede k viktimizaci tím způsobem, že útočník si rezignaci oběti interpretuje jako souhlas se způsobeným výsledkem¹¹⁸.

3.8 Žena jako oběť a genderově podmíněné násilí (violencia de género)

Deklarace Spojených Národů o odstranění násilí proti ženám z 20. prosince 1993 definuje tento typ násilí jako „násilné činy založené na genderu, které mají za následek možnou nebo skutečnou újmu fyzickou, sexuální nebo psychologickou, zahrnující nebezpečné vyhrožování či pronásledování, zbavení či omezování osobní svobody,

¹¹⁵ TORRES DÍAZ, María Concepción. El SAP y la Sentencia de la AP Vizcaya de 27 de marzo de 2008. In: TORRES DÍAZ, María Concepción. *Género & derechos humanos* [online]. 2008 [cit. 2015-04-21]. Dostupné

z: http://www.genero.juristconcep.com/index.php?option=com_content&view=article&id=39:el-sap-y-la-sentencia-de-la-ap-vizcaya-de-27-de-marzo-de-2008&catid=3:destacamos

¹¹⁶ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 185

¹¹⁷ Tamtéž. s. 186

¹¹⁸ Příkladem může být pozvolně vzrůstající nenávisť vůči židovskému obyvatelstvu vedoucí až k holocaustu

odehrávající se ve veřejném či soukromém životě¹¹⁹. Dále jej považuje za „projev historicky nerovných vztahů moci mezi mužem a ženou, vedoucích k ovládnutí a diskriminaci ženy a vytvářejících sociální mechanismus podřízení ženy muži“¹²⁰. Rezoluce Evropského parlamentu A4-0250/1997 ohledně nulové tolerance násilí proti ženám ze dne 16. září 1997 konstatuje, že toto násilí je přítomné jak v prostředí rodinném i pracovním, tak v rámci celé společnosti, a stejně jako předešlé dokumenty poukazuje na nevyvážený vztah mezi muži a ženami¹²¹.

Tento typ násilí tedy vychází z charakteru společnosti, ze stereotypů ohledně chování mužů a žen a vztahů mezi nimi, dále z nadřazené pozice muže a asymetrie moci a nadvlády. Je fenoménem velmi typickým pro španělskou společnost, kde je dosud živý případ nejen Any Orantes¹²². Dle LOMPIVG se nejedná o problém odehrávající se v soukromí. Naopak, je symbolem nerovnosti prostupující celou společnost, neboť násilí na ženách je páchano pouze z důvodu, že jsou ženami, a rovněž z důvodu, že je agresori považují za zbavené minimálního práva na svobodu, respekt a rozhodovací schopnosti. Zmíněný zákon ve svém článku 1 odstavci prvním definuje genderově podmíněné násilí jako násilí páchané mužem na ženě v partnerském vztahu, které je vyjádřením diskriminace, situace nerovnosti a nadvlády mužů nad ženami, a tyto jsou nebo byly s agresorem v partnerském či podobném vztahu, přičemž není podmínkou společné soužití. Jako synonyma používá i pojmy machistické násilí (*violencia machista*) či násilí partnerské (*violencia en pareja*).

V těchto případech je tedy agresorem vždy muž a obětí žena, za podmínky citového nebo podobného vztahu mezi nimi¹²³. Může jít o násilí nebo špatné zacházení

¹¹⁹ Declaration on the Elimination of Violence against Women A/RES/48/104, dostupné z WWW: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.html>

¹²⁰ O nevyrovnaném vztahu mezi mužem a ženou, který vede až k jejímu podrobení a diskriminaci ze strany muže podobně hovoří i Pekingská deklace.

¹²¹ Resolution on the need to establish European Union wide campaign for zero tolerance of violence against women, dostupné z WWW: http://www.europarl.europa.eu/pv2/pv2?PRG=DOCPV&APP=PV2&SDOCTA=12&TXTLST=1&TPV=DEF&POS=1&Type_Doc=RESOL&DATE=160997&DATEF=970916&TYPEF=A4&PrgPrev=TYPEF@A4|PRG@QUERY|APP@PV2|FILE@BIBLIO97|NUMERO@250|YEAR@97|PLAGE@1&LANGUE=EN

¹²² Ana Orantes zemřela v prosinci roku 1997 po čtyřiceti letech týrání ze strany svého partnera. Když se rozhodla od něj odejít a podala trestní oznámení, soudce v následném procesu rozhodl tak, že má se svým bývalým partnerem bydlet ve stejném domě, akorát každý v jiném patře. Jeho násilné chování logicky pokračovalo i nadále, a proto se Ana rozhodla veřejně vystoupit ve sdělovacích prostředcích, což v jejím bývalém muži vyvolalo vztek vedoucí až k její vraždě.

¹²³ Naopak české pojetí násilí mezi partnery jej považuje za domácí násilí v užším smyslu a jako jakékoli ohrožující chování, násilí nebo zneužití psychické, fyzické, sexuální, ekonomické nebo emocionální mezi

jak charakteru fyzického, tak psychického, a presumuje se, že je projevem diskriminace a nadvlády muže nad ženou, a proto se trestá přísněji, rovněž se presumuje nebezpečnost takového chování, což s sebou nese vedle uložení trestní sankce i automatické uložení zákazu přiblížení se k oběti nebo jejímu okolí nebo jiným osobám dle určení soudce, jak stanoví článek 57 odstavec 2 a 3 ŠpTrZ. Podle závažnosti spáchaného činu lze pachateli uložit i zákaz zdržování se na určitém místě či zákaz komunikace s obětí nebo jejím okolím.

Specifikem trestního řízení v těchto případech je, že svědectví oběti je často jediným zdrojem důkazů a tato oběť velmi často odmítá vypovídat či svou výpověď později popře či odvolá. Nicméně, i za těchto okolností, lze uznat vinu obžalovaného na základě nepřímých důkazů jako je svědectví ostatních osob, lékařské zprávy, psychický stav oběti apod., jak konstatuje Španělský Nejvyšší soud ve svém rozsudku STS 5286/2007 z 12. 7. 2007¹²⁴.

Co se týče skutkových podstat trestných činů spadajících do kategorie genderově podmíněného násilí, jedná se dle španělské právní úpravy o útoky charakteru běžného a příležitostného. Zájem chráněný zákonem je v případě trestného činu „běžného“ násilí (*malos tratos habituales*), popsáno v článku 173 ŠpTrZ, morální integrita oběti; v případě „všedního“ týrání či špatného zacházení je jím zdraví a jak fyzická, tak psychická integrita osoby. Vyžaduje se, aby spáchané násilí bylo dostatečně závažné, aby bylo způsobilé porušit zájem chráněný zákonem, což je formulace do jisté míry vágní, a proto je nutno hledat konkretizaci v judikatuře¹²⁵. Co se znaku běžnosti týče, záleží na počtu násilných aktů; problémem však je, že zákon neuvádí jejich počet. Z judikatury vyplývá požadavek na minimálně tři útoky, přičemž se bere v potaz i stav permanentní agrese, ve kterém se oběť nachází¹²⁶.

dospělými osobami, které jsou nebo někdy v minulosti byly intimními partnery nebo členy rodiny, a to bez ohledu na pohlaví. In: VOŇKOVÁ, Jiřina a Markéta HUŇKOVÁ. *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. Praha: ProFem, 2004, 194 s. ISBN 80-239-2106-1. s. 17

¹²⁴ STS 5286/2007 - ECLI:ES:TS:2007:5286, dostupné z WWW: <http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=TS&reference=394946&links=&optimize=20070809&publicinterface=true>

¹²⁵ Například za násilí se nepovažuje vyhrožování či ponižování oběti.

¹²⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu STS 5590/2000 ze dne 7. července 2000 kvalifikoval jako všední násilí dva útoky jako vyjádření stavu permanentního násilí páchaného obžalovaným na své partnerce. STS 5590/2000 - ECLI:ES:TS:2000:5590, dostupné z WWW: <http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=TS&reference=3202265&links=&optimize=20030808&publicinterface=true>

Dále existují trestné činy násilí příležitostného stanovené v článku 153, 171 odst. 4 a 5, 172 odst. 2 a 148 odst. 4 a 5, 620 in fine ŠpTrZ. Článek 153 ŠpTrZ hovoří o ublížení na zdraví, psychické újmě a fyzickém týrání¹²⁷, zatímco články 171 a 172 se týkají vyhrožování a nátlaku. Podmínkou nutnou je situace asymetrie a nerovnosti mezi subjekty, avšak už ne úmysl či pohnutka k převaze ze strany pachatele. Je vyloučeno násilí reciproční a vzájemné konflikty, ve kterých se obě strany nacházejí ve stejném postavení. Články 153 a 171 ŠpTrZ stanoví zvláštní kategorii obětí, kterou může být pouze žena nebo osoba zvlášť zranitelná, která s pachatelem sdílí společnou domácnost a typ obětí, které jsou zmíněné v článku 173 odst. 2 ŠpTrZ, tedy osoby blízké. Vyhrožování, kterého se týká článek 172 ŠpTrZ je trestným činem, jen pokud je obětí právě žena nebo osoba zvlášť zranitelná, která s pachatelem žije ve společné domácnosti. V neposlední řadě článek 148 odst. 4 a 5 ŠpTrZ stanoví přísnější trest ohledně ublížení na zdraví opět s poukazem na fakt, že obětí je žena nebo osoba zvlášť zranitelná s pachatelem žijící.

Tato konstrukce je výrazem pozitivní diskriminace ženy vůči muži, a byla mnohokrát předkládána Ústavnímu soudu k posouzení ústavnosti. Dominance muže a tím pádem podřízenost a zranitelnost ženy (partnerky) se presumují. U další kategorie obětí se kumulativně vyžaduje jejich zranitelnost a sdílení společné domácnosti s útočníkem, kdy pohlaví oběti již roli nehraje. Účelem této úpravy je čelit násilí páchanému muži na svých partnerkách či ženách, vůči nimž mají obdobné citové pouto,

¹²⁷ Rozsudek Audiencia Provincial de Burgos 124/2009 z 18. května 2009 kvalifikoval jako tento trestný čin chování muže, který třikrát udeřil do obličeje svou bývalou partnerku, čímž jí způsobil modřiny a vybočení nosní přepážky, SAP BU 280/2009 - ECLI:ES:APBU:2009:280, dostupné z WWW: <http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=AN&reference=4596470&links=&optimize=20090611&publicinterface=true>

Podobně rozsudek Audiencia Provincial de Islas Baleares 13/2008 z 31. ledna 2008 v případě muže, který své přítelkyni, se kterou nebydlel, do obličeje hodil sklenicí. SAP IB 129/2008 - ECLI:ES:APIB:2008:129, dostupné z WWW: <http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=AN&reference=58767&links=&optimize=20080619&publicinterface=true>

Audiencia Provincial de Murcia 139/2010 z 11. června 2010 rozhodla zprošťujícím rozsudkem v případě muže, který v rámci hádky, udeřil do hlavy svou bývalou přítelkyni, právě s poukazem na fakt, že v tomto případě se nejedná o prvek nadvlády či nerovnosti, ale o situaci hádky, kdy mají obě strany rovné postavení. SAP MU 1469/2010 - ECLI:ES:APMU:2010:1469, dostupné z WWW: <http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=AN&reference=5685163&links=&optimize=20100729&publicinterface=true>

a to i za předpokladu, že spolu trvale nežijí. Takové násilí je chápáno jako projev diskriminace a nerovného postavení mužů a žen¹²⁸.

O ústavnosti článku 153 odst. 1 ŠpTrZ hovoří přelomový náleží Ústavního soudu ze dne 14. května 2008¹²⁹, který vysvětluje, že právní konstrukce tohoto trestného činu nevychází z důvodů biologického charakteru, tedy z důvodu pohlaví pachatele či oběti. Zákonodárce tyto činy považuje za společensky velmi závažné, neboť je chápe v souladu s celospolečenským nahlížením této problematiky jako projev nerovnosti.

Zmíněný náleží Ústavního soudu, stejně jako článek trestního zákoníku, o jehož ústavnost se v dané věci jedná, jsou velmi kontroverzní a diskutované právě z důvodu vágní formulace článku 153 ŠpTrZ, který se týká jednání mající za následek psychickou újmu nebo ublížení na zdraví nedefinované jako trestný čin v trestním zákoníku nebo fyzické napadání a týrání bez způsobení fyzické újmy. Aktivním subjektem je v těchto případech muž a pasivním žena, mezi nimiž je nevyrovnaný vztah; ustanovení tedy nelze aplikovat na vzájemnou agresi.

Pochybnost ohledně ústavnosti článku 153 odst. 1 ŠpTrZ se tedy týká zejména domněnky *iuris et de iure* v něm zakotvené, jejímž cílem je zejména ochrana ženy jako slabší strany. S tímto se ztotožňuje jak Ústavní soud ve zmíněném náleží, tak i díkce článku 1 LOMPIVG hovořící o projevu diskriminace, o situaci nerovnosti a nadvlády mužů nad ženami. Ovšem spíše než stanovení, kdo je aktivním a kdo pasivním subjektem daného činu, je problémem, že je tak stanoveno nevyvratitelnou domněnkou, která nepřipouští důkaz opaku. Je tím pádem podotýkáno nejen na rozpor s principem proporcionality a rovnosti, ale i se samotnými základními principy, na kterých stojí trestní právo, neboť trestní odpovědnost zde vychází z pohlaví pachatele.

Ústavní soud považuje sporné ustanovení za ústavní s odůvodněním, že se nejedná o způsobenou újmu, ale o typ chování definované jako machistické, obecně považované za společensky nežádoucí a odsouzeníhodné, a proto by se mělo trestat přísněji a tím tak předcházet agresivnímu chování v partnerských vztazích. Ústavní soud shrnuje, že vzhledem k vysoké společenské nebezpečnosti či škodlivosti tohoto

¹²⁸ SUBIJANA ZUNZUNEGUI, Ignacio José. *La igualdad y la violencia de género en el orden jurisdiccional penal: hacia una estrategia actuarial en el tratamiento punitivo de la violencia del hombre sobre la mujer en la relación de pareja*. *Revista electrónica de Ciencia Penal y Criminología* [online]. 2008, č. 12, s. 24 [cit. 2014-11-26]. Dostupné z: <http://criminet.ugr.es/recpc/12/recpc12-05.pdf>

¹²⁹ Náleží Ústavního soudu, SENTENCIA 59/2008, de 14 de mayo de 2008, dostupné z WWW: http://hj.tribunalconstitucional.es/HJ/cs/Resolucion/Show/6291#complete_resolucion&completa

chování, nemůže být poukazováno na porušení principu rovnosti ani zákazu diskriminace.

Problematika tohoto druhu násilí je navíc psychologicky velmi složitá, žena má totiž často strach z odchodu od partnera nebo neustále doufá, že její druhlepší své chování, často je na něm ekonomicky závislá, určitou úlohu hrají i děti a citový vztah ženy k muži. Typickým průvodním jevem jsou výše zmíněné syndromy a rovněž cyklický charakter násilí, žena má tendenci obviňovat sama sebe, navíc má strach, že kdyby proti partnerovi veřejně vystoupila, nebyla by považována za důvěryhodnou a společnost by ji odsoudila. Častými jsou i případy, kdy již žena podá trestní oznámení, ale později jej stáhne či odmítá vypovídat. V extrémních případech vyústí genderově podmíněné násilí páchané na ženách až v jejich zavraždění (*femicidium*).

Na tomto místě je třeba podotknout, že je nutno rozlišovat mezi pojmem sexuální či partnerské násilí (*partner abuse*) a násilí domácí (*domestic violence*), i když se tyto pojmy vzájemně překrývají. Typickým jevem je, že se odehrává na soukromé půdě, „za zavřenými dveřmi“, a oběti tedy nemůže být poskytnuta pomoc zvenčí. Agresor opakuje útoky a stupňuje jejich intenzitu, zatímco oběť má tendenci tyto incidenty omlouvat jako ojedinělé excesy.

Tento typ násilí je příživován i samotnou společností založené na dominanci mužů¹³⁰. Taková hierarchicky uspořádaná společnost vytváří příznivé klima pro dané násilí, navíc panuje mýtus o tom, že je žena takto spokojená, jinak by ze vztahu odešla. Další mýty o partnerském násilí spočívají v představě, že se jedná o vzájemný konflikt mezi partnery, k němuž navíc příčinu zavdá žena, či že některé ženy jsou náchylnější k tomu být takto viktimizovány než jiné¹³¹.

Viktimizace je však v těchto případech specifická tím, že oběť chová emocionální vztah k násilnému partnerovi, a není tedy schopna racionálně a efektivně řešit situaci. Svou roli sehrává i cyklický charakter násilí, ve kterém se střídají fáze klidu s fázemi horkými, kdy právě dochází k incidentům. Navíc dlouhodobé trvání násilí může vést až k syndromu týraného partnera.

¹³⁰ RODRÍGUEZ YAGÜE, Ana Cristina a Silvia VALMAÑA OCHAÍTA. *La mujer como víctima: aspectos jurídicos y criminológicos*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2000. ISBN 84-8427-029-7. S. 25

¹³¹ BOSCH-FIOL, Esperanza a Victoria FERRER-PÉREZ. Nuevo mapa de los mitos sobre la violencia de género en el siglo XXI. *Psicothema* [online]. 2012, roč. 4, č. 24, 548 - 554 [cit. 2015-04-29]. Dostupné z: <http://www.unioviado.es/reunido/index.php/PST/article/view/9702/9446>

Tento pohled úplně nesdílí D. G. Dutton, podle jehož axiomu intimita a psychopatologie vedou ke vzniku domácího násilí mnohem výrazněji než gender¹³². Vyjadřuje tedy názor, že u některých jedinců partnerský vztah vede k obavám, které produkují zlost, strach nebo nakonec i týrání a nezáleží na tom, zda je agresor mužského či ženského pohlaví.

Závěrem je nutné podotknout, že formulace skutkové podstaty genderově podmíněného násilí ve ŠpTrZ, existence zvláštního zákona zabývající se ochranou ženy jako oběti a další na možná porušení principu rovnosti jsou pouze reakcí na společenskou realitu. I sám Ústavní soud shrnuje, že se jedná o diskriminaci ospravedlnitelnou vyšším cílem, tedy ochranou fyzické, psychické a morální integrity ženy-partnerky.

3.9 Vyrovnávání se s viktimizací a desviktimizace

Jedná se o procesy, kterými se oběť snaží překonat způsobené trauma. Pokud osoba zaujme ke své viktimizaci pozitivní postoj, je taková viktimizace méně poškozující nebo má méně trvalé následky. Reakce tedy závisí na podstatě problému a schopnosti mu nějakým způsobem čelit. Vhodná reakce spočívá ve čtyřech fázích. V první, preventivní, fázi by mělo docházet k uvědomění si možnosti problému, neboť ten, kdo si není viktimizace dostatečně vědomý, je snadněji zranitelný. V následující fázi, kdy problém již bezprostředně hrozí, je velmi důležité se na něj připravit, neboť zranitelným je ten, kdo mu nevěnuje dostatečnou pozornost. Ve fázi akce, kdy již přímo dochází k činu, je vystaven riziku ten, kdo není schopen konfrontace, a v poslední fázi musí být oběť schopna svou situaci zhodnotit¹³³.

V souvislosti s vyrovnáváním se s traumatickými událostmi je na místě poukázat na fenomén tzv. resilience, pod kterým se rozumí zvládnání nepříjemných podmínek, schopnost čelit nepříznivým událostem a úspěšně se adaptovat na problémové okolnosti¹³⁴. Spojuje faktory vnějšího i osobního charakteru, díky nimž lze pozitivně

¹³² ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forezní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, ISBN 978-807-3804-619. s. 237

¹³³ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 227

¹³⁴ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 389

čelit nepříznivé situaci. Osoby se zvýšenou mírou resilience bývají schopny překonat i ty nejtěžší a nejnepríznivější situace. Paradoxně vyšší míru resilience vykazují osoby žijící v sociálně neutěšených poměrech, kde existuje zvýšené riziko viktimizace i zvýšená míra nesnází, jako je nezaměstnanost, nejisté bydlení, nedostatek finančních prostředků, násilí apod. Naopak osoby žijící v lepších poměrech často nezvládají problematiku situace tak snadno. Opět tedy docházíme k již výše zmíněnému závěru, že relevantní je jak situace, tak osobnostní založení člověka.

Příkladem oběti se zvýšenou mírou resilience může být Natascha Kampusch, která se rozhodla o svém utrpení veřejně promluvit, poskytla množství rozhovorů a dokonce napsala i knihu, která se stala námětem pro film. Na jednu stranu může být její chování považováno za vlastní sekundární viktimizaci, na stranu druhou se takto snaží překonat traumatickou zkušenost a vyrovnat se s extrémní situací, kterou prožila. Oběť není v důsledku prožitých traumat zlomená, ale naopak posílená. V důsledku nepříznivé události se aktivizují její obranné mechanismy, čímž ale vybočuje ze stereotypu, který ve společnosti ohledně chování obětí panuje, a tím se spíše než s porozuměním setkává s kritikou.

3.10 Reakce společnosti na viktimizaci

V zásadě existují dva diametrálně odlišné pohledy na oběť, která je buď oproti pachateli zvýhodňována, viděna pozitivně až ideálně, nebo je obviňována a stigmatizována. Ideální oběť společnost ochraňuje a podporuje a stejně se k ní staví i trestní systém. Za ideální je v zásadě považovaná oběť, jež je ve vztahu k pachateli v podřízeném postavení, typicky tak jde o ženu, postiženého člověka, osobu vyššího nebo naopak nízkého věku, popřípadě o kombinaci těchto znaků. Ideální je dále oběť sama nepáchající trestnou činností a nijak nepřispívající ke své viktimizaci, rovněž oběť nemající předchozí vztah s útočníkem, jenž je pro ni naprosto neznámý. Roli hrají i fyzické charakteristiky pachatele. Příkladem oběti považované společností za ideální je tedy žena vyššího věku napadená narkomanem silné postavy.

Obecně je dán profil ideální oběti společenskou a ekonomickou úrovní, kulturním a etnickým kontextem. Trestní proces považuje za ideální oběť, nebo spíše ideálního poškozeného, takového, který v zásadě působí důvěryhodně a při procesním výsledku je jeho projev soudržný a uvolněný vypovídá přímo a upřímně, neváhá a nevzbuzuje

pochybnosti, reaguje tedy asertivně a vychovaně, ale ne dominantně, spolupracuje, ale není příliš servilní. To hraje roli zejména u sexuálních deliktů, kdy ideálnost nutně neznamená cudnost či počestnost¹³⁵.

Opačnou reakcí je právě společenská stigmatizace oběti, která souvisí s teorií spravedlivého světa. Společnost sekundárně viktimizuje oběť tím, že ji činí odpovědnou za vlastní viktimizaci, neboť vychází z víry ve spravedlivý svět a jakákoli nespravedlnost, tedy i viktimizace, toto vnímání narušuje a přisouzení viny samotným obětem je mechanismem, kterým se společnost v této představě udržuje. K obětem se tak nechová empaticky, ale s odstupem, neboť viktimizován je ten, kdo nenásleduje ty správné vzory. Obviňování oběti vychází z procedur zkreslování a překrucování založených na tezi, že špatné věci se dějí jen špatným lidem, a na tezi, že špatné věci se dějí tomu, kdo se špatně chová, čímž vlastně viktimizaci přitahuje. Taková interpretace vede k ospravedlnění útočníka a vině oběti¹³⁶. Oběť je tak chápána jako někdo, kdo si viktimizaci zasloužil. Teorie spravedlivého světa tedy obrací viktimizaci proti oběti samotné. Společnost si tak ve snaze nenarušit tuto vizi neuvědomuje, že oběť sekundárně viktimizuje ve chvíli, kdy ona samotná se ještě nevyrovnala se způsobenou bolestí či ztrátou, ještě více jsou zasaženy oběti zranitelnější nebo ty, které utrpěly traumatictější nebo trvalejší újmy. Naopak, oběti samy sdílející víru ve spravedlivý svět se lépe vyrovnávají s viktimizací.

3.11 Reviktimizace a její viktimologický význam

Reviktimizace je považována za velký problém, neboť fakt, že se určitá osoba stala obětí trestného činu, tedy osobně se setkala s kriminalitou, zvyšuje pravděpodobnost opakování takového děje¹³⁷. Oběť vyrovnávající se s následky trestného činu působí velmi zranitelně, a tedy lákavě pro potencionální racionálně se rozhodující útočníky, kteří při vybírání vhodné oběti zvažují všechny přínosy a ztráty. Než se tedy oběť stačí z prvního otřesu vzpamatovat, stává se kořistí pro dalšího pachatele. S každou viktimizací se zvyšuje riziko další viktimizace, dalších

¹³⁵ MARTÍN RÍOS, María del Pilar. *La víctima en el proceso penal español*. Santiago de Chile: Editorial Metropolitana, 2008. ISBN 978-956-286-079-6. s. 198

¹³⁶ LERNER, Melvin J. *The belief in a just world: a fundamental delusion*. New York: Plenum Press, 1980, ISBN 03-064-0495-8. s. 124

¹³⁷ KUČHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005, Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 80-717-9813-4. s. 174

traumatických zážitků a tedy vzniku psychických obtíží. Naopak klesá důvěra v práci policie a ochota oznamovat trestné činy. Oběť se tak dostává do začarovaného kruhu a lze hovořit o tzv. fenoménu mnohočetné oběti či modelu kariéry oběti¹³⁸. Je proto velmi důležité nepodlehnout prožitému traumatu a co nejrychleji se vrátit do plnohodnotného života. Důležitou roli hraje také zjišťování příčin, které vedly ke kritickému incidentu, se snahou se pro příště takovým okolnostem vyhnout, a tím tedy snížit pravděpodobnost viktimizace.

Na reviktimizaci nebo také opakovanou či vícečetnou viktimizaci (*repeat victimization*) je poukazováno jak v souvislosti se zranitelností, tak resiliencí. Teorie pracující se zranitelností vychází z předpokladu, že první viktimizace snižuje odolnost člověka a jeho schopnost čelit viktimizaci další. Prožitá viktimizace zkresluje sebevnímání negativním směrem a způsobuje sebepojetí jako méně schopného jedince, a to zejména v případě viktimizovaných dětí¹³⁹. Názor založený na resilienci vidí zkušenost s viktimizací jako možnost poučení se a čelení novým útokům. Ačkoli je viktimizace zkušeností hořkou, je vnímána jako posilující, díky níž potom oběť schopna lépe předcházet viktimizaci nové¹⁴⁰. To platí zejména u majetkové trestné činnosti, kdy osoby se zkušeností s krádeží vloupáním do svého obydlí se ukázaly jako plné iniciativy a velmi zběhlé v oblasti prevence.

Opakovaná viktimizace spočívá ve více viktimizacích podobného charakteru postihujících tu samou oběť v určitém časovém horizontu. Z hlediska časového má dlouhodobý charakter, který může vést až ke kariéře oběti. Z pohledu kvalitativního se jedná o reviktimizaci stejné podstaty nebo může jít i o různé typy viktimizace. Byla studována zejména v souvislosti se šikanou ve školách, rasisticky motivovanými útoky, partnerským násilím, týráním, zanedbáváním či sexuálním zneužíváním dětí, krádežemi motorových vozidel či vloupáním.

Za příčinu reviktimizace je považována buď viktimizace předchozí či samotná charakteristika oběti, která způsobuje další viktimizaci stejně tak, jako způsobila tu první. Z prvního úhlu pohledu viktimizace podporuje viktimizaci novou, neboť činí oběť zranitelnější, dostupnější a žádanější. Navíc při prvním útoku pachatel zkoumá

¹³⁸ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, ISBN 80-868-9873-3. s. 213

¹³⁹ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 206

¹⁴⁰ Tamtéž. s. 208

okolí oběti, její charakteristiky a obranné schopnosti, což u následujících útoků již není třeba. První viktimizace se tak pro pachatele stává zdrojem informací o oběti a byla-li úspěšná, potvrzuje, že tato oběť je vhodným objektem. Rovněž ověřuje vlastní kriminální nadání pachatele, který je tak motivován útok opakovat. Na druhou stranu, prožitá viktimizace riziko další viktimizace snižuje, a to v případech, kdy nebyla úspěšná nebo oběť v jejím důsledku výrazně změnila styl života, zvyky a chování. Takto demotivovaný pachatel již pak nepovažuje oběť za vhodnou a ta se stává tzv. superobětí¹⁴¹.

První viktimizace je relevantním spouštěčem zejména v případě krádeží vloupáním, kdy dochází k opětovné viktimizaci v krátkém časovém horizontu, stejným pachatelem a stejným způsobem provedení, neboť pachatel již zná prostředí oběti. Zároveň jsou ohrožena i obydlí sousední¹⁴², a to především v obytné čtvrti se stejným typem výstavby. K reviktimizaci také dochází často při násilí na ženách, kde je velmi důležitá jejich reakce na první viktimizaci. Ze studií plyne, že pokud přijmou jistá preventivní opatření, k opakování viktimizace již nedochází¹⁴³.

Druhý model, na první pohled protichůdný tomu prvnímu, ale ve skutečnosti jej doplňující, vysvětluje reviktimizaci osobnostními charakteristikami oběti. Různí pachatelé si tedy nezávisle na sobě vybírají stejnou oběť. Již prožitá viktimizace může přinášet riziko další viktimizace jiné povahy, útok na majetek způsobuje riziko útoku na osobu a naopak, i další nešťastné události typu nekriminálního, jako onemocnění, rozvod, ztrátu zaměstnání apod¹⁴⁴. Reviktimizace založená na osobním založení oběti je přítomná po celou dobu jejího života, aniž by souvisela se způsobem jejího života, věkem či každodenními aktivitami. V této situaci se zdá nemožná i jakákoli prevence,

¹⁴¹ PEASE, Ken, Graham FARRELL, Ken CLARK a Dan ELLINGWORTH. *Of Targets and Supertargets: A Routine Activity Theory of High Crime Rates. The Internet Journal of Criminology* [online]. 2005, s. 25 [cit. 2014-11-26]. Dostupné z: <http://www.internetjournalofcriminology.com/Farrell,%20Clark,%20Ellingworth%20&%20Pease%20-%20Supertargets.pdf>

¹⁴² TOWNSLEY, M. *Infectious Burglaries. A Test of the Near Repeat Hypothesis. British Journal of Criminology* [online]. 2003-06-01, vol. 43, issue 3, s. 615-633 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1093/bjc/43.3.615. Dostupné z: <http://bjc.oupjournals.org/cgi/doi/10.1093/bjc/43.3.615>

¹⁴³ DAIGLE, L. E., B. S. FISHER a F. T. CULLEN. *The Violent and Sexual Victimization of College Women: Is Repeat Victimization a Problem?. Journal of Interpersonal Violence* [online]. 2008-02-28, vol. 23, issue 9, s. 1296-1313 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1177/0886260508314293. Dostupné z: <http://jiv.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0886260508314293>

¹⁴⁴ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s.

neboť rysy vedoucí k viktimizaci, jsou jen těžko změnitelnými charakteristikami osobnosti.

3.12 Strach z viktimizace

Strachem z viktimizace se rozumí jakási subjektivní nejistota či pocit potencionálního nebezpečí prostupující celou společnost a vázaný na určité oblasti, označované jako „červené zóny strachu“¹⁴⁵. Podrobnější analýza tohoto fenoménu překonává myšlenku, že osobní bezpečnost potencionálních obětí se váže na objektivní míru kriminality a míru rizika. Z výzkumů v San Sebastián¹⁴⁶, které srovnávaly mapu viktimizace s mapou strachu z viktimizace, vyplývá výrazná geografická neshoda těchto zón. Strach tedy objektivně nesouvisí s mírou kriminality a může být mnohdy větším problémem než páchaní trestné činnosti samotné, neboť vystrašená společnost je společností snadno ovladatelnou a zneužitelnou autoritou, ke které vzhlíží jako k záchraně. Nejde tedy o reálnou bezpečnost ve společnosti, ale o to, jak je vnímána. Garofalo pod strachem z viktimizace rozumí emocionální reakci charakterizovanou pocitem nebezpečí a úzkostí vyvolanou možností způsobení újmy¹⁴⁷. Jde tedy o pocit uvědomování si možnosti stát se obětí trestného činu na základě zkušenosti či celkové nálady ve společnosti. Tato zkušenost je výsledkem určitého způsobu zpracování informací a interpretace reality na základě informací získaných ze sdělovacích prostředků či projevů politiků, které nakonec vedou k reakcím občanů, které mohou být do jisté míry přehnané a iracionální¹⁴⁸. Z toho vyplývá, že vysokou míru relevance vykazují znaky, které strach vzbuzují, jsou to zejména znaky evokující osobní viktimizaci vystrašeného subjektu. Určité jevy jako je pouliční prostituce, obchodování s drogami, vandalismus apod. jsou obecně považovány za rizikové, tím pádem je s nimi

¹⁴⁵ CINAR, Eylem Akman a Ebru CUBUKCU. *The Influence of Micro Scale Environmental Characteristics on Crime and Fear. Procedia - Social and Behavioral Sciences* [online]. 2012, vol. 35, s. 83-88 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.02.065. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1877042812003771>

¹⁴⁶ *Revista electrónica de ciencia penal y criminología* [online]. Granada: Jesús Barquín [cit. 2014-11-26]. ISSN 16950194. Dostupné z: <http://criminet.ugr.es/recpc/10/recpc10-07.pdf>

¹⁴⁷ Tamtéž. s. 216

¹⁴⁸ *Revista electrónica de ciencia penal y criminología* [online]. Granada: Jesús Barquín [cit. 2014-11-26]. ISSN 16950194. Dostupné z: <http://criminet.ugr.es/recpc/10/recpc10-07.pdf>

spojeno vnímání nebezpečí a stigmatizace a jsou chápané jako tzv. označené trestné činy a označené viktimizace¹⁴⁹.

Strach může být skutečný, tedy přítomný a aktuální, na rozdíl do strachu předem očekávaného, který si osoba pouze představuje, že může nastat v určité hypotetické situaci při pohybu nebo práci na určitém místě nebo při kontaktu s určitými osobami. Je logické, že tento strach je vyšší v okrajových oblastech společnosti, což ale vede k jejich další stigmatizaci. Dále můžeme rozlišovat strach prožitý založený na faktické zkušenosti s viktimizací a strach expresivní vycházející z toho, co je obecně považováno za strach vzbuzující¹⁵⁰. Důležité je zmínit strach altruistický, tedy strach či starost o blaho ostatních, typicky se projevující u mužů vůči ženám a u žen vůči dětem¹⁵¹. S určitým kontextem či situací je spojený strach situační, na rozdíl od strachu dispozičního spojeného s charakteristikou oběti.

Jedním z objektů zkoumání viktimologie je také určitým způsobem strach ve společnosti popsat, zhodnotit a kvantifikovat. Běžnou metodou je dotazování osob na míru bezpečnosti či jistoty, kterou cítí, když se pohybují v nočních hodinách v určité lokalitě. Vedle kvantitativního výzkumu se používá i výzkum kvalitativní, který poukazuje i na míru rozhořčení, znepokojení nebo neklidu. Typicky lidé vyššího věku, jejichž styl života je klidnější a nejsou vystaveni velkému riziku, obecně vykazují vyšší strach z viktimizace, který je ale ostatními vnímán jako iracionální, je však způsoben tím, že si takoví lidé uvědomují svou zranitelnost, a tím pádem se chovají způsobem, který míru objektivního rizika snižuje¹⁵². Panuje také větší strach z viktimizace dětí cizí osobou než rodinným příslušníkem či osobou známou. Strach z viktimizace rovněž vyvolává osobní zkušenost s viktimizací či sociální poměry, ve kterých osoba žije. Dalším příkladem je obecný strach žen z trestných činů sexuálního charakteru. Je ale do

¹⁴⁹ INNES, Martin. *Signal crimes and signal disorders: notes on deviance as communicative action*. *The British Journal of Sociology* [online]. 2004, vol. 55, issue 3, s. 335-355 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1111/j.1468-4446.2004.00023.x. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-4446.2004.00023.x>
Revista electrónica de ciencia penal y criminología [online]. Granada: Jesús Barquín [cit. 2014-11-26]. ISSN 16950194.

¹⁵⁰ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 218

¹⁵¹ Tamtéž. s. 219

¹⁵² MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 138

jisté míry způsoben jejich pohlavím, a v zásadě jej lze chápat jako strach z moci muže nad ženou, což je i odrazem celkového postavení žen ve společnosti¹⁵³.

Strach z viktimizace je velmi specifickým jevem, a je třeba dobře volit preventivní prostředky, aby takový strach místo vymýcení ještě více neposílily. Za účinné metody je považován vhodný přístup ze strany policie, rekultivace obytných čtvrtí spočívající zejména v osvětlení či vytvoření zón pro rodiny s dětmi, a v neposlední řadě také sociální práce se zranitelnými osobami, jako jsou lidé vyššího věku, postižení nebo již samotné oběti jakékoli trestné činnosti.

3.13 Viktimologický výzkum a dotazování ohledně viktimizace

Viktimologické dotazování je relevantním pramenem poznatků ohledně kriminality. Pracuje totiž s oběťmi trestné činnosti, tedy s již viktimizovanými subjekty, díky čemuž přináší užitečná data i o kriminalitě latentní, jež není evidována v oficiálních statistikách. Je ovšem nezbytné mít k dispozici oběť vědomou si své viktimizace a schopnou a ochotnou o ní poskytnout informace, stejně jako o otázkách s ní spojených. Je logické, že tato metoda nemůže postihnout celou oblast kriminality, nicméně její výsledky doplňují výsledky oficiální, tedy policejní, soudní a vězeňské statistiky, které registrují pouze trestnou činnost oznámenou. Nedisponují tedy poznatky o trestné činnosti neoznámené či o případech, kdy pachatel není znám, a v případě vězeňských statistik ani o případech, kdy pachateli nebyl uložen trest odnětí svobody¹⁵⁴. Viktimologické dotazování se zaměřuje především na informace o počtech obětí jednotlivých trestných činů v horizontu jednoho roku, přičemž poskytuje o těchto činech podrobnější informace a rovněž i o obětech. Navíc všechny tyto poznatky umožňují detailní analýzu vybraných aspektů trestného činu z úhlu pohledu oběti a přináší i její charakteristiky, pocity a dojmy.

Ve Španělsku se tato metoda těší velkému zájmu zejména v Katalánsku, kdy je používána k poznání kriminality v Barceloně každým rokem už od roku 1983 (*Las Encuestas de Victimación del Ayuntamiento de Barcelona*). V roce 1999 katalánská vláda (*Generalitat de Catalunya*) provedla první dotazování ohledně bezpečnosti (*La*

¹⁵³ BROWNMILLER, Susan. *Against our will: men, women, and rape*. New York: Bantam, 1976. ISBN 978-055-3203-387. s. 67

¹⁵⁴ BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIOZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2. s. 209

Encuesta de Seguridad Pública en Catalunya) v jednotlivých městských čtvrtích zkoumající míru viktimizace u určitých trestných činů souvisejících s bezpečností osob, dopravních prostředků, obydlí, trhu, a také u jevů společensky nežádoucích jako například vandalismus. Analyzuje psychologické a ekonomické dopady oběti, zkoumá i vnímání bezpečnosti z jejich strany a celkový pocit jistoty a hodnocení obyvatelstva ohledně práce policie. Metodu dotazování používá i Centrum sociologického výzkumu (*El Centro de Investigaciones Sociológicas*) k analýze výskytu viktimizace napříč celou společností.

V roce 1989 se Španělsko účastnilo Mezinárodního výzkumu obětí kriminality (*La Encuesta Internacional a Víctimas del Delito*), které je nejsystematizovanější a nejstandardizovanější metodou viktimologického dotazování používaného v mnoha zemích na světě. Tuto metodologii pak aplikoval při svém výzkumu i Kriminologický Institut v Andalusii (*Instituto Andaluz Interuniversitario de Criminología*) v letech 1993 a 1994. Z více současných výzkumů založených na této metodě je možné poukázat na telefonické dotazování ohledně míry viktimizace v Málaze za rok 2005, které provedlo Středisko pro výzkum trestné činnosti při Kriminologickém Institutu v Málaze (*Observatorio de la Delincuencia de Andalucía del Instituto de Criminología de Málaga*). Česká republika se daného výzkumu účastnila dvakrát, v roce 1996 a 2000, v roce 1992 ještě jako Československo.

Mezinárodní dotazování zahrnuje otázky ohledně míry viktimizace a dalších informací vázaných na trestnou činnost, otázky ohledně práce policie, prevence a ochrany, názory na trestnou činnost a v neposlední řadě informace o osobě a jejím bydlišti¹⁵⁵.

Kritici viktimologického dotazování nepovažují za vhodné zejména otázky ohledně prevence a zabezpečení obydlí dotazovaného s poukazem na fakt, že většina respondentů nerada takové informace poskytuje, neboť toto dotazování není anonymní. Jistou úlohu hraje i zapomínání na viktimizaci, zejména uplynulo-li mezi ní a dotazováním dlouhé časové období, to pak má vliv na objektivnost a pravdivost poskytnutých informací¹⁵⁶.

¹⁵⁵ CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. *Panorama actual y perspectivas de la victimología: la victimología y el sistema penal*. Madrid: LERKO PRINT S.A., 2007. ISBN 978-84-96809-54-03. s. 26

¹⁵⁶ BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIOZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2. s. 209

4 Viktimologická prevence

Pod prevencí se rozumí soubor prostředků, které mají zabránit tomu, aby se stala určitá událost, a když už k ní došlo, aby se neopakovala, nebo aby se snížila její četnost a závažnost¹⁵⁷. Kriminologie rozlišuje prevenci cílenou na pachatele trestných činů a prevenci viktimologickou. Z hlediska právního jde o prevenci obecnou a speciální na základě ukládaných sankcí, dále existuje prevence sociální a ekologická či situační. V každém případě viktimologická prevence počítá s faktem, že všichni jedinci, kteří jsou součástí společnosti, jsou potenciálními oběťmi, a je proto nutné přijmout určité preventivní strategie, které jsou úzce vázané na viktimogenní faktory, které se snaží eliminovat.

Podle Organizace spojených národů by prevence měla být jedním z primárních cílů justice¹⁵⁸ a rozumí pod ní strategie a prostředky vedoucí ke snížení rizika páčání trestné činnosti a jejich škodlivých následků pro jedince i společnost, stejně jako snížení strachu z trestné činnosti¹⁵⁹.

Prevence založená na poznání a zhodnocení hrozícího rizika má za cíl především efektivně chránit oběť, ať již viktimizovanou či potenciální. Účinná preventivní politika by si měla všimnout nejen kriminogenních faktorů souvisejících s chováním útočníka, ale i aspektů osobnostního založení oběti a faktorů prostředí. Viktimologická prevence je tedy definována jako preventivně orientovaná část viktimologie zaměřující se na chování oběti v situacích, kdy je páčána trestná činnost a má tendenci oběť činit odpovědnou, neboť svou nedbalostí ke kriminálnímu chování přispěla¹⁶⁰. Toto ryze pozitivistické pojetí prevence neváhá morálně odsoudit oběť ze zanedbání připravenosti a z nedostatečné prozíravosti a nevyhnutí se viktimizaci. Na rozdíl od tohoto názoru je

¹⁵⁷ Tamtéž. s. 235

¹⁵⁸ MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 254

¹⁵⁹ Guidelines for the Prevention of Crime ECOSOC Resolution 2002/13, <http://www.un.org/en/ecosoc/docs/2003/resolution%202003-26.pdf>

¹⁶⁰ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 211

dnes viktimologická prevence vnímána jako spojení procesů, technik a zacházení majících za cíl vyhnout se viktimizaci způsoby posílení ochrany oběti a jejího okolí¹⁶¹.

4.1 Primární, sekundární a terciární prevence

Cílem primární prevence je odstranění konkrétních trestných činů, stejně jako boj proti faktorům umožňujícím viktimizaci. Na této úrovni se kriminologická prevence značně překrývá s tou viktimologickou. Sekundární prevence se snaží o informovanost subjektů a odstranění viktimogenních faktorů přítomných pouze v určitých situacích a týkajících se určitých osob. Tento typ prevence spočívá zejména v poskytování informací, poradenství, intervenci v případech osob nebo skupin odpovídajících danému profilu, například kapesní krádeže zejména turistů, krádeže vloupáním v obydlích, podvody lidí vyššího věku, internet a virtuální prostor v souvislosti s dětmi, sexuální viktimizace, šikana ve školách apod. Terciární prevence je pak orientována přímo na osobu, která již viktimizaci prožila, vychází z retrospektivních analýz této zkušenosti a snaží se o posílení slabých míst oběti. Terciární prevence tedy spočívá v intervenci ohledně konkrétních osob s cílem odradit pachatele od další viktimizace, jde tedy o specifické jednání přizpůsobené kontextu a situaci.

4.2 Typy preventivních programů

Kulturní prevence spočívá v zásazích do veřejného mínění a společenských postojů s cílem předcházet rizikům, které pramení z neznalosti viktimizace či z obviňování oběti a ospravedlňování útočníka. Preventivní intervence v kulturní oblasti se proto snaží o překonání zažitých stereotypů, předsudků a mýtů, které vylučují empatii a solidaritu a vedou až k nechráněnosti oběti. Také se snaží zvýšit význam společenské úlohy viktimizovatelných skupin, jako jsou ženy, menšiny nebo přistěhovalci či jiných osob přitahujících intoleranci, nenávist či hněv. Usiluje o zachycení viktimogenních projevů v mínění společnosti, ať implicitních či explicitních.

Prevence zacílená na rizika osobního charakteru se snaží minimalizovat slabost nebo nedostatek fyzické odolnosti, znevýhodnění plynoucí z mentálních poruch či závislostí. Jedním z důvodů, proč dochází k viktimizaci totiž je, že oběť působí slabě a zranitelně, a tedy pro pachatele vhodně. Oběť tedy musí získat pocit kontroly a síly nad

¹⁶¹ Tamtéž. s. 213

svými slabými místy, musí si uvědomit riziko, aby byla schopná jej identifikovat a tím mu účinně předcházet či jej zastavit. Prevence je však důležitá i v případě jednou prožité viktimizace, aby se již neopakovala.

Prevence situační pracuje zejména s kontextem a příležitostmi k viktimizaci. Snaží se zvýšit úsilí a snížit prospěch útočnicka z viktimizace, a tak jej odradit.

Prevence zaměřená na viktimizovanou lokalitu vychází z viktimologické ekologie a poznatku, že okrajová společnost nevytváří delikventy, ale velmi často vykazuje vysoký stupeň viktimizace. Toto riziko viktimizace se navíc spojuje se společenským vyloučením, a proto lidé na okraji společnosti trpí dvojnásobně. V souvislosti s tímto jevem se hovoří o nerovnosti viktimizace¹⁶². Lokalita, v níž dochází k viktimizaci, tedy lokalita oběti, je velmi často i lokalitou pachatele. Tím se vytváří trojúhelník spojující místo pobytu oběti, místo pobytu útočnicka a místo spáchání trestného činu. Pachatel totiž páchá trestnou činnost v prostředí, kde žije, neboť jej dobře zná, je pro něj dostupné, blízké a bezpečné a nachází se tak ve své komfortní zóně, to platí zejména o sexuálních a násilných útocích. Viktimizovaná lokalita je dána i jejím charakterem spočívajícím v neorganizovanosti, nedostatku kontroly a dohledu.

4.3 *Metody prevence*

Nástroje prevence se pohybují od těch nejobecnějších a nejabstraktnějších jako jsou kampaně, reklamy a programy dohledu ke konkrétním opatřením typu sousedských hlídek, instalování alarmů, hlídacích psů, videomonitoringu apod. a spojují se i s opatřeními trestního práva spočívajícími v zákazu přiblížení se či komunikace mezi obětí a pachatelem a opatřeními restorativního rázu orientovanými na celkové zklidnění společnosti a pomoc konkrétním obětem.

Za jednu z velmi kontroverzních metod je považován kamerový dohled. Na jednu stranu efektivně odrazuje pachatele, čímž uklidňuje potencionální oběti, na stranu druhou jde o invazi do soukromí a intimního prostoru osob. Nepochybným přínosem je na veřejných místech, ale například jeho užití v pracovním prostředí je diskutabilní. K rozvoji tohoto způsobu kontroly došlo v souvislosti s teroristickými útoky 11. září 2001,

¹⁶² NILSSON, A. *The Inequality of Victimization: Trends in Exposure to Crime among Rich and Poor*. *European Journal of Criminology* [online]. 2006-10-01, vol. 3, issue 4, s. 387-412 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1177/1477370806067910. Dostupné z: <http://euc.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1477370806067910>

kdy došlo ke zvýšení strachu ve společnosti a volání po zvýšené kontrole. Jedním z hlavních argumentů pro užití těchto systémů kontroly je pokles kriminality. Ze studií ale plyne, že účinnost těchto prostředků není taková a očekávání jsou přehnaná¹⁶³. Spíše než skutečný dohled hraje roli jeho psychologický efekt, tedy možnost sledování pachatele a jeho odhalení. Preventivně tak nemusí působit jen monitoring prostřednictvím videokamer, ale i přítomnost hlídačů či vrátných na určitých místech, stejně jako sousedské a občanské hlídky a podobný typ stráží. Například ve Španělsku se objevují požadavky, a to nejen z nostalgie, obnovit funkci neformálního strážce ulice (*sereno*). V zásadě si tedy myslím, že užívání takovýchto metod má své opodstatnění a jde jen o stanovení legálních limitů tak, aby neměla zneužívající charakter.

K poněkud kontroverzním prostředkům se řadí i preventivní opatření spočívající v odhalení trestní minulosti osoby. Ve Spojených státech amerických *Megan's law*¹⁶⁴ stanovuje povinnost oznámit svým sousedům trestní minulost související se spácháním trestných činů sexuálního charakteru proti dětem a mladistvým, čímž by se ráda inspiroval i španělský zákonodárce v oblasti machistického násilí. Zákon Clare přijatý nedávno v Anglii a Walesu dává právo ženám vyžadovat na policii informace o trestní minulosti osoby, s níž udržuje intimní vztah.

5 Postavení oběti v právním systému

Mezinárodním dokumentem univerzálního charakteru týkající se ochrany práv obětí je Deklarace o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestné činnosti a zneužití moci, přijatá Valným shromážděním OSN 29. listopadu 1985, která se díky svému obecnému záběru vztahuje na všechny kategorie obětí, definuje pojem oběti a stanoví její základní práva¹⁶⁵.

V rámci evropské politiky týkající se ochrany obětí bylo rovněž nutné definovat právní statut oběti, stanovit její úlohu v trestním systému a definovat nejen její práva,

¹⁶³ Ze studie provedené v Málaze vyplývá, že umístěním kamerového systému do určitých ulic ve městě, se páčání trestné činnosti přesunulo do míst, která monitorována nejsou.

¹⁶⁴ Tento zákon přijatý na základě případu Megan Kanka, sedmileté holčičky znásilněné a zavražděné jejím sousedem Jessem Timmendequasem, který byl již v minulosti dvakrát trestán za sexuální napadání mladých dívek.

¹⁶⁵ Deklarace o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestných činů a zneužití moci /Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, dostupné z WWW: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm/>

ale i povinnosti orgánů činných v trestním řízení v celém jeho průběhu. Z tohoto důvodu bylo přijato 15. března 2002 Rámcové rozhodnutí Rady Evropské Unie, které bylo nahrazeno Směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU z 25. října 2012 (dále jen „směrnice“), kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestných činů.

5.1 Právo na ochranu

Výše zmíněná deklarace doporučuje státům přijmout vhodná opatření s cílem chránit soukromí oběti a garantovat její bezpečnost, stejně jako jejích osob blízkých a svědků¹⁶⁶.

Směrnice stanoví právo na ochranu obětí před sekundární či opakovanou viktimizací, zastrašováním a odvetou, rizikem citové nebo psychické újmy, ochranu důstojnosti oběti v průběhu výslechu a podávání svědecké výpovědi a v nezbytných případech i ochranu fyzickou. Veškerá ustanovení směrnice týkající se ochrany oběti se plně promítají do českého zákona o ochraně obětí trestných činů, který, jak je stanoveno v § 3, vychází ze zásad respektování osobnosti a důstojnosti oběti, šetrného a zdvořilého přistupování k ní s ohledem na její věk, zdravotní stav, rozumovou vyspělost a kulturní identitu tak, aby nedocházelo k prohlubování újmy způsobené oběti trestným činem nebo k újmě druhotné.

Ochrana oběti před touto újmou spočívá především v zabránění kontaktu s osobou, kterou oběť označila za pachatele, popřípadě s osobou podezřelou či s osobou, proti níž se vede trestní řízení. Na sekundární viktimizaci má velký vliv zejména jednání s obětí a její výslech, proto by měl probíhat co nejšetrněji a takovým způsobem, aby nemusel být znovu doplňován a opakován, čímž by oběť mohla být zbytečně traumatizována. Oběť má také právo žádat, aby byl výslech proveden osobou stejného či opačného pohlaví. Výslechu oběti má právo účastnit se samozřejmě i její právní zástupce a osoba podle jejího výběru. Soukromí oběti má být chráněno zejména nezveřejňováním osobních údajů a informací o totožnosti oběti a vedením soudního řízení s vyloučením veřejnosti, tento požadavek je ještě více zdůrazněn v případě obětí dětských.

¹⁶⁶ CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. *Panorama actual y perspectivas de la victimología: la victimología y el sistema penal*. Madrid: LERKO PRINT S.A., 2007. ISBN 978-84-96809-54-03. s. 27

Podle článku 22 směrnice má být oběť posuzována individuálně, tedy s ohledem na svou osobní charakteristiku, druh či povahu trestného činu a okolnosti, za kterých došlo k jeho spáchání. V souvislosti s individuálním posouzením je zvláštní pozornost věnována obětem, které utrpěly v důsledku závažnosti značnou újmu, obětem trestného činu spáchaného z nenávisti nebo motivovaného snahou o diskriminaci, a dále obětem, jejichž vztah k pachateli nebo závislost na něm je činí obzvláště zranitelnými¹⁶⁷.

S potřebami zvláštní ochrany se pojí i využití zvláštních opatření během vyšetřování trestného činu jako upravené či přizpůsobené prostory pro výpověď oběti, podání výpovědi před odborníky k tomu vyškolenými nebo s jejich pomocí. Obětem sexuálního násilí má být dána možnost vypovídat před osobou stejného pohlaví.

K realizaci ochrany oběti před hrozícím nebezpečím slouží především předběžná opatření jak dle zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, tak podle TrŘ, a institut ochrany svědka zakotvený nejen v trestním řádu, ale i speciálním zákoně č. 348/2011 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením.

5.2 Právo na přístup ke službám podpory

Článek 8 a následující směrnice stanoví bezplatný přístup obětí ke službám sloužícím jejich podpoře, jednajícím v jejich zájmu, a to před trestním řízením, v jeho průběhu a přiměřenou dobu po jeho skončení. Služby podpory pro oběti a služby odborné podpory mohou být zřízeny jako veřejné či nevládní organizace a mohou být organizovány na profesionálním nebo dobrovolném základě, přičemž přístup ke službám podpory nemá záviset na tom, zda oběť podala příslušnému orgánu formální trestní oznámení.

Obecně jde o informace, poradenství a podporu týkající se jejich práv a postavení v trestním řízení, včetně možnosti přístupu k vnitrostátním systémům odškodňování za újmu utrpěnou v důsledku trestného činu, dále informace o všech příslušných existujících službách odborné podpory nebo přímý kontakt na ně, emoční a případně psychologickou podporu, dále poradenství ohledně finančních a praktických záležitostí vyplývajících z trestného činu, stejně tak poradenství ohledně předcházení rizikům sekundární viktimizace, zastrasování a odvety.

¹⁶⁷ Jde zejména o oběti terorismu, organizované trestné činnosti, obchodování s lidmi, násilí na základě pohlaví, násilí v rámci úzkého svazku, sexuálního násilí nebo pohlavního zneužívání nebo trestných činů z nenávisti a oběti se zdravotním postižením.

Programy okamžité pomoci, poskytované většinou nevládními organizacemi¹⁶⁸, slouží k uspokojení urgentních potřeb obětí typu materiálního či psychologického a zaměřují se zejména na krizovou intervenci, právní poradenství a poskytování informací.

Postavením subjektů poskytujících podporu se zabývá i zákon o ochraně obětí trestných činů. Jak vyplývá z jeho § 39, musí se subjekt, který hodlá obětem poskytovat pomoc, akreditovat pro jednu nebo více služeb, kterými jsou poskytování právních informací či restorativní programy. Po získání akreditace, o jejímž udělení rozhoduje na jeho žádost Ministerstvo spravedlnosti, je subjekt zapsán do registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů a náleží mu dotace ze státního rozpočtu, na jejichž udělení ovšem neexistuje právní nárok. Ze zákona plynou akreditovaným subjektům povinnosti spočívající v bezplatném poskytování služeb v rozsahu akreditace, poskytování informací obětem, dále vedení evidence obětí a dodržování standardů kvality stanovené pro poskytované služby¹⁶⁹.

O sociální pomoci obětem hovoří i Doporučení (87) 21 přijaté Radou ministrů Rady Evropy 17. září 1987, o pomoci obětem a prevenci viktimizace¹⁷⁰. Dále Rozhodnutí 77 (27), přijaté Radou ministrů Rady Evropy 28. září 1977, o odškodnění obětí trestných činů, stanoví základní požadavky na reparaci obětí trestné činnosti¹⁷¹, které jsou dále rozvinuty v Evropské úmluvě z 24. listopadu 1983, o odškodnění obětí násilných trestných činů. Tato úmluva zdůrazňuje potřebu vytvořit či rozvinout státní systémy reparace, s tím, že odškodnění ze strany pachatele není vždy možné či dostatečné, a proto je třeba subsidiárně zakotvit pomoc ze strany státu.

¹⁶⁸ Ale i ze strany státu, například Projekt andaluské vlády (*el Plan de Actuación del Gobierno Andaluz*) ohledně vymýcení násilí páchaného na ženách, který, zvláště v případě tohoto typu obětí, zavádí důležité prostředky krizové intervence a právního poradenství, a spoluprací se zdravotnickými, policejními a soudními institucemi.

¹⁶⁹ Právní pomoc může poskytovat i advokát zapsaný do registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, a to bezplatně. Takový advokát, stejně jako Probační a mediační služba, nepatří mezi akreditované subjekty, a proto jim dotace nenáleží.

¹⁷⁰ Doporučení (87) 21 přijaté Radou ministrů Rady Evropy 17. září 1987, o pomoci obětem a prevenci viktimizace/ Recommendation N°R (87) 21 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Victims and the Prevention of Victimization, Dostupné z WWW: http://www.copii.ro/files2/32_RecomandareaCE_21_1987.pdf

¹⁷¹ Rozhodnutí 77 (27), přijaté Radou ministrů Rady Evropy, 28. září 1977, o odškodnění obětí trestných činů/ Resolution (77) 27 on the Compensation of Victims of Crime, Dostupné z WWW: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=595033&SecMode=1&DocId=659298&Usage=2>

Podobně na principech solidarity a zákazu diskriminace je postavena Směrnice Rady Evropské unie o odškodnění obětí trestné činnosti z 29. dubna 2004 vytvářející evropský systém reparace obětí trestné činnosti. Jedním z jejích základních cílů je zmírnit obtíže, které vznikají v přeshraničních situacích, a proto je směrnice postavena na principu požadování náhrady škody ve státě, kde má oběť bydliště. Na druhou stranu Evropská úmluva vychází z principu teritoriality, tedy stanoví povinnost k náhradě škody státu, na jehož území došlo ke spáchání trestného činu. Dále stanoví právo na náhradu škody i obětí nepřímých a stanoví i podmínky, na základě kterých lze náhradu škody redukovat či vůbec neposkytnout. Má se tak přihlídnout k ekonomické situaci oběti, jejímu chování a podílu na vývoji trestného činu v souvislosti se způsobenou škodou apod., jak stanoví články 7 a 8¹⁷². Je nutné dodat, že oba zmíněné dokumenty se týkají pouze úmyslných násilných trestných činů.

Ve Španělsku je povinnost k náhradě škody způsobené trestným činem postavena na občanskoprávní odpovědnosti, která, jak stanoví článek 109 a následující ŠpTrZ, zahrnuje obnovení původního stavu či náhradu škody či vzniklé imateriální újmy v penězích. Odškodnění poskytnuté pachatelem trestného činu řadí článek 21 odstavec 5 ŠpTrZ mezi polehčující okolnosti. Často ale tyto snahy selhávají z důvodu nemajetnosti pachatele nebo z důvodu, že pachatel není znám.

Španělský zákon č. 35/1995, o pomoci obětem násilných trestných činů a trestných činů proti důstojnosti v sexuální oblasti (*Ley 35/1995, de 11 de diciembre, de Ayuda y Asistencia a Víctimas de Delitos Violentos y contra la Libertad Sexual*) si klade za cíl, jak stanoví jeho první článek, zavést systém veřejné pomoci přímým a nepřímým obětem úmyslných násilných trestných činů, které byly spáchány na území Španělska a byla jimi způsobena smrt, těžké ublížení na zdraví nebo těžká újma fyzického či psychického rázu a obětem trestných činů proti důstojnosti v sexuální oblasti, i když k nim došlo bez násilí¹⁷³. Na pomoc ženám, které se staly oběťmi genderově podmíněného násilí a v důsledku toho se ocitly v těžké ekonomické situaci, se zaměřuje zákon č. 1/2004 z 28. prosince, o ochraně před genderově podmíněným násilím (*Ley*

¹⁷² Evropské úmluva z 24. listopadu 1983, o odškodnění obětí násilných trestných činů/ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Dostupné z WWW: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/116.htm>

¹⁷³ HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1. s. 296 - 313

Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género).

Další specifickou kategorií obětí jsou oběti terorismu, o jejichž finanční kompenzaci hovoří zákon č. 32/1999, z 8. října, o obětech terorismu (*Ley 32/1999, de 8 de octubre, de Solidaridad con las Víctimas del Terrorismo*). Prováděcí předpis k tomuto zákonu (*Real Decreto 288/2003, de 7 de marzo, por el que se aprueba el Reglamento de ayudas y resarcimientos a las víctimas de delitos de terrorismo*) dále konkretizuje pomoc a podporu takovýmto obětem, kterou poskytuje stát a spočívá v odškodnění újem fyzického i psychického charakteru a náhradu léčebných nákladů, dále náhradu škod materiálních vzniklých v důsledku teroristických útoků spáchaných ozbrojenými skupinami či teroristickými organizacemi nebo osobami závažným způsobem ohrožujícími mír a bezpečnost ve společnosti¹⁷⁴.

Český Zotč přiznává v § 24 právo na peněžitou pomoc nejen obětem, kterým bylo v důsledku trestného činu ublíženo na zdraví či způsobena těžká újma na zdraví, a osobám pozůstalým po oběti, ale i obětem trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dětským obětem trestného činu týrání svěřené osoby, kterým takto vznikla nemajetková újma. Účelem poskytnutí peněžité pomoci je překlenutí zhoršené sociální situace způsobené oběti trestným činem.

5.3 Právo na informace a účast v trestním procesu

Směrnice zdůrazňuje především právo na srozumitelnou komunikaci mezi oběti a příslušným orgánem v rámci trestního řízení, což se promítá i do národních úprav¹⁷⁵.

¹⁷⁴ Fenomén terorismu a viktimizace s ním spojená je ve Španělsku citlivým tématem, a to vzhledem k existenci teroristické organizace ETA fungující již od sedmdesátých let dvacátého století, kdy po pádu režimu generála Franca Španělsko nastoupilo cestu k demokracii. Obětem terorismu je tedy věnována značná pozornost, a to jak obětem přímým, kterým v důsledku takového útoku byla způsobena újma, tak obětem nepřímým, kterými se rozumí jednak přímí svědci útoku, kteří ale neutrpěli žádnou újmu a jednak rodinní příslušníci či jiné osoby blízké pozůstalé po oběti, která takový útok nepřežila.

¹⁷⁵ Srov. článek 15 zákona o pomoci obětem násilných trestných činů a trestných činů proti důstojnosti v sexuální oblasti (*Ley 35/1995, de 11 de diciembre, de Ayuda y Asistencia a Víctimas de Delitos Violentos y contra la Libertad Sexual*) pojednává o povinnosti policejního orgánu oběť informovat o jejích právech a o vhodném zacházení s respektem k její osobní situaci, jejím právům a důstojnosti, a to ve všech fázích procesu, §7 - §11 Zotč - Policií, policejním orgánem, popřípadě státním zástupcem by měla být oběť poučena zejména o základních právech, která jí přísluší, a to co nejsrozumitelnější cestou s přihlédnutím k jejímu věku, rozumové a volní vyspělosti a zdravotnímu stavu, aby takovéto informování splnilo svůj účel. Dále jsou kladeny požadavky na poskytovatele pomoci obětem trestných činů, které by je měli informovat zejména o svých službách, právech oběti v trestním řízení, o jejich postavení v něm, jakožto o samotném jeho průběhu.

Informace mají být poskytnuty jasně a srozumitelně s ohledem na osobní charakteristiky oběti a dále je garantováno právo obětí být při prvním kontaktu s příslušným orgánem doprovázeny osobou podle svého výběru. Informace, které mají být obětem poskytnuty se týkají druhu podpory, kterou mohou získat, a kdo ji poskytuje, postupů souvisejících s podáním trestního oznámení, informace o ochraně a ochranných opatřeních, informace ohledně právního poradenství, právní pomoci a jakéhokoli jiného druhu poradenství, dále odškodnění, informace týkající se tlumočení a překladu, stejně jako informace pro příslušníky jiného členského státu, než ve kterém byl trestný čin spáchán, ohledně postupů pro podání stížností, kdyby práva obětí nebyla respektována orgánem, který vyvíjí činnost v rámci trestního řízení, možnost služeb restorativní justice i informace týkající se náhrady výdajů vzniklých v důsledku účasti na trestním řízení.

Článek 6 směrnice obsahuje právo oběti na žádost obdržet informace o jakémkoli rozhodnutí nepokračovat ve vyšetřování či jej zastavit nebo zastavit trestní stíhání pachatele a době a místě konání soudního jednání a povaze obvinění vznesených proti pachateli, dále konečný rozsudek soudu, informace, které oběti umožní znát stav trestního řízení. Důležitým ustanovením je odstavec pátý tohoto článku poskytující oběti možnost získat bez zbytečného prodlení informace o tom, že osoba zadržovaná, stíhaná či odsouzená pro trestný čin, který se oběti týká, byla propuštěna nebo unikla z výkonu trestu nebo vazby a dále, aby byla informována o všech příslušných opatřeních přijatých na její ochranu.

Článek 10 a následující směrnice stanoví i základní práva oběti v trestním řízení, a to zejména právo být slyšena a předkládat důkazy. Podrobnější úpravu logicky nechává na národních právních řádech. S účastí v trestním řízení souvisí i právo na právní pomoc, na náhradu výdajů vzniklých v důsledku aktivní účasti v trestním řízení či právo na vrácení majetku zajištěného v rámci trestního řízení.

Doporučení (85) 11 přijaté Radou ministrů Rady Evropy 28. června 1985, o postavení oběti v rámci trestního práva a procesu, které pojednává zejména o problému sekundární viktimizace a stanoví členským státům sérii doporučení, jak se vyhnout způsobení dalších újem oběti ve všech fázích trestního procesu a apeluje na členské

státy, aby pozornost věnovaná oběti byla jedním ze základních kamenů trestních procesů¹⁷⁶.

5.3.1 Postavení poškozeného v českém trestním řízení

Institutu poškozeného se věnuje oddíl sedmý druhé hlavy zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním ve znění pozdějších předpisů (dále jen „TrŘ“) a rovněž i některá z jeho obecných ustanovení. Na základě zákona o obětech trestných činů byl do § 2 TrŘ doplněn patnáctý odstavec hovořící o zajištění práv poškozeného, což má být výrazem zlepšení jeho procesního postavení. Celé řízení má být vedeno s potřebnou ohleduplností k poškozenému a při šetření jeho osobnosti¹⁷⁷, čímž se má předcházet sekundární viktimizaci. Orgánům činným v trestním řízení je dána povinnost umožnit, aby poškozený mohl v tomto řízení plně uplatnit svá práva, a to v každém stádiu takového řízení¹⁷⁸, o čemž jej musí vhodně a srozumitelně poučit. Poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení je dále rozvedena v § 46 TrŘ.

Práva, kterými je poškozený nadán, především slouží k uspokojení jeho nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy způsobené trestným činem nebo na vydání bezdůvodného obohacení získaného na jeho úkor¹⁷⁹. Rozsah jeho práv a povinností se tedy řídí tím, zda jde o poškozeného, který má nárok na náhradu škody, a je tedy subjektem adhezního řízení, či nikoli.

Každý poškozený je ovšem subjektem trestního řízení a jednou z procesních stran, nezávislou na státním zástupci a nedisponující právem podat trestní žalobu ani ji zastupovat před soudem¹⁸⁰.

Jádrem úpravy institutu poškozeného je § 43 TrŘ, který jej vymezuje, jako toho, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo

¹⁷⁶ Doporučení (85) 11 přijaté Radou ministrů Rady Evropy 28. června 1985, o postavení oběti v rámci trestního práva a procesu/ Recommendation N° R (85) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, Dostupné z WWW: http://www.copii.ro/files2/30_RecomandareaCE_11_1985.pdf

¹⁷⁷ GŘIVNA, Tomáš a Josef ZAPLETAL. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, Beckovy komentáře. ISBN 978-807-4005-138. s. 280

¹⁷⁸ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, Velké komentáře. ISBN 978-807-4004-650. s. 57

¹⁷⁹ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, Velké komentáře. ISBN 978-807-4004-650. s. 59

¹⁸⁰ MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, Právnícké učebnice (C.H. Beck). ISBN 978-807-1795-728. s. 271

nemajetková újma, nebo toho, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil. Majetkovou škodou se rozumí majetková újma, kterou lze vyjádřit v penězích a která spočívá ve zmenšení majetku poškozeného nebo v neuskutečněném přínosu do majetku poškozeného¹⁸¹. Na fakt, že byla způsobena taková škoda, nemá vliv, zda ji pachatel nahradil či nikoli. Škodou ve smyslu § 43 odstavce prvního TrŘ je tedy nejen škoda majetková nebo na zdraví, ale i škoda morální nebo jiná, tedy škoda v širším smyslu, tj. škodlivý zásah do práv a zájmů, které jsou chráněny zákonem, i když takový zásah nemá za následek vznik nároku na náhradu škody. Jak vyplývá z dikce § 43 odstavce druhého TrŘ, poškozeným není ten, kdo se cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, neboť vzniklá újma není zapříčiněna zaviněním pachatele; mezi trestným činem a způsobeným následkem tedy musí být příčinná souvislost¹⁸².

Odstavec třetí § 43 TrŘ přiznává poškozenému majícímu proti obžalovanému nárok na náhradu škody právo žádat, aby soud obžalovanému v odsuzujícím rozsudku uložil poškozenému povinnost nahradit tuto škodu, čímž se takový poškozený a obžalovaný stávají subjekty adhezního řízení¹⁸³. Je zde na poškozeného kladen požadavek vznést návrh týkající se nároku na náhradu škody včas, a to nejpozději v rámci hlavního líčení před zahájením dokazování, nejlépe však již v přípravném řízení, kde je také o tomto právu poučen. Z návrhu musí jasně vyplývat, z jakých důvodů a v jaké výši se nárok na náhradu škody uplatňuje. Návrh poškozeného je podmínkou nutnou, neboť soud nemůže v této věci rozhodovat z moci úřední. Poškozený může být také se svými právy odkázán na řízení ve věcech občanskoprávních, popřípadě na řízení před jiným příslušným orgánem, za předpokladu, že podle výsledků dokazování pro vyslovení povinnosti k náhradě škody

¹⁸¹ JELÍNEK, Jiří a Josef ZAPLETAL. *Trestní právo procesní: komentář*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. podle stavu k 1.4.2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb. Praha: Leges, 2013, Student (Leges). ISBN 978-808-7576-441. s. 244

¹⁸² Viz. 4 Tdo 3/2010 - V trestním (adhezním) řízení lze uplatňovat nárok na náhradu pouze majetkové škody způsobené trestným činem (§ 43 odst. 3, § 228 odst. 1 TŘ). Takovou škodou je především škoda, která je následkem trestného jednání konkrétního pachatele a jejíž vznik je v příčinné souvislosti se skutkem uvedeným ve výroku odsuzujícího rozsudku. Předmětem adhezního řízení proto nemůže být škoda způsobená jiným skutkem (jiným konkrétním jednáním), byť třeba i téhož obviněného. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. února 2010, sp. zn. 4 Tdo 3/2010, ECLI:CZ:NS:2010:4.TDO.3.2010.1 Dostupné z WWW: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/C1D5CEC5E5B9DCDFC1257A4E0066A53B?openDocument&Highlight=0,

¹⁸³ JELÍNEK, Jiří a Josef ZAPLETAL. *Trestní právo procesní: komentář*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. podle stavu k 1.4.2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb. Praha: Leges, 2013, Student (Leges). ISBN 978-808-7576-441. s. 253

není podklad nebo pokud by bylo pro rozhodnutí o povinnosti k náhradě škody třeba provádět další dokazování, které přesahuje potřeby trestního stíhání a podstatně by je protáhlo, stejně tak v případě, že soud přizná uplatněný nárok na náhradu škody jen zčásti nebo dojde ke zproštění obžalovaného obžaloby, což stanoví § 229 TrŘ. V žádném případě ovšem nelze nárok poškozeného zamítnout. Oprávnění poškozeného žádat na obžalovaném náhradu škody přechází i na jeho právního nástupce, na rozdíl od práva na odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, které jsou vázány výlučně na osobu poškozeného a jeho smrti zanikají¹⁸⁴.

§ 43 TrŘ přiznává poškozenému oprávnění činit návrhy na doplnění dokazování¹⁸⁵, nahlížet do spisů¹⁸⁶, zúčastnit se sjednávání dohody o vině a trestu, zúčastnit se hlavního líčení a klást v jeho průběhu otázky vyslychaným osobám¹⁸⁷, stejně tak účastnit se veřejného zasedání konaného o odvolání nebo o schválení dohody o vině a trestu a před skončením řízení se k věci vyjádřit, což může učinit ve své závěrečné řeči¹⁸⁸. Poškozený, který je obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, může žádat v hlavním líčení, aby mohl učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní život¹⁸⁹. Jedná se o projev práva oběti být slyšena, navíc takové prohlášení má význam i pro soud v případě individualizace trestu a navíc dává obviněnému možnost uvědomit si, co činem spáchal¹⁹⁰.

Z dalších práv, která svědčí poškozenému, je na místě zmínit právo podat stížnost proti usnesení o odložení věci, proti usnesení státního zástupce o postoupení věci jinému orgánu, o zastavení trestního stíhání, o podmíněném zastavení trestního

¹⁸⁴ Viz. 8 Tdo 1019/2005 - Poškozenému, který zemřel, nelze přiznat nárok na náhradu škody způsobené trestným činem podle § 228 tr. ř., třebaže ho před svou smrtí včas a řádně uplatnil v trestním řízení. Úmrtím poškozeného přechází takový nárok na náhradu škody na jeho dědice, a to v rozsahu, v jakém náležel poškozenému v okamžiku jeho smrti. Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. září 2005, sp. zn. 8 Tdo 1019/2005, uveřejněné pod číslem 22/2006 Sbírkou soudních rozhodnutí a stanovisek, ECLI:CZ:NS:2005:8.TDO.1019.2005.1 Dostupné z WWW: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/5110AD03353EE32DC1257A4E0065C4BA?openDocument&Highlight=0,

¹⁸⁵ Poškozený jakožto strana trestního řízení má právo nejen předložit důkaz či navrhnout jeho provedení, ale i důkaz vyhledat

¹⁸⁶ Stejně tak si z nich činit kopie, výpisy, poznámky

¹⁸⁷ Což se promítá do § 215 odst. 1 trestního řádu

¹⁸⁸ Viz. § 216 odst. 2 trestního řádu

¹⁸⁹ MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, Právnícké učebnice (C.H. Beck). ISBN 978-807-1795-728. s. 236

¹⁹⁰ GRÍVNA, Tomáš a Josef ZAPLETAL. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, Beckovy komentáře. ISBN 978-807-4005-138. str. 148

stíhání, proti usnesení, že se obviněný ve zkušební době osvědčil, usnesení o schválení narovnání. Dále může žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu nebo v postupu státního zástupce, jak vyplývá z § 157a odstavce 1 TrŘ. Poškozený také může navrhnout, aby soud odsouzenému uložil povinnost nahradit mu zcela nebo zčásti náklady související s jeho účastí v trestním řízení.

V zájmu posílení práv poškozeného je policejnímu orgánu dána povinnost poškozenému doručit opis usnesení o zahájení trestního stíhání. Dále při skončení vyšetřování upozornit poškozeného na skutečnost, že jsou dány důvody pro jeho skončení a podání obžaloby, popřípadě jiné rozhodnutí. Podle § 2 odstavec 2 zákona o Probační a mediační službě má poškozený také právo dát souhlas s provedením mediacce, a to v souvislosti s podmíněným zastavením trestního stíhání, podmíněným odložením návrhu na potrestání, narovnáním nebo odstoupením od trestního stíhání mladistvého. V této souvislosti je nutno poukázat na právo poškozeného být přítomen u sjednávání dohody o vině a trestu a vyjádřit se zejména k rozsahu a způsobu náhrady škody nebo majetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení¹⁹¹.

Účast poškozeného v trestním řízení není povinná, a pokud se poškozený nechce procesu účastnit, může se svých procesních práv, která mu zákon přiznává, vzdát. V každém případě o nich musí být předtím poučen. Na druhou stranu, v určitých případech mohou být práva poškozeného omezena. Tak dle dikce § 44 odstavce 1 TrŘ jako poškozený nemůže vystupovat, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný, a z jeho odstavce třetího plyne, že není dána možnost podat návrh na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, bylo-li o nároku již rozhodnuto v občanskoprávním či jiném příslušném řízení.

Trestní řád v odstavci prvním § 50 předpokládá i možnost zastoupení poškozeného zmocněncem, který je oprávněn za něj činit návrhy, podávat jeho jménem žádosti a opravné prostředky a účastnit se všech úkonů, kterých se může účastnit poškozený, jak vyplývá z dikce § 51 TrŘ. § 51a odstavec 1 přiznává poškozenému, který je zvláště zranitelnou obětí podle zákona o obětech trestných činů nebo kterému byla způsobena úmyslným trestným činem těžká újma na zdraví nebo který je pozůstalým po oběti, kterým byla trestným činem způsobena smrt, po osvědčení

¹⁹¹ Viz. § 175a a 175b v kombinaci s § 314q trestního řádu

nedostatku prostředků na hrazení nákladů vzniklých přibráním takového zmocněnce, právo na bezplatné zastoupení či zastoupení za sníženou odměnu¹⁹². Od osoby zmocněnce je třeba odlišovat osobu důvěrníka, která oběť doprovází k úkonům trestního řízení a poskytuje jí psychickou a morální podporu, přičemž § 50 odstavec 1 dává možnost, aby zmocněnec byl současně i důvěrníkem.

Významným právem poškozeného majícím vliv vůbec na samotné zahájení trestního řízení je v případě trestných činů taxativně uvedených v § 163 odstavci prvním TrŘ možnost udělení souhlasu s trestním stíháním pachatele, pokud je mezi nimi vztah příbuzenský nebo obdobný a pokud mimo jiné nebyla daným činem způsobena smrt. Jestliže takový souhlas poškozený dal, může jej vzít výslovným prohlášením kdykoli zpět, a to až do doby, než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě. Jak ale stanoví odstavec druhý zmíněného paragrafu, výslovně odepřený souhlas nelze již znovu udělit a dle § 163a odstavce 2 TrŘ pokud se poškozený nevyjádří v přiměřené lhůtě, nejdéle však lhůtě 30 dnů, souhlas s trestním řízením již dát nelze. V každém případě neposkytnutí takového souhlasu má za následek nepřípustnost trestního stíhání.

Poškozený často vystupuje v trestním řízení v procesním postavení svědka, z čehož mu také plynou určitá práva a povinnosti. Jde zejména o povinnost se na předvolání orgánů činných v trestním řízení dostavit k hlavnímu líčení a vypovídat o tom, co je mu o trestném činu, jeho pachateli nebo okolnostech důležitých pro trestní řízení známo a vypovědět pravdu a nic nezamlčet, jak stanoví § 101 odstavec 1 TrŘ. Svědčí mu právo odepřít výpověď, jestliže by jí způsobil nebezpečí trestního stíhání sobě, svému příbuznému v pokolení přímém, svému sourozenci, osvojiteli, osvojenci, manželu nebo druhovi anebo jiným osobám v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by právem pocíťoval jako újmu vlastní. Odstavec 2 zmíněného paragrafu zdůrazňuje, že při výslechu svědka je nutno šetřit jeho osobnost, zejména pokud jde o jeho osobní údaje a intimní oblast.

§ 55 TrŘ v odstavci druhém pamatuje i na situaci, kdy by svědkovi nebo osobě jemu blízké v souvislosti s podáním svědeckví hrozila újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí. Pokud by nešlo ochránit svědka jiným způsobem, orgán činný v trestním

¹⁹² Odstavec 2 § 51a TrŘ dodává, že poškozený mladší osmnácti let má nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně i bez splnění podmínek v odstavci prvním

řízení by učinil opatření k utajení totožnosti i podoby svědka¹⁹³. Poškozený, kterému v souvislosti s podáním svědectví hrozí nebezpečí, má právo požádat o informace o nebezpečném obviněném nebo odsouzeném, například o jeho propuštění nebo uprchnutí z vazby, z výkonu trestu odnětí svobody, z výkonu ústavního ochranného léčení či výkonu zabezpečovací detence¹⁹⁴.

Institutem sloužícím k ochraně poškozeného či osob mu blízkých, je institut předběžných opatření v trestním řízení¹⁹⁵ mající podobný účel jako předběžná opatření v občanském soudním řízení, která lze ukládat již v průběhu řízení, neboť je třeba prozatímně upravit poměry mezi obviněným a obětí, popřípadě jiným poškozeným¹⁹⁶. Jejich potřeba se objevuje zejména v souvislosti s domácím násilím nebo nebezpečným pronásledováním či trestnou činností vázanou na sportovní utkání¹⁹⁷. Předběžné opatření lze uložit pouze obviněnému, pokud je dán některý z důvodů vazby a i když zdůrazňují princip subsidiarity vazby, nejsou opatřeními, která by ji měla vyloženě nahrazovat¹⁹⁸ a mohou být uložena i samostatně a nezávisle na vazbě¹⁹⁹. V každém případě nepřichází v úvahu nahrazení vazby předběžným opatřením, pokud jde o koluzní důvod. Navíc předběžné opatření by mělo odpovídat i povaze a závažnosti trestného činu, zájmu na účinné ochraně poškozeného a osob jemu blízkých nebo požadavku na ochraně zájmu společnosti²⁰⁰.

¹⁹³ Utajenému svědkovi je pak poskytnuta speciální ochrana, a to i podle zákona č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením

¹⁹⁴ MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007, Právnícké učebnice (C.H. Beck). ISBN 978-807-1795-728. s. 235

¹⁹⁵ zákaz styku s určitými osobami, tj. poškozeným, osobami jemu blízkými nebo svědky, zákazu vstupu do obydlí, tedy společného obydlí obývaného s poškozeným a jeho bezprostředním okolí a zdržování se v takovém obydlí, zákaz návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami, či příkaz nezdržovat se na konkrétně vymezeném místě, zákaz vycestování do zahraničí, zákaz držet a přechovávat věci, které mohou sloužit k páčání trestné činnosti, zákaz užívat, držet nebo přechovávat alkoholické nápoje nebo jiné návykové látky, zákaz hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek nebo zákaz výkonu konkrétně vymezené činnosti, jejíž povaha umožňuje opakování nebo pokračování v trestné činnosti

¹⁹⁶ JELÍNEK, Jiří. Předběžná opatření v trestním řízení. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2013, č. 5, s. 28. Dostupné z: http://www.bulletin-advokacie.cz/assets/zdroje/casopis/2013/BA%2005_2013_web.pdf

¹⁹⁷ Tamtéž. s. 28

¹⁹⁸ GRÍVNA, Tomáš a Josef ZAPLETAL. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, Beckovy komentáře. ISBN 978-807-4005-138. s. 312

¹⁹⁹ GRÍVNA, Tomáš a Josef ZAPLETAL. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, Beckovy komentáře. ISBN 978-807-4005-138. s. 321

²⁰⁰ GRÍVNA, Tomáš a Josef ZAPLETAL. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, Beckovy komentáře. ISBN 978-807-4005-138. s. 315

5.3.2 Postavení poškozeného ve španělském trestním řízení

V systému španělského trestního práva neexistuje státní monopol na výkon *iuris puniendi*, naopak existuje, v případě soukromých, resp. soukromožalobních, trestných činů (*delitos privados*), takový monopol poškozeného. Intervence státního zástupce tedy není vždy nutná, a pokud se trestního procesu účastní, tak po boku jiných subjektů. Trestní žaloba je koncipována dle článku 101 španělského trestního řádu (dále jen „ŠpTrŘ“) jako žaloba veřejná (*acusación popular*). Může ji tedy podat kdokoli, ne jen ten, komu vznikla v důsledku trestného činu újma. Jedinými omezeními plynoucími z článků 102 a 103 ŠpTrŘ jsou způsobilost k právnímu jednání a zákaz podání trestní žaloby mezi osobami blízkými, čímž je sledován účel ochrany rodiny²⁰¹.

Aktivní legitimace je tedy velmi široká a v trestním procesu stojí jak strana veřejná reprezentovaná státním zástupcem (*acusador oficial o público – Ministerio Fiscal*), tak různé strany soukromé, jimiž jsou kromě *acusador popular* ještě *acusador particular* a *acusador privado*²⁰².

Pod pojmem *acusador particular* se rozumí poškozený, který je oprávněn podat žalobu ohledně trestných činů stíhatelných z úřední moci (*delitos públicos*)²⁰³ a stát tak na straně obžaloby vedle státního zástupce, přičemž účast takového poškozeného není povinná. Co se týče trestných činů soukromožalobních²⁰⁴, oprávněným uvést do chodu trestní proces svou trestní žalobou (*querella*) je pouze *acusador privado*, který se potom musí procesu povinně účastnit a být zastoupen advokátem nebo zmocněncem²⁰⁵. *Querella* je definována jako projev vůle směřovaný kompetentnímu orgánu činnému v trestním řízení, kterou subjekt, který ji podává, kromě oznámení skutku, jenž by mohl

²⁰¹ Viz. Auto del Tribunal Superior de Justicia Castilla la Mancha 2/2001, de 2 de marzo de 2001, dostupné z WWW: <http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=AN&reference=2544370&links=&optimize=20040406&publicinterface=true>

²⁰² MARTÍN RÍOS, María del Pilar. Víctima y justicia penal: reparación, intervención y protección de la víctima en el proceso penal. Barcelona: Atelier, 2012. ISBN 978-84-92788-62-0. s. 24

²⁰³ Existují ještě *delitos semipúblicos* a *privados*. *Delitos públicos* se považují za stíhatelné z úřední povinnosti na rozdíl od *semipúblicos* a *privados* stíhatelných stranou řízení. V rámci kategorie *semipúblicos* existuje ještě subtyp zvaný *semiprivados* či *semipúblicos con interés privado*, u kterých může poškozený udělit prominutí. *Semipúblicos* jsou trestné činy nedbalostní a některé další, u kterých se vyžaduje podání trestního oznámení (*denuncia*) samotným poškozeným, a nikoliv jinou osobou, v takovém případě trestní řízení zahájeno není.

²⁰⁴ Jde o trestný čin urážky a pomluvy (*Injurias y calumnias contra particulares*) dle článku 215 ŠpTrZ

²⁰⁵ V trestním řízení je povinné zastoupení advokátem, přičemž poškozený může požadovat, aby mu byl ustanoven *ex officio*. Poškozený sám nese náklady na zastupování, neosvědčí-li, že nemá dostatek finančních prostředků, což stanoví článek 119 španělské ústavy a dále rozvádí zákon o bezplatné právní pomoci (*Ley 1/1996, de 10 de enero, de Asistencia Jurídica Gratuita*).

naplňovat skutkovou podstatu určitého trestného činu, žádá zahájení procesu proti určitým osobám, a tím se stává žalující stranou²⁰⁶. Navíc podání *querrelly* musí provázet potvrzení o předchozí snaze o uzavření smíru s protistranou (*conciliación*) a pro její přijetí je nutné složení kauce.

V každém případě, poškozenému trestným činem náleží *ius et procedatur*, právo uvést do chodu proces, které je vyjádřením ústavního práva na soudní ochranu zakotveného v článku 24 španělské ústavy. Poškozený je stranou trestního řízení, a to stranou podávající soukromou žalobu (*acusación particular*), tedy stranou žalující, na státním zástupci nezávislou²⁰⁷.

Státní zástupce, stejně jako u nás, je považován za procesní stranu *sui generis*, neboť je stranou, i když má být nestranný²⁰⁸, a podává veřejnou žalobu jménem státu, čímž reprezentuje veřejný zájem, tedy zájem státu na stíhání osob, které se měly dopustit trestné činnosti. Jeho intervence není možná v případě soukromožalobních deliktů; naopak je nutná vždy, pokud je poškozeným osoba mladší 18 let, osoba zbavená způsobilosti k právnímu jednání či osoba, již byla tato způsobilost omezena²⁰⁹.

Španělské trestní právo odlišuje, jak zdůrazňuje i Nejvyšší soud ve svém rozsudku z 18. ledna 1980²¹⁰, poškozeného jakožto pasivní subjekt trestného činu (*ofendido*) a poškozeného jako oprávněného požadovat náhradu způsobené újmy (*perjudicado*). Navzdory tomuto dělení často splývají v jedné osobě²¹¹ a i španělský trestní řád pracuje s těmito pojmy jako synonymy.

Ve fázi vyšetřování má poškozený právo účastnit se všech úkonů a být obeznámen se všemi rozhodnutími jak soudu, tak vyšetřujícího soudce (*Juez de*

²⁰⁶ MARTÍN RÍOS, María del Pilar. *La víctima en el proceso penal español*. Santiago de Chile: Editorial Metropolitana, 2008. ISBN 978-956-286-079-6. s. 134

²⁰⁷ MARTÍN RÍOS, María del Pilar. *Víctima y justicia penal: reparación, intervención y protección de la víctima en el proceso penal*. Barcelona: Atelier, 2012. ISBN 978-84-92788-62-0. s. 32

²⁰⁸ Je povinen prokazovat tvrzení uvedená v obžalobě, přičemž posuzuje okolnosti případu i z hlediska důkazů svědčících ve prospěch obžalovaného, dbá o to, aby v řízení před soudem byl náležitě zjištěn skutkový stav věci a vydáno zákonné rozhodnutí.

²⁰⁹ MARTÍN RÍOS, María del Pilar. *Víctima y justicia penal: reparación, intervención y protección de la víctima en el proceso penal*. Barcelona: Atelier, 2012. ISBN 978-84-92788-62-0. s. 28

²¹⁰ STS 4316/1980 - ECLI:ES:TS:1980:4316, dostupné z WWW: <http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=TS&reference=4421429&links=&optimize=19960117&publicinterface=true>

²¹¹ Například u trestných činů ohrožovacích (*delitos de peligro*) či čistě činností (*delitos de mera actividad*), kde není vyžadováno způsobení výsledku, není možná existence poškozeného ve smyslu *perjudicado*, ale pouze *ofendido*, neboť v těchto případech není způsoben trestněprávně relevantní následek, který by měl být odčiněn.

Instrucción), který fázi přípravného řízení vede a dozoruje. Pokud se oběť cítí v ohrožení, může žádat vzetí pachatele do vazby či přijetí předběžných opatření²¹².

Základním prvkem ochrany fyzické a morální integrity oběti a osob jí blízkých vymezených v článku 173 odstavec 2 ŠpTrZ je institut zákazu přiblížení se či zákazu komunikace a užívá se v případech domácího nebo partnerského násilí. Může jít jak o předběžné opatření podle článku 544bis ŠpTrŘ, tak o trestní sankci podle článku 57 ŠpTrZ, tak o ochranné opatření podle článku 105 odstavec 1 písmeno g) ŠpTrZ, či o jedno z omezení uložených při podmíněném odsouzení, jak stanoví článek 93 ŠpTrZ. Článku 544bis ŠpTrŘ dále stanoví i další omezení - zákaz vstupu či zdržování se na určitém místě, městské čtvrti, městě, provincii či celé samosprávné oblasti (*Comunidad Autónoma*), přičemž může být uloženo i více těchto opatření současně. Ochrana oběti je také jedním z aspektů vzetí obviněného do vazby dle článku 503 odstavce 3 písmena c) ŠpTrŘ. Vzetí do vazby je rovněž řešením situace, kdy obviněný nedodrží uložené předběžné opatření. Jde tedy o vztah subsidiarity jednoho institutu k druhému podobně jako v právní úpravě naší.

Ve fázi jednání před soudem stanoví článek 785.3 v kombinaci s článkem 659 ŠpTrŘ povinnost informovat poškozeného o místě a čase konání hlavního líčení, dále v případě konkrétních trestných činů dle článku 57 ŠpTrZ je třeba jej informovat o procesních rozhodnutích, které mohou mít vliv na jeho bezpečnost a konečně v případě domácího a partnerského násilí je dle článku 544ter odstavce 9 ŠpTrŘ nutné permanentně informovat poškozeného o procesní situaci obžalovaného nebo odsouzeného.

Z principu kontradiktornosti a bezprostřednosti vyplývá další ze základních práv poškozeného, a to právo být slyšen. V případech domácího a partnerského násilí soud předem vyslechne oběť, na základě čehož pak rozhodne o režimu ochrany (*orden de protección*), tedy konstatuje situaci objektivního rizika pro oběť, a proto nařídí její ochranu v průběhu celého trestního procesu formou předběžných opatření charakteru jak trestního tak občanskoprávního, kdy je rovněž nutná spolupráce oběti.

Relevantním právem poškozeného je právo pachateli trestného činu tento prominout, a to až do vynesení rozsudku. Prominutím poškozeného se rozumí právní

²¹² MARTÍN RÍOS, María del Pilar. *La víctima en el proceso penal español*. Santiago de Chile: Editorial Metropolitana, 2008. ISBN 978-956-286-079-6. s. 173

akt spočívající v projevu jeho vůle ukončit trestní intervenci, kterou sám inicioval²¹³. Tuto možnost však trestní řád nabízí jen v případě skutkových podstat vybraných trestných činů. Právním následkem prominutí je dle článku 130 odstavce 5 ŠpTrZ zánik trestní odpovědnosti pachatele. Článek 116 ŠpTrZ zároveň stanoví, že zánik trestní žaloby automaticky neznamená zánik té občanskoprávní. Tedy v případě, že je rozsudkem deklarována neexistence skutku zakládajícího civilní odpovědnost *ex delicto* a rovněž i v případě rozsudku zprošťujícího, soud odkáže poškozeného s jeho nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních.

V neposlední řadě má poškozený právo v rámci trestního procesu podat žalobu (*acción penal*) na náhradu škody způsobené trestným činem. Dle článku 112 ŠpTrŘ podání trestní žaloby automaticky znamená i využití práva na náhradu škody. Pokud poškozený tohoto práva využít nechce, musí se jej výslovně vzdát. Z faktu, že nepodá současně s trestní žalobou žalobu civilní, totiž nelze dovozovat, že náhradu škody nepožaduje, právě naopak, z článků 108, 110 a 112 ŠpTrŘ vyplývá, že nevznes-li poškozený takový návrh sám, udělá to v jeho prospěch státní zástupce.

Ochrana soukromí a bezpečnosti oběti spočívá především v zákazu zveřejňování informací. Dále je garantována zejména zákonem o ochraně znalců a svědků (*Ley Orgánica 19/1994, de 23 de diciembre, de las Medidas de Protección para los Peritos y Testigos en Causas Criminales*), který stanoví sérii opatření, které může aplikovat soudní autorita z úřední povinnosti nebo i na žádost strany, pokud usoudí, že existuje nebezpečí pro osobu, její svobodu nebo osoby blízké. Opatření spočívají v ochraně jejich identity a bezpečnosti formou policejní ochrany, a to jak v průběhu procesu, tak i po jeho skončení²¹⁴.

O zvlášť zranitelných obětech hovoří zákon o ochraně před týráním (*Ley Orgánica 14/1999, de 9 de junio, de la modificación del Código Penal de 1995 en Materia de Protección a las Víctimas de Malos Tratos y de la Ley de Enjuiciamiento Criminal*) stanovící především zákaz kontaktu mezi dětskou obětí a pachatelem.

Zvláštní režim zacházení a ochrany je stanoven pro oběti genderově podmíněného násilí na ženách a spočívá v přednostním jednání, spolupráci zejména s osobami

²¹³ MARTÍN RÍOS, María del Pilar. *La víctima en el proceso penal español*. Santiago de Chile: Editorial Metropolitana, 2008. ISBN 978-956-286-079-6. s. 150

²¹⁴ MORILLAS FERNÁNDEZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0. s. 292

ženského pohlaví, zachování co největší diskrétnosti, informování o právech a postavení v trestním řízení, o možnosti požadovat náhradu škody a možnosti bezplatné právní pomoci a informování o výsledcích vyšetřování. Těmto obětem jsou rovněž poskytnuty informace o veřejné pomoci a možnosti obrátit se na Informační centrum pro ženy (*Centro de Información de la Mujer*), sociální pomoc či azylový dům. Dále jsou informovány o předběžných opatřeních jak trestněprávního, tak občanskoprávního charakteru²¹⁵.

Právní úprava týkající se ochrany a procesních práv poškozeného je tedy relativně rozsáhlá a neomezuje se pouze na trestní řád či speciální zákon o ochraně obětí trestných činů, byť tyto předpisy jsou bezpochyby těmi základními.

Ze srovnání obou úprav je patrné, že poškozenému trestným činem jsou v zásadě garantována podobná práva jak ve Španělsku, tak u nás. Tato podobnost je logická, neboť obě úpravy musí splňovat požadavky plynoucí z evropských předpisů. Poškozený je stranou trestního řízení, a proto musí být nadán takovými právy, která mu umožní plnohodnotnou účast v trestním procesu. Základem je bezesporu poškozeného o jeho právech poučit a poskytnout mu možnost k jejich uplatnění.

I když za účel trestního řízení bývá považováno uspokojení zájmu společnosti na potrestání pachatele, cílem účasti poškozeného v trestním řízení je především reparace újmy způsobené trestným činem. A proto jsou v praxi velmi důležitá jeho práva související s nárokem na náhradu škody²¹⁶.

Jak je již řečeno výše, poškozený trestným činem je procesní stranou, která má právo být slyšena, s čímž souvisí mimo jiné jeho právo účastnit se hlavního líčení. Má tedy právo na informace ohledně podání obžaloby (rovněž i právo na doručení jejího obsahu), popřípadě ohledně skončení přípravného řízení jiným způsobem. Dále musí být

²¹⁵ RODRÍGUEZ YAGÜE, Ana Cristina a Silvia VALMAÑA OCHAÍTA. *La mujer como víctima: aspectos jurídicos y criminológicos*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2000. ISBN 84-8427-029-7. s. 187

²¹⁶ Právo uplatnit nárok na náhradu škody vůči obviněnému, navrhnout, aby tento nárok byl zajištěn na majetku obviněného, odvolat se proti nesprávnosti, popř. neexistenci výroku o náhradě škody v rozsudku, stejně tak navrhnout soudu, aby obviněnému uložil povinnost náhrady nákladů souvisejících s účastí poškozeného v trestním řízení, uzavřít s obviněným dohodu o náhradě škody v rámci mimosoudního řešení sporu apod.

vyrozuměn o místě a čase konání hlavního líčení, kde má právo klást vyslychaným osobám otázky a projevovat se i jiným způsobem²¹⁷.

Z porovnání obou úprav dále vyplývá, že hlavní rozdíl v postavení poškozeného spočívá v systémovém nastavení české a španělské úpravy trestního procesu. Poškozený je v zásadě tím, kdo fakticky zahajuje trestní řízení, a to oznámením o skutečnostech nasvědčujících spáchání trestného činu či podnětem k trestnímu stíhání. V tuzemském systému trestní justice pak záleží výhradně na státním zástupci, zda na základě výsledků přípravného řízení podá obžalobu či nikoli. Na rozdíl od tohoto pojetí španělský trestní proces dává poškozenému u vybraných trestných činů možnost subsidiární či soukromé žaloby, a tedy převzetí iniciativy při zahájení procesu.

Český trestní řád nabízí pouze možnost, v případě určitých skutkových podstat trestných činů a za splnění určitých podmínek, stíhat daný skutek pouze se souhlasem poškozeného. V případě, že souhlas není dán či je vzat zpět, je trestní stíhání nepřijatelné. Podobným institutem ve Španělsku je možnost udělení prominutí ze strany poškozeného.

Další, ne tak zásadní, rozdíl spočívá v chápání pojmů poškozený a oběť trestného činu, kdy český trestní systém tyto pojmy rozlišuje, zatímco v tom španělském se více méně překrývají a užívají v určitých případech jako synonyma.

²¹⁷ Např. právo poškozeného, který je obětí dle Zotč, garantované českým TrŘ, učinit prohlášení ohledně dopadu trestného činu na dosavadní život oběti

Závěr

Viktimologie jako vědní obor je velkým přínosem pro trestní právo a zejména pro trestní právo procesní, především v souvislosti s postavením poškozeného v trestním řízení. Dále oběť trestného činu vidí jako subjekt hodný zvláštní péče ze strany státu, zdůrazňuje tedy její ochranu a podporu.

Role oběti v systému trestního práva prošla vývojem od fáze soukromé msty k procesu majícímu veřejnoprávní charakter, což souvisí i s vývojem chápání trestného činu jako újmy osobní a společnost nijak nezasahující k jeho pojetí jako činu protispolečenskému. Tento náhled se potom promítá do pojetí trestního práva jako vztahu mezi státem a pachatelem trestného činu, resp. do pojetí trestního procesu vycházejícího ze vztahu mezi státem a osobou, proti níž se řízení vede. Původně hlavní role oběti byla postupem času neutralizována, oběť získávala v trestním procesu marginální postavení a sloužila především jako zdroj důkazů majících přispět k usvědčení pachatele, což tradiční trestní proces chápe jako svůj cíl a účel.

Na tento fakt reagují současné trendy snažící se o posílení práv oběti v rámci klasického trestního procesu tak, aby se stala plnohodnotnou stranou, stejně jako restorativní přístupy zdůrazňující mimosoudní řešení sporu mezi obětí a pachatelem s poukazem na komunikaci a dialog, reparaci oběti a sociální reintegraci pachatele. Restorativní justice se z viktimologického hlediska považuje za vhodné a optimální řešení sporu, neboť jednou z jejích priorit je aktivní zapojení oběti, která má tak příležitost vyjádřit své pocity, a to přímo při setkání s pachatelem. Často je totiž pro oběť důležitější než potrestání pachatele vědomí toho, že tento přijímá odpovědnost za spáchaný čin, žádá ji o prominutí, omlouvá se a má snahu nahradit újmu, kterou jí trestným činem způsobil.

Restorativní programy vychází zejména z principu rovnosti stran, na niž dohlíží mediátor, nezávislá a neutrální třetí strana stojící mezi stranami konfliktu. Dále jsou založeny na principu dobrovolnosti, tedy počítají s účastí stran pouze s jejich souhlasem. V některých případech totiž setkání oběti s pachatelem není vhodné či strany tuto cestu nepreferují, a pokud tedy i jedna ze stran souhlas neposkytne, tento postup se neuplatní. Pokud obě strany mají vůli participovat a jsou ochotny hledat cestu k oboustranně přijatelnému řešení, efekt může být jen pozitivní.

V mechanismech restorativní justice, především v mediaci v trestních věcech, vidím velký potenciál, a proto si myslím, že by měly postupně pronikat jako alternativy do trestních řádů a vstupovat v širší povědomí. V České republice rozšiřuje své aktivity Probační a mediační služba, která již nyní spolupracuje s orgány činnými v trestním řízení, a to zejména pokud jde o trestání mladistvých. Španělsko je z tohoto pohledu ještě o krok napřed.

Dále ze srovnání právních úprav České republiky a Španělska, týkajících se obětí trestné činnosti, je zřejmé, že pomoc a podpora poskytovaná obětem je v obou zemích regulována podobně, neboť vychází z evropské legislativy. I procesní postavení poškozeného v trestním řízení je upraveno bez větších odchylek. Základní rozdíl tvoří možnost poškozeného ve Španělsku podat soukromou žalobu či se se svou veřejnou žalobou připojit ke státnímu zástupci. Český zákonodárce by se mohl tímto inspirovat a zavést institut soukromožalobních deliktů i do českého trestního práva procesního, neboť v určitých případech, typicky u pomluvy, veřejný zájem na trestním stíhání pachatele ustupuje do pozadí a zahájení trestního stíhání by mělo být ponecháno na iniciativě poškozeného²¹⁸.

Poněkud kontroverzním se jeví promítnutí viktimodogmatického přístupu do trestního práva, typicky u trestného činu podvodu, či aplikace této doktríny při rozhodování soudů s poukazem na spoluzavinění či spoluodpovědnost poškozeného. Viktimodogmatika se uplatňuje i v občanskoprávním institutu spoluzavinění a sdílené odpovědnosti při nedbalostních trestných činech s poukazem na porušení obecné odpovědnosti a principu generální prevence. Jedná se o případy, kdy se oběť určitým způsobem podílí na vývoji trestného činu, a proto pro porozumění dynamice a genezi trestného činu je důležité zkoumat nejen osobnost a motivy pachatele, ale i osobnost oběti a další okolnosti viktimizace. A právě těmito procesy, stejně jako faktory, které k nim vedou, zkoumá viktimologie s cílem obohatit analýzu trestného činu o další poznatky, než které může přinést výzkum ryze kriminologický.

Proces, při kterém se osoba stává obětí trestného činu a je jí tedy způsobena újma, ať už fyzická či psychická, je označován jako viktimizace, respektive viktimizace primární, kdy relevantním spouštěčem jsou viktimogenní faktory jak povahy vnější

²¹⁸ JELÍNEK, Jiří, Tomáš GRIVNA a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Nakladatelství Leges, 2013. ISBN 80-875-7639. s. 16

(exogenní), tak vycházející z biologických a psychologických charakteristik (endogenní).

Pod sekundární viktimizací se dále rozumí všechny neadekvátní reakce, které se oběti dostávají v důsledku kontaktu s blízkými osobami, jako je rodina, přátelé, sousedé a sociální okolí obecně. Druhotně viktimizující může být i zájem sdělovacích prostředků, které velmi často oběť využívají jako senzaci, soudí ji a zkreslují realitu. Problém sekundární viktimizace je zdůrazňován i v případě kontaktu oběti s orgány činnými v trestním řízení a trestním procesem obecně. Na tento fakt reaguje viktimologie snahou o posílení práv oběti a celkové zlepšení jejího postavení v průběhu trestního procesu s cílem, aby jí nebyly způsobovány další útrapy.

Správný přístup k oběti, pomoc a podpora jsou velmi důležité, neboť oběť se po zkušenosti s trestným činem musí vyrovnat s novou situací, ve které se necítí příjemně, což opět záleží na mnoha faktorech, jako jsou povaha a intenzita traumatické události, důležitou roli hrají i osobnostní charakteristiky oběti i to, z jakého pochází prostředí a zda například trpěla nějakými poruchami již dříve. Důležitou okolností je i povaha a závažnost traumatu způsobeného trestným činem a sociální podpora a pomoc oběti poskytnutá.

Výsledky viktimologických výzkumů jsou velkým přínosem i pro prevenci, neboť aby preventivní politika efektivně zabraňovala viktimizaci, měla by si všimnout nejen kriminogenních faktorů souvisejících s chováním pachatele, ale i vnějších okolností a rovněž i aspektů osobnosti oběti a jejího chování v situacích, kdy dochází k páčání trestné činnosti.

I když viktimologie původně vznikla jako obor soustřeďující se na oběť jako „spolupachatele“, tedy jen z důvodu jejího podílu na vlastní viktimizaci, moderní přístupy se soustředí na uznání a posílení jejích práv, pomoc, podporu a obecně desviktimizaci, tedy její celkovou reparaci neomezující se jen na finanční odškodnění. Viktimologie je díky svému zkoumání a poznatkům z něj vycházejícím disciplínou velmi přínosnou a užitečnou pro trestní právo a má velký potenciál dále se rozvíjet zejména v oblasti pomoci obětem, ať už poskytované státem či soukromoprávními subjekty.

Seznam zkratek

Zotč	zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů
TrŘ	trestní řád
TrZ	trestní zákoník
ŠpTrZ	španělský trestní zákoník
ŠpTrŘ	španělský trestní řád
LOMPIVG	španělský zákon o ochraně proti genderově podmíněnému násilí (<i>Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género</i>)

Seznam literatury a pramenů

Zahraniční monografie:

BACA BALDOMERO, Enrique, Enrique ECHEBURÚA ODRIOZOLA a Josep M. TAMARIT SUMALLA. *Manual de victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2006. ISBN 84-8456-638-2.

BERISTAIN, Antonio. *Nueva criminología desde el derecho penal y la victimología*. Valencia: Tirant lo Blanch, 1994, ISBN 84-800-2146-2

BERISTAIN, Antonio a José L. CUESTA ARZAMENDI. *Victimología: VIII Cursos de Verano en San Sebastián = VIII Udako Ikastaroak Donostian*. Spain: Servicio Editorial Universidad del País Vasco, 2010, ISBN 84-758-5241-6.

BROWNMILLER, Susan. *Against our will: men, women, and rape*. New York: Bantam, 1976. ISBN 978-055-3203-387.

FATTAH, Ezzat A. *From crime policy to victim policy: reorienting the justice system*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan, 1986, ISBN 03-333-9994-3.

GARCÍA-PABLOS DE MOLINA, Antonio. *Criminología: una introducción a sus fundamentos teóricos*. Valencia: Tirant lo Blanch, 2007. ISBN 978-84-8456-950-3.

HENTIG, Hans Von. *Crime: causes and conditions*. Whitefish, MT: Kessinger Publishing, 2010. ISBN 978-116-3195-185.

HERRERA MORENO, Myriam. *La hora de la víctima: comprendido de victimología*. Madrid: EDERSA, 1996. ISBN 84-7130-868-1.

LANDROVE DÍAZ, Gerardo a José L. CUESTA ARZAMENDI. *La moderna victimología: VIII Cursos de Verano en San Sebastián = VIII Udako Ikastaroak Donostian*. Valencia: Tirant lo Blanch, 1998, ISBN 84-800-2672-3.

LERNER, Melvin J. *The belief in a just world: a fundamental delusion*. New York: Plenum Press, 1980, ISBN 03-064-0495-8.

MARTÍN RÍOS, María del Pilar. *La víctima en el proceso penal español*. Santiago de Chile: Editorial Metropolitana, 2008. ISBN 978-956-286-079-6.

MARTÍN RÍOS, María del Pilar. *Víctima y justicia penal: reparación, intervención y protección de la víctima en el proceso penal*. Barcelona: Atelier, 2012. ISBN 978-84-92788-62-0.

NEUMAN, Elias. *Victimología: el rol de la víctima en los delitos convencionales y no convencionales*. Buenos Aires: Editorial Universidad S.R.L., 1984. ISBN 950-9072-75-3.

MORILLAS FERNANDÉZ, David Lorenzo, Rosa María PATRÓ HERNÁNDEZ a Marta María AGUILAR CÁRCELES. *Victimología: un estudio sobre la víctima y los procesos de victimización*. Madrid: Editorial Dykinson S.L., 2011. ISBN 978-84-15454-25-0.

RODRÍGUEZ MANZANERA, Luis. *Victimología: estudio de la víctima*. México: Editorial Porrúa, 2005. ISBN 97-007-5565-7.

RODRÍGUEZ YAGÜE, Ana Cristina a Silvia VALMAÑA OCHAÍTA. *La mujer como víctima: aspectos jurídicos y criminológicos*. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha, 2000. ISBN 84-8427-029-7.

SILVA SÁNCHEZ, Jesús María a Claus ROXIN. *Política criminal y nuevo derecho penal: libro homenaje a Claus Roxin*. Barcelona: José María Bosch Editor, 1997, ISBN 84-769-8439-1.

TAMARIT SUMALLA, Josep M. *La víctima en el derecho penal: de la víctima-dogmática a la dogmática de la víctima*. Pamplona: Editorial Aranzadi, SA, 1998. ISBN 84-8193-809-2.

TAMARIT, Josep, *Los límites de la justicia transicional penal: la experiencia del caso español*, *Política criminal* Vol. 7, N°13 (Julio 2012), Art. 2, s. 74 – 93.

Príspevky v zahraničných odborných časopisech a zborníkch:

ALASCIO CARRASCO, Laura. El síndrome de alienación parental: A propósito de la SJPI nº 4 de Manresa, de 14 de junio de 2007. *Revista para el análisis del derecho* [online]. 2008, 1/2008 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.raco.cat/index.php/InDret/article/viewFile/77879/101734>

BOLAÑOS, Iñaki. *El Síndrome de Alienación Parental. Descripción y abordajes psico-legales. Psicopatología clínica, legal y forense*, 2002. Dostupné z WWW: <http://151.236.42.157/pdf/2002/2002art15.pdf>

BOSCH-FIOL, Esperanza a Victoria FERRER-PÉREZ. Nuevo mapa de los mitos sobre la violencia de género en el siglo XXI. *Psicothema* [online]. 2012, roč. 4, č. 24, 548 - 554 [cit. 2015-04-29]. Dostupné z: <http://www.unioviedo.es/reunido/index.php/PST/article/view/9702/9446>

CINAR, Eylem Akman a Ebru CUBUKCU. *The Influence of Micro Scale Environmental Characteristics on Crime and Fear. Procedia - Social and Behavioral Sciences* [online]. 2012, vol. 35, s. 83-88 [cit. 2014-11-26]. DOI:

10.1016/j.sbspro.2012.02.065. Dostupné z:
<http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1877042812003771>

CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. *Criminología*. Madrid: Solana e Hijos, A.G., S.A., 1994. ISBN 1134-9670.

CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. *Panorama actual y perspectivas de la victimología: la victimología y el sistema penal*. Madrid: LERKO PRINT S.A., 2007. ISBN 978-84-96809-54-03.

CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. *La victimología*. Madrid: Mateu Cromo S.A., 1993. ISBN 84-88031-42-4.

DAIGLE, L. E., B. S. FISHER a F. T. CULLEN. *The Violent and Sexual Victimization of College Women: Is Repeat Victimization a Problem?*. *Journal of Interpersonal Violence* [online]. 2008-02-28, vol. 23, issue 9, s. 1296-1313 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1177/0886260508314293. Dostupné z:
<http://jiv.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0886260508314293>

DEPARTAMENT DE JUSTICIA DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. *Libro Blanco de la Mediación en Cataluña*. Barcelona: Huygens Editorial, 2011. ISBN 978-84-393-8675-9.

ESCUADERO NAFS, Antonio, AGUILAR REDO, Lola a DE LA CRUZ, Julia. *La lógica del Síndrome de Alienación Parental de Gardner (SAP): «terapia de la amenaza»*. *Revista de la Asociación Española de Neuropsiquiatría*, 2008, s. 298. Dostupné z WWW: <http://www.revistaaen.es/index.php/aen/article/view/16031/15890>

HENTIG, Hans von, Sherry HAMBY, David FINKELHOR a Heather TURNER. *Remarks on the Interaction of Perpetrator and Victim*. *Journal of Criminal Law and*

Criminology (1931-1951) [online]. 1940, vol. 31, issue 3 [cit. 2015-04-18]. DOI: 10.1037/e621642012-124.

INNES, Martin. *Signal crimes and signal disorders: notes on deviance as communicative action. The British Journal of Sociology* [online]. 2004, vol. 55, issue 3, s. 335-355 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1111/j.1468-4446.2004.00023.x. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-4446.2004.00023.x>

Revista electrónica de ciencia penal y criminología [online]. Granada: Jesús Barquín [cit. 2014-11-26]. ISSN 16950194.

NILSSON, A. *The Inequality of Victimization: Trends in Exposure to Crime among Rich and Poor. European Journal of Criminology* [online]. 2006-10-01, vol. 3, issue 4, s. 387-412 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1177/1477370806067910. Dostupné z: <http://euc.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1477370806067910>

PEASE, Ken, Graham FARRELL, Ken CLARK a Dan ELLINGWORTH. *Of Targets and Supertargets: A Routine Activity Theory of High Crime Rates. The Internet journal of Criminology* [online]. 2005, s. 25 [cit. 2014-11-26]. Dostupné z: <http://www.internetjournalofcriminology.com/Farrell,%20Clark,%20Ellingworth%20&%20Pease%20-%20Supertargets.pdf>

REY NAVAS. La Corresponsabilidad de la Víctima en la Comisión de la Conducta Punible: Desde la Victimología a la Victimodogmática. *Revista Principia Iuris* [online]. 2011, č. 15, 121 - 138 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: <http://revistas.ustatunja.edu.co/index.php/piuris/article/view/423/572>

RODRÍGUEZ MANZANERA, Luis. *La elección de la víctima. Eguzkilore*, 2008, č. 22, s. 155 - 168

SMITH, Carolyn a Terrence P. THORNBERRY. *The Relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency. Criminology* [online]. 1995, vol. 33, issue 4, s. 451-481 [cit. 2014-11-25]. DOI: 10.1111/j.1745-

9125.1995.tb01186.x. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1745-9125.1995.tb01186.x>

SUBIJANA ZUNZUNEGUI, Ignacio José. *La igualdad y la violencia de género en el orden jurisdiccional penal: hacia una estrategia actuarial en el tratamiento punitivo de la violencia del hombre sobre la mujer en la relación de pareja*. *Revista electrónica de Ciencia Penal y Criminología* [online]. 2008, č. 12, s. 24 [cit. 2014-11-26]. Dostupné z: <http://criminet.ugr.es/recpc/12/recpc12-05.pdf>

TORRES DÍAZ, María Concepción. El SAP y la Sentencia de la AP Vizcaya de 27 de marzo de 2008. In: TORRES DÍAZ, María Concepción. *Género & derechos humanos* [online]. 2008 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: http://www.generojuristconcep.com/index.php?option=com_content&view=article&id=39:el-sap-y-la-sentencia-de-la-ap-vizcaya-de-27-de-marzo-de-2008&catid=3:destacamos

TOWNSLEY, M. *Infectious Burglaries. A Test of the Near Repeat Hypothesis*. *British Journal of Criminology* [online]. 2003-06-01, vol. 43, issue 3, s. 615-633 [cit. 2014-11-26]. DOI: 10.1093/bjc/43.3.615. Dostupné z: <http://bjc.oupjournals.org/cgi/doi/10.1093/bjc/43.3.615>

VILLACAMPA Carolina a Nuria TORRES, *Effects of the criminalizing policy of sex work in Spain*, *International Journal of Law, Crime and Justice*, Volume 41, Issue 4, December 2013, Pages 375-389, ISSN 1756-0616, Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijlcj.2013.08.001>.

Tuzemské monografie:

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Forezní psychologie*. 3. upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 445 s. ISBN 978-807-3804-619.

ČÍRTKOVÁ, Ludmila. *Policejní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-868-9873-3.

JELÍNEK, Jiří, Tomáš GŘIVNA a kol. *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Nakladatelství Leges, 2013. ISBN 80-875-7639.

KUCHTA, Josef a Helena VÁLKOVÁ. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 2005. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 80-717-9813-4.

MUSIL, Jan, Vladimír KRATOCHVÍL a Pavel ŠÁMAL. *Kurs trestního práva: trestní právo procesní*. 3. přeprac. a dopl. vyd. Praha: C.H. Beck, 2007. Právnícké učebnice (C.H. Beck). ISBN 978-807-1795-728.

NOVOTNÝ, Oto a Josef ZAPLETAL. *Kriminologie*. 3., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008, 527 s. ISBN 978-807-3573-775.

VOŇKOVÁ, Jiřina a Markéta HUŇKOVÁ. *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. Praha: ProFem, 2004, 194 s. ISBN 80-239-2106-1.

Příspěvky v tuzemských časopisech a sbornících:

HOŘÁK, Jaromír. Agresivní a provokující oběť násilného trestného činu. *Kriminalistika* [online]. 2010, roč. 42, 2/2010 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/agresivni-a-provokujici-obet-nasilneho-trestneho-cinu-316160.aspx>

JELÍNEK, Jiří. Předběžná opatření v trestním řízení. *Bulletin advokacie*. Praha: Česká advokátní komora v Praze, 2013, č. 5, s. 28. Dostupné z: http://www.bulletin-advokacie.cz/assets/zdroje/casopis/2013/BA%2005_2013_web.pdf

Učebnice, komentované zákony a zákony:

GŘIVNA, Tomáš a Josef ZAPLETAL. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Vyd. 1. V Praze: C.H. Beck, 2014, 520 s. Beckovy komentáře. ISBN 978-807-4005-138.

JELÍNEK, Jiří a Josef ZAPLETAL. *Trestní právo procesní: komentář*. 3. aktualiz. a dopl. vyd. podle stavu k 1.4.2013 včetně změn vyplývajících ze zákona č. 45/2013 Sb. Praha: Leges, 2013, 864 s. Student (Leges). ISBN 978-808-7576-441.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. 7., dopl. a přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013, xxii, 1898 s. Velké komentáře. ISBN 978-807-4004-650.

Česko. Zákon o trestním řízení soudním (trestní řád): [ze dne 29. listopadu 1961]. In: *Sbírka zákonů ČSR 141/1961*. 1961, roč. 1961, částka 66.

Česko. Trestní zákoník: [ze dne 8. ledna 2009]. In: *Sbírka zákonů 40/2009*. 2009, roč. 2009, částka 11.

Česko. Zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů): [ze dne 30. ledna 2013]. In: *Sbírka zákonů, Česká republika 45/2013*, 2013, roč. 2013, částka 20

Česko. Zákon o Probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě) ve znění zákona č. 342/2006 Sb., zákona č. 112/2006 Sb. a zákona č. 264/2006 Sb: [ze dne 14. července 2000]. In: *Sbírka zákonů, Česká republika 257/2000*, 2000, roč. 2000, částka 74

Tuzemská judikatura:

Česko. Ústavní soud. Usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 587/04 [ze dne 9. 11. 2004]. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2004, částka 621 (U 53/35 SbNU 621), dostupný z WWW: <http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=3-587-04>

Česko. Ústavní soud. Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 535/03 [ze dne 6. 9. 2006]. In *Sbírka zákonů, Česká republika*. 2006, částka 287 (N 157/42 SbNU 287), dostupný z WWW: <http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=2-535-03>

Česko. Nejvyšší soud. Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 4 Tdo 3/2010 [ze dne 25. února 2010]. ECLI:CZ:NS:2010:4.TDO.3.2010.1 Dostupné z WWW: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/C1D5CEC5E5B9DCDFC1257A4E0066A53B?openDocument&Highlight=0,

Česko. Nejvyšší soud. Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 8 Tdo 1019/2005 [ze dne 15. září 2005]. In *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek, Česká republika*. 2006, částka 22 ECLI:CZ:NS:2005:8.TDO.1019.2005.1 Dostupné z WWW: http://www.nsoud.cz/Judikatura/judikatura_ns.nsf/WebSearch/5110AD03353EE32DC1257A4E0065C4BA?openDocument&Highlight=0,

Španělské zákony:

Španělsko. Španělský trestní zákoník/ Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal, dostupné z WWW: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1995/BOE-A-1995-25444-consolidado.pdf>

Španělsko. Španělský trestní řád/ Ley de Enjuiciamiento Criminal promulgada por Real Decreto de 14 de septiembre 1982, dostupné z WWW: <http://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1882-6036>

Španělsko. Zákon o pomoci obětem násilných trestných činů a trestných činů proti důstojnosti v sexuální oblasti/ Ley 35/1995, de 11 de diciembre 1995, de ayudas y asistencia a las víctimas de delitos violentos y contra la libertad sexual, dostupné z WWW: <https://www.boe.es/boe/dias/1995/12/12/pdfs/A35576-35581.pdf>

Španělsko. Zákon o ochraně před genderově podmíněným násilím/ Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género, dostupné z WWW: <https://www.boe.es/boe/dias/2004/12/29/pdfs/A42166-42197.pdf>

Španělská judikatura:

Španělsko. Nejvyšší soud. STS 5286/2007 - ECLI:ES:TS:2007:5286, dostupné z WWW:

<http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=TS&reference=394946&links=&optimize=20070809&publicinterface=true>

Španělsko. Nejvyšší soud. STS 5590/2000 - ECLI:ES:TS:2000:5590, dostupné z WWW:

<http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=TS&reference=3202265&links=&optimize=20030808&publicinterface=true>

Španělsko. Nejvyšší soud. STS 4316/1980 - ECLI:ES:TS:1980:4316, dostupné z WWW:

<http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=TS&reference=4421429&links=&optimize=19960117&publicinterface=true>

Španělsko. Audiencia Provincial. SAP BU 280/2009 - ECLI:ES:APBU:2009:280, dostupné z WWW:

<http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=AN&reference=4596470&links=&optimize=20090611&publicinterface=true>

Španělsko. Audiencia Provincial. SAP IB 129/2008 - ECLI:ES:APIB:2008:129,
dostupné z WWW:

<http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=AN&reference=58767&links=&optimize=20080619&publicinterface=true>

Španělsko. Audiencia Provincial. SAP MU 1469/2010 - ECLI:ES:APMU:2010:1469,
dostupné z WWW:

<http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=AN&reference=5685163&links=&optimize=20100729&publicinterface=true>

Španělsko. Sentencia 59/2008: 14 de mayo de 2008. In: *BOE 135*. 4 junio 2008.
Dostupné z: <http://hj.tribunalconstitucional.es/HJ/docs/BOE/BOE-T-2008-9606.pdf>

Španělsko. Tribunal Superior de Justicia Castilla la Mancha Auto 2/2001, [de 2 de
marzo de 2001], dostupné z WWW:

<http://www.poderjudicial.es/search/doAction?action=contentpdf&databasematch=AN&reference=2544370&links=&optimize=20040406&publicinterface=true>

Mezinárodní a evropská legislativa:

Deklarace Spojených Národů o odstranění násilí proti ženám z 20. prosince 1993/
Declaration on the Elimination of Violence against Women A/RES/48/104, dostupné
z WWW: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.html>

Rezoluce Evropského parlamentu A4-0250/1997 ohledně nulové tolerance násilí proti
ženám ze dne 16. září 1997/ Resolution on the need to establish European Union wide
campaign for zero tolerance of violence against women, dostupné z WWW:
http://www.europarl.europa.eu/pv2/pv2?PRG=DOCPV&APP=PV2&SDOCTA=12&TXLST=1&TPV=DEF&POS=1&Type_Doc=RESOL&DATE=160997&DATEF=970916&TYPEF=A4&PrgPrev=TYPEF@A4|PRG@QUERY|APP@PV2|FILE@BIBLIO97|NUMERO@250|YEAR@97|PLAGE@1&LANGUE=EN

Deklarace o základních principech spravedlnosti ohledně obětí trestných činů a zneužití moci /Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, dostupné z WWW: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm/>
Declaración de los Principios Fundamentales de Justicia relativos a las Víctimas del Delito y a las Víctimas del Abuso de Poder, adoptada por Asamblea General de la ONU en su Resolución 40/34 de noviembre de 1985, Dostupné z WWW: https://www.unodc.org/pdf/compendium/compendium_2006_es_part_03_02.pdf

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/UE ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu a kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV. In *Úřední věstník Evropské unie*, 2012, L 315/57/ Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA/ Directiva 2012/29/UE de 25 de octubre de 2012, por la que se establecen normas mínimas sobre los derechos, el apoyo y la protección de las víctimas de delitos, y por la que se sustituye la Decisión marco 2001/220/JAI, Dostupné z WWW: <http://www.boe.es/doue/2012/315/L00057-00073.pdf>

Doporučení (85) 11 přijaté Radou ministrů Rady Evropy 28. června 1985, o postavení oběti v rámci trestního práva a procesu/ Recommendation N° R (85) 11 of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, Dostupné z WWW: http://www.copii.ro/files2/30_RecomandareaCE_11_1985.pdf

Doporučení (87) 21 přijaté Radou ministrů Rady Evropy 17. září 1987, o pomoci obětem a prevenci viktimizace/ Recommendation N°R (87) 21 of the Committee of Ministers to Member States on Assistance to Victims and the Prevention of Victimization, Dostupné z WWW: http://www.copii.ro/files2/32_RecomandareaCE_21_1987.pdf

Rozhodnutí 77 (27), přijaté Radou ministrů Rady Evropy, 28. září 1977, o odškodnění obětí trestných činů/ Resolution (77) 27 on the Compensation of Victims of Crime, Dostupné z WWW: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=595033&SecMode=1&DocId=659298&Usage=2>

Evropské úmluva z 24. listopadu 1983, o odškodnění obětí násilných trestných činů/ European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, Dostupné z WWW: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/html/116.htm>

Název diplomové práce v anglickém jazyce

The Victim of Crime in Criminology

Resumé

Tato práce si klade za cíl představit problematiku obětí trestné činnosti z kriminologického pohledu, a protože je předkládána v rámci právního studia, zaměřuje se i na mezinárodní i národní právní úpravy týkající se postavení a práv oběti, respektive poškozeného v trestním řízení. Práce tedy nejprve představuje viktimologii jako vědní disciplínu o obětech trestné činnosti se zaměřením zejména na procesy viktimizace a jejich vysvětlení pomocí viktimogenních faktorů a dále se věnuje viktimologické prevenci. Po výkladu charakteru kriminologického následuje část právní zabývající se jednak evropskou právní úpravou týkající se pomoci, ochrany a odškodnění oběti trestného činu, jednak právní úpravou s viktimologickou tematikou ve Španělsku a České republice, kdy srovnává postavení poškozeného v systémech trestní justice těchto zemí.

Abstract

The aim of this thesis is to examine the concept of victims of crime from the point of view of Criminology. It is presented within the law studies, so its object also consists of the analysis of the international and national legislation relating to the position and rights of the victim, or more precisely, the aggrieved party in criminal procedure. Firstly, the work presents the concept of Victimology - the scientific discipline about the victims of crime, and it focuses on processes and factors of the victimization. The following chapter is focused on the victimology prevention. The second part of the thesis is dedicated to the study of the European legislation regarding the assistance, protection and compensation of victims of crime. Moreover the work describes the victimology legislation of Spain and the Czech Republic and compares the role of the aggrieved party in their criminal justice systems.

Klíčová slova

Oběť – viktimizace – viktimologie – poškozený – trestní proces

Keywords

Victim – Victimization – Victimology – Aggrieved party – Criminal Procedure